

תולדות

רבינו

המחבר

זצ"ל

שנות הנעורים

מראש צורים

אאמו"ר זצ"ל נולד בכ"ה חשון תרע"א לפ"ק, בעיירה קטנה ושמה איסטריק, אשר אצל העיר פשעמיש בגאליציה. אביו אביו אשר על שמו נקרא, הי' חסיד של האדמו"ר ר' ישראל מסאדיגורא זי"ע [בן האדמו"ר הזקן מסאדיגורא זי"ע], ושימש כדיין בבית ההוראה, והי' ידוע כבעל קומה, ושמענו שכל בני העיר היו מכבדים אותו, כי הי' חכם גדול, ונהנו ממנו עצה ותושי'.

אביו ר' אברהם ז"ל, הי' חסיד אדוק לבית סאדיגורא [בתחילה הי' זקנו (ואולי גם אביו) נוסע לזידיטשוב, ואח"כ נעשו אדוקים לבית רוזין (זקנו הי' מקדש קידושא רבא מיושב כמנהג זידיטשוב). ואודות האדיקות לבית סאדיגורא, הי' זקנו אומר שתמיד הי' מתחרט על שהי' ביכלתו לראות את האדמו"ר הזקן רבי דוד משה מטשורטקוב זי"ע (כי הי' בא לסאדיגורא ליומא דהילולא של אביו הקדוש קדוש ישראל מרוזין זי"ע), רק שכך הוא הדרך של חסידי סאדיגורא (ובכל זאת, כשהי' מעיין מפעם לפעם בספרי חסידות, הי' מעיין גם בשאר ספרי חסידות כגון "מאור עינים" ועוד)], והדריך את בניו להתמדה בתורה וליראת שמים וחסידות, ואומרים שפעם אמר לאאמו"ר זצ"ל כשראהו לומד בספרי חסידות, שקודם צריכים להתייגע ולהגות רק בגמרא רש"י ותוס', ואח"כ ללמוד בספרי חסידות [וכן איתא בספר נר ישראל כי האדמו"ר ר' ישראל הנ"ל הי' מדריך את בניו כן].

אמו מרת מאטל ז"ל, היתה בת הר' ישראל שמחה ז"ל ממשפחת פראגר. נתגדלה במשפחה של חסידי טשורטקוב בעיר פעלשטין אשר זקנו ז"ל עם בניו, מימינו חיים יהושע ז"ל, ומשמאלו התאומים משה ואהרן ז"ל בגאליציה, ושם שימש כאב"ד הגאון החסיד הרב שלמה רייזנר זצ"ל, בעל מחבר ספר אבני חושן על חו"מ [ועוד ספרים (ואודה את ה' אשר זיכה אותי להדפיס מכת"י את ספרו "גנזי חיים" על שו"ע או"ח, ודודנו אחי אאמו"ר ז"ל ר' דוד ז"ל, הוא שהודיע לנו שהמחבר שלח את הכת"י לאמעריקא, וידע גם אל מי להתקשר בענין, וב"ה שהצליח אותנו להדפיסו ולהפיצו), ושבחוהו גדולי דורו על גדלות ספריו (וגם אאמו"ר ז"ל הפליג בשבח הספר "אבני חושן")], אשר גם הוא נמנה על חסידי טשורטקוב. עליו אמרו "כשהוא בטשורטקוב אינם יודעים שידוע ללמוד, וכשהוא בביתו בפעלשטין אינם יודעים שהוא חסיד".

למרת מאטל ע"ה הי' אח, ושמו ר' מאיר זצ"ל. אאמו"ר ז"ל הכירו, ואמר עליו שהוא ת"ח גדול לומד יום ולילה, ועוסק גם בגמ"ח של העיר, והי' מכובד מאד, וש"ב הרב ישראל שמחה שליט"א [ב"ר אהרן ז"ל הנ"ל] אומר בשם אביו, שהגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל אמר עליו שר' מאיר הוא "א שטיק גאון". [יש לנו תמונה מאאמו"ר ז"ל כשהוא עומד עם דודו

ר' מאיר זצ"ל ועוד מבני המשפחה בשנת תרפ"ט, כשהי' אאמו"ר ז"ל ציר מ"אגודת ישראל" באמעריקא להכנסי' הגדולה בוויען, ואז הי' אאמו"ר ז"ל בן י"ט שנה].

באור זה של אהבת התורה וחסידות, נתגדלה מרת מאטל ע"ה, וירשה מידה זו בעצמה לאהוב את התורה ולכבד ת"ח, ובסוף ימיה היתה כל הנחת שלה - שיש לה בנים גדולים בתורה.

בזמן מלחמת העולם הראשונה, נלקח ר' אברהם ז"ל אל הצבא, ומסר נפשו לעזוב את הצבא ולחזור לביתו. מאותה תקופה הי' אאמו"ר ז"ל מספר, שבשעה שהלכו ללמוד ב"חדר", היו שומעים את היריות, כי היו קרובים מאד לחזית המלחמה. וסיפר לנו אחד מבני העיר פשעמישל ע"ה, שזקננו עם המשפחה נתאכסנו אצלו לזמן קצר מפני תוקף המלחמה (וגם גלו לזמן קצר ל"בעהמען" כמסופר להלן).

באותה מלחמה נפצע מכדור זקנו (אבי אמו) של זקננו ר' אברהם ז"ל ר' יעקב טראטנר ז"ל הי"ד ונפטר ממכתו בערב יוה"כ. אחיו של אאמו"ר ז"ל, הגה"צ ר' יעקב ז"ל נקרא על שמו.

אגב, סיפר על ה"חדר" שהמלמד למד אתם בגיל רך מאד שו"ע יורה דעה עם נו"כ, ואמר על עצמו שלא הי' מבין היטב, ושאחיו הבכור ר' חיים יהושע ז"ל חזר על הלימוד עמו, עד אשר הבין.

וכן כשהיו ב"בעהמען" (מה שהיום הוא חלק מטשעקסלאווקיא) שנסעו לדור שם לזמן קצר מפני תוקף המלחמה, הי' רבי חיים יהושע לומד עם אאמו"ר ז"ל בפ' איזהו נשך (מפי בנו ר' נחום שליט"א).

באמעריקא

כמה שנים לאחר תום המלחמה, העתיקו את דירתם, ונסעו לגור באמעריקא. בתחילה גרו במורד העיר ניו יארק, ובאותם הימים היתה הישיבה רבינו יצחק אלחנן באותה שכונה (ובערך בתקופה ההיא למדו שם הגאון רבי משה צבי ארי' ביק זצ"ל, והמשגיח דישיבת לייקוואד הגאון רבי נתן וואכטפויגל זצ"ל), ונכנס אאמו"ר ז"ל ללמוד שם. כשבאו לכאן, הי' אאמו"ר זצ"ל כבן י"ב, וכפי הנראה שלמד שם עם בחורים שהיו מבוגרים ממנו. הוא למד שם למשך כמה שנים, ואח"כ עזב את הישיבה.

והאמת שאאמו"ר זצ"ל לא הי' מושפע כלל מהאווירה של מדינה זו, ואף שבא בגיל צעיר כבן י"ב, הי' כבר מבוגר בדעתו, ולא שת לבו להצעצועים של בני גילו.

שנה אחת למד אז בביתו - ואומרים, שאותה שנה התנזר כולו ללימוד תורה, ואמו ז"ל הביאה ארוחותיו לחדרו, כדי שלא יתבטל מלימודו. פעם אמר בעצמו על אותה שנה, שלמד אז כמה מסכתות. שוב פעם אמר על עצמו ששנה אחת בי"ז בתמוז ישב מיד אחר תפילת שחרית ללמוד מס' סוכה וגמר את כל המסכת בו ביום.

ובתוך השבעה לפטירתו, אמר עליו אחיו הגה"צ הרב יעקב זצ"ל, כי הי' לו מדת ההתאמצות (ויש להסמיך לזה מה דכתיב ברות "ותרא כי מתאמצת היא", ואאמו"ר ז"ל הי' אומר דבר מוסר בשם מורו ורבו הגאון רבי אהרן קאטלער זצ"ל, שגם ערפה רצתה לכתחילה לשוב עם נעמי, אלא שלא היתה בה מדת ההתאמצות, משא"כ רות התאמצה לשוב, וראה מה פעלה במדה זו, עד שיצתה ממנה דוד מלך ישראל, וכן יש אצל כל בחור בישיבה אחר שהוא כבר יושב בביהמ"ד, שצריך הוא למדת ההתאמצות ללמוד, ולא לפנות לדברים אחרים, ודפח"ח).

וכן מספר תלמיד אחד של ר' יעקב זצ"ל, שפעם שאל אותו אם הוא מייעצו ללמוד עד שעה מאוחרת בלילה, וענהו כי הרבה פעמים נעשים עייפים בתוך סדר לימוד היום, ולכן אין הוא מייעץ לעשות כן, באשר יצא שכרו בהפסדו, אמנם יש לי אח (ה"ה אאמו"ר זצ"ל) שהי' ער כל ליל שישי, וגם הלך להתפלל בבוקר, ואח"כ למד רובו של יום הששי, ונמצא שלמד כשמונה עשר או עשרים שעות באותו מעת לעת, "ואני", אמר ר' יעקב זצ"ל, "הייתי צריך לעזור בעבודת הבית לכבוד יום השבת", ע"כ (ועי' להלן איך שהי' אותו צדיק עוסק בעבודתו). וכן הי' אאמו"ר ז"ל אומר בשיחתו לבני הישיבה, "אורייתא מגבורה נפקת", אין אנו "אזוי שוואך", והי' נאה דורש ונאה מקיים, כי כן הי' מנהגו תמיד ללמוד בלילה עד שעה מאוחרת, ולקום באשמורת הבוקר ללמוד סדריו, (ופעם אמר שלמד מסכת אחת עם אחד מילדיו - היינו שהילד הי' מתעורר תמיד באמצע הלילה והי' לוקח את הילד על זרועותיו, והולך עם גמרא בידו, לומד וחוזר, עד שנתנמנם הילד).

באותו זמן, הצטרף לשיעור דף היומי שהגיד אחיו הגדול ר' חיים יהושע ז"ל לבעלי בתים [מתחילת הווסדה של הדף היומי], וכשהי' בן ט"ו התחיל להגיד את השיעור בעצמו, ובסדר זה גמר את הש"ס שני פעמים עד חתונתו.

אחר כך העתיקה המשפחה משם לשכונת וויליאמסבורג, וקבע עצמו ללמוד בביהמ"ד של המתיבתא תורה ודעת. ושמענו מחביריו של אותה תקופה, כי הוא זצ"ל הי' הרוח חיים בביהמ"ד, והי' נושא ונותן עם הבחורים, והי' מקשה קושיות שסובבו בין כותלי הביהמ"ד.

בשנת תרצ"א, בהיותו בן כ', נתתמנה ע"י הר"ר פייוויל מענדלאוויטש זצ"ל להגיד שיעור בהמתיבתא, אף כי הי' בחור, והיו תלמידים בכתה שלו שהיו צעירים ממנו כשנתיים, ומ"מ הי' מכובד מאד בעיני כולם. מי שהי' תלמיד שלו מספר שביום ראשון של הזמן שהיו לומדים אז מסכת יבמות, למד את כל העמוד עם התוס', וגם את התוד"ה "הידוע" "ואחות

אשתו", והי' כ"כ מרוכז במחשבתו, עד שלא ידע כי כבר עברו שעתיים מאז התחלת השיעור, דהיינו כשעה יותר מזמן הקצוב.

ידוע כי באותן שנים הי' הפרנסה באמעריקא בשפל המצב, וזקיננו לא הי' יכול לשלם התשלום להבאנק, ולקחו את הבית מהם [הי' להם בית גדול בת שלשה קומות - וכדאי כאן להזכיר מה ששמענו מהסבתא ע"ה אודות הדוד ר' יעקב זצ"ל, שהי' מנהגו לעזור בעבודת הבית והי' להם upright vacuum cleaner, ובשעת עבודתו בו, הי' אוחו משניות ולומד]. ומשם העתיקו דירתם ושכרו דירה, וכיון שלא הי' עבודה לשאר האחין, הי' אאמו"ר זצ"ל נותן שכירותו הדלה מעבודתו במתיבתא תורה ודעת לפרנסת הבית.

בתקופה ההיא הגיעו לאמעריקה כמה גדולים, ומבין הראשי ישיבה שבאו, נתפעל ביותר מהאישיות והגאונות הצדקות והיראת שמים של הגר"א קוטלר זצ"ל, ולכן כשנסע ללמוד, בחר לרבו את הגר"א, ולמד אצלו בישיבת קלעצק אשר בפולין לשנה אחת, כפי שיסופר להלן.

האיש מקדש

בית חותנו

בקיץ תרצ"ח, נשא את מרת שפרה ע"ה, בת הרה"ח ר' נחמי' הכהן זצ"ל, למשפחת איזבי [שם המשפחה הי' איזביצ'קי, וכשבאו לאמעריקה קצרו את השם]. ר' נחמי' נולד בסביבת שבת נחמו שנת תרמ"א לפ"ק, לאביו הגה"צ הרב יצחק זצ"ל, בעיר הגדולה לודז.

זקננו הגיד כי אביו הי' חסיד קוצקאי, ושקד על לימודו יום ולילה, ואשתו מרת בילא ז"ל סחרה ופרנסה את הבית [הי' לה בית חרושת ברזל לעשות מסמרות של ברזל].

ר' יצחק זצ"ל הי' מקורב מאד להגאון הרב יהושע מקוטנא זצ"ל, וסיפר זקננו שפעם בא הגאון לבקר בבית, ודבר הגאון עם ר' יצחק בד"ת לג' ימים וג' לילות - כל אחד הגיד את חידושיו. [רגיל הי' זקננו לספר דבר זה הרבה פעמים, וכנראה עשה מעשה זו רושם גדול של אהבת התורה ודביקות בתורה].

ר' יצחק נפטר בי"ג בתמוז תרנ"ד [ואמנו ע"ה סיפרה שנסע לקוטנא לאסוף מעות לחתונת א' מבניו, והי' זה קודם שנעשה זקננו בר מצוה, ושאל את אביו האם יחזור להבר מצוה, וענה ש"יודעים כשנוסעים, אבל זה אין יודעים מתי חוזרים", ונפטר ר' יצחק זצ"ל בקוטנא כשנה לאחר פטירת הגאון ר' יהושע זצ"ל, ונקבר אצל עמיתו הגאון זצ"ל שם בקוטנא - תנצב"ה].

זקנינו ר' נחמי' ז"ל הי' חסיד גור נלהב, והי' נכנס לרבו השפת אמת זצ"ל במורא והכנעה [תמיד הי' אומר שמה שהגין עליו בגלות אמעריקה - הי' שראה תמיד את צורת השפ"א נגד פניו], והי' על הלוי' של רבו, וסיפר שבחזרה נסע ביחד עם האבני נזר זצ"ל (וידוע מה שאמר על השפ"א שלא הכירו את מחלתו, כי כבר התפלל על כל מין של מחלה ר"ל, וכל המתפלל בעד חבירו הוא נענה תחילה, ולכן נפטר ממחלה בלתי ידועה).

זקננו ז"ל זכה גם לראות מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל, וקנה את הספר "חפץ חיים" מהמחבר זצ"ל. כידוע שהחפץ חיים זצ"ל הי' הולך ומוכר ספריו מבלי שיאמר שהוא מחבר, וכמדומה שכן הי' אצל זקננו שקנה ממנו את הספר, ולאחר מכן נודע שהח"ח בעצמו הי' המוכר.

אחרי פטירת השפ"א, נסע לבנו ממלא מקומו בעל ה"אמרי אמת" זצ"ל, והי' הוא שבירך את זקננו שרצה לנסוע לאמעריקה למצוא פרנסה - ש"ילך ויהי' הוא ויוצא חלציו שלמים", כן יהי רצון להלאה שיקויים ברכת אותו צדיק.

זקננו הגיע לעיר דיטרויט, משום שהי' שם שכונה של יוצאי פולין [הי' זה בערך שנת תר"ע - כחמש שנים אחר פטירת השפ"א], עם אשתו וג' ילדיו. אמנו ע"ה נולדה באמעריקא כ' סיון תרע"ח [ואחריה נולד דודנו הרה"ג ר' יהודה ארי' לייב ז"ל הנקרא לייבל, והוא זכה ללמוד בישיבות, בתחילה בתורה ודעת, ונסע לעבר הים ללמוד בטעלז ובקאמעניץ. בבואו לקאמעניץ, קבלו הגאון רבי ברוך בער זצ"ל באהבה, ובירכו ואת הוריו לאריכות ימים, והי' תולה אריכות ימי הוריו בברכת אותו גאון וצדיק. זקננו נפטר ביום ב' מרחשון תשכ"ו, בן פ"ד שנים, ואשתו מרת הענדיל ע"ה מעיר לויביטש למשפחת "זיידע" משבט לוי - נפטרה ביום כ"ה ניסן תשל"ו, בת צ"ה שנים].

בסוף ימיהם הלכו הסבא והסבתא לגור בארה"ק [בזמן שכיהן כאדמו"ר הצדיק בעל בית ישראל זצ"ל זי"ע ועכ"י], ואמר זקננו שהי' בגור על שמחת תורה בזמן האדמו"ר בעל שפת אמת זצ"ל, ושראה שם את השפ"א רוקד עם בן בנו - היינו האדמו"ר בעל בית ישראל - כשהי' תינוק כבן ג' שנים], ושם לבש "ספאדיק". ונפטר זקננו שם בארה"ק. זכותו וזכות כל הצדיקים הנזכרים תגן עלינו ועכ"א.

אברך כמדרשו בישיבת קלעצק

מיד אחר שבעת ימי המשתה נסעו לגור בקלעצק. וקודם כל נצייר באיזה מילים מעט מאופן החיים שם, ובזה נבין קצת כמה מסירות נפש הי' בכך, ובפרט לאמנו ע"ה שנולדה באמעריקה, והיתה רגילה להנוחיות של מדינה זו. שם לא היו בתי כסאות בתוך הבתים, רק היו בחוץ [ורק הראש ישיבה הגר"א זצ"ל הי' לו תוך ביתו], וכן לא הי' מים נוזלים בתוך הבית, והיו צריכים לילך ולדלות מן הבאר, ולהביא הביתה.

טרם נסיעתו, עשה אאמו"ר זצ"ל הסכם עם הרה"ג ר' ברוך קפלן ז"ל, שהוא יגיד השיעור במתיבתא במקומו, ושיחלקו את השכירות (מן הנדן שקיבלו, קנו רהיטים בשביל זוג חדש ממשפחתם, ולא נשאר להם אלא כדי לקנות כרטיסים ומזוודה גדולה trunk בשביל הנסיעה בספינה) ומחצי השכירות הדלה של אותן הימים הי' מספיק לצרכי הבית ולשכור משרתת (שתביא המים מהבאר וכו'), והי' לו די והותר לקנות חבר טוב - שקיים "וקנה לך" כפשוטו, והגר"א זצ"ל שהכיר את מדרגתו הרמה בלמדנות, נתן לו ממיטב הבחורים, את מי שנעשה אח"כ הר"מ בישיבת רבנו יעקב יוסף - הרב קראוויץ זצ"ל - שיהי' לו לחברותא.

ובשבחה של אמנו ע"ה, כדאי להזכיר כאן, שענין כיסוי הראש לנשים נשואות, הי' פרוץ באותן הימים, ובפרט במדינת ליטא, שסמכו עצמן על פסק הערוך השלחן [או"ח סי' ע"ה, ז'] ואף שהחמיר בעצם הדבר, אבל הקיל לקרות ק"ש כנגדן, ועכ"פ כבר העיד שם בענין פירצת הדור בזה. ומעשה באמנו ע"ה שהוזמנה לאכול אצל הראש ישיבה ומשפחתו, ובשעת ברכת המזון אמרה לה הרבנית ע"ה שתפנה לצד אחר שלא כנגד הראש ישיבה, יען חשבה לבטח שהולכת בגילוי הראש, ולא האמינה שלבשה פאה נכרית, וכשגילתה לה אמנו שאכן היא מכסה ראשה, התפעלה הרבנית עד מאד שאשה אמעריקאית מכסה ראשה.

ומן הענין לספר מה שקרה בבית-ספר Public School [באותם הימים עדיין לא הי' ישיבה או "בית יעקב", ורק אחר הצהריים הלכו ללמוד ב"תלמוד תורה"], שגם אחי' הצעיר ממנה ר' לייבל זצ"ל למד שם, ואסרו עליו ללכת בכיסוי ראש, אז הלכה אמנו ע"ה [על אף שבטבעה היתה ביישנית] להתאונן על כך בתקיפות לפני המנהל דשם, והסבירה שלפי דתינו חייבים ללכת בכיסוי הראש, ואכן התירו לו ללכת כן.

וכבר נתנסתה בעניני כשרות בהיותה נערה בבית הספר שבעשותן מסיבה - אמרה שהיא תקנה בחנות-כשר, והסכימו לה, וקידשה ש"ש ברבים.

לאחר שנתארסה, נתגלה שקיבלה על עצמה עוד בהיותה נערה שלא לאכול "גלידה", כדי להיות נזכר שצריכה להתנהג בפרישות בין הגויים שהיו בסביבתם.

בהיותו בקלעצק, למד שם ב' זמנים, דהיינו משך שנה אחת - מס' יבמות וב"ק, ונתפעל מאד מאופן הגדת השיעור, והי' מצייר לנו את שמחת הגר"א זצ"ל לאחר שהגיד חשבון נורא ומופלא שהאיר את כל הסוגיא, והי' מסיים שזה מופת "בתורה", היינו שכל התפעלותו הי' מעומק ורוחב התורה הקדושה.

לחג הפסח נסעו לקראקא להיות אצל הגה"צ האדמו"ר ר' משה מבויאן זצוק"ל הי"ד, והוזמנו להיות שם בליל הסדר [ועי' בספר נר ישראל שמתאר את ליל הסדר של הרה"ק הנ"ל, וכנראה שאאמו"ר הושפע מאד ממה שראה ושמע שם].

עוד נסעו לגור, אמנם לא זכו להכנס פנימה, ורק ראו את האדמו"ר בעל "אמרי אמת" מרחוק, וכשחזרו לאמעריקה שאל זקננו ז"ל לאמא ע"ה - "כשראית את האדמו"ר, האם נפלת ממורא"?!

בימים ההם נסע גם בשליחותו של הרה"צ רבי שרגא פייוול מענדלאוויטש זצ"ל לבית הגה"צ רבי מנחם זעמבא זצ"ל הי"ד, לדבר עמו שיבוא לכהן כר"מ במתיבתא תורה ודעת, אמנם לא אסתייעא מילתא, והגאון ז"ל נשאר בגיא ההריגה, ונהרג בירי' על קידוש השם בגיטו ווארשא ביום י"ט ניסן תש"ג, ונקבר שם בלילה. כעבור שנים מצאו את קברו והעלוהו לארה"ק, ונקבר ביום א' דר"ח תמוז שנת תשי"ח במרומי הר מנוחות, תנצב"ה.

עם הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל בוויילנא

פעם בהיותו בוויילנא [יתכן שהי' זה קודם המלחמה כשהלך לקאנסול, כמסופר להלן, ואותו הקאנסול הי' בוויילנא], הלך לבקר בבית רבן של ישראל הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל, ואמר שראהו כותב ב' תשובות בפעם אחת, הא' בימינו, והב' בשמאלו, וגם הי' מדבר בשעת מעשה לאדמו"ר ז"ל. כמו כן, נתן לו למתנה חלק שלישי מספרו אחיעזר, וגם כתב בדף השער שהוא מתנה [אמנם אין אנו יודעים את נוסחו, כי הי' מעשה באחד שהביט בו, ולאחר מכן קרע אדמו"ר ז"ל אותו מתוך הספר].

עוד אמר לנו אדמו"ר זצ"ל שבימי בחרותו שלח לשאול להגאון הנ"ל אם יש היתר לגלח במכונית חשמלית, ולא ענה. לאחר מכן שלח מאשין [עם בחור אחד שהלך ללמוד לאירופא] להראותו, ובכל זאת לא רצה לפסוק ולחוות דעתו בענין זה.

- אדמו"ר ז"ל סיפר דבר זה כשהופיע הספר "הדרת פנים זקן", שמדבר שם בארוכה בענין זה, ומביא מכמה וכמה פוסקים לאסור, ואמר שבדור הקודם לא אכשר דרא עדיין, ולכן לא נתפרסם דברי האוסרים, אבל עכשיו כבר אכשר דרא ויכול האיסור להתפרסם. [ואמנם כן, אדמו"ר זצ"ל, שהי' מגלח זקנו בבחרותו, לא השתמש במאשין, רק השיר השער בסם].

בהזדמנות אחת כשסיפר אודות אותה פגישה בבית הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל, הוסיף לומר שמרן החפץ חיים זצ"ל אמר על הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל, שהבריאיות ["געזונט"] של הגר"ח"ע נוגע לכלל ישראל.

עוד סיפר אדמו"ר ז"ל, שרבי חיים עוזר זצ"ל שיבח מאוד את מרן הגאון רבי אהרן קאטלר זצ"ל, והי' ניכר שבדעתו להושיב את הגר"א כממלא מקומו (וכן אמר אדמו"ר זצ"ל כמה פעמים שהגר"ח"ע הצביע על הגר"א קאטלר זצ"ל באומרו שהוא יהי' מנהיג הדור החדש). ואמר עוד שהגאון רבי חיים עוזר זצ"ל שיבח מאד תשובה אחת בת נ' דפים שכתב הגאון ר' אהרן זצ"ל בענין תרומות.

פעם בדברו אודות בקיאותו של הגאון בעל "אור שמח", שהי' לו ספרי' גדולה, וכי הי' בקי בכל הספרים שבה, אמר ששמע מהגאון רבי שלמה היימאן זצ"ל, שבעל "אפיקי ים" זצ"ל רצה לילך לה"אור שמח" לקבל הסכמה על ספרו, והגאון רבי חיים עוזר זצ"ל יעצוהו שלא ילך, כי בזכרונו שאמר לאחד שבא עם ספרו שסברא פלונית שחידש שם כבר כתוב בה"ביאור" על המהר"ם שיף במס' ביצה, שראהו כלפני עשרים שנה!

וסיפר עוד שידוע שמרן החזו"א זצ"ל הסתיר עצמו מאד, ולא הכירו את גדלותו, אמנם הגר"ע זצ"ל הבחין בגדלותו והכירו היטב, וכשעלה החזו"א לארה"ק, שלח הגר"ע להודיע לגדולי א"י, כי "ארי עלה מבבל", ומאז נתפרסם החזו"א בארה"ק ובכל עולם התורה. (ויש לציין שכשנפטר החזו"א ביום ט"ו מרחשון תשי"ד, והגיעה השמועה המדאיבה לאאמו"ר זצ"ל, נזדעזע ונאנח על האבידה הגדולה - זי"ע ועכ"א).

תקופה הראשונה

בחזרה לאמעריקא

בקיץ תרצ"ט היו סימנים שהמלחמה הנוראה מתקרבת ובאה, ואומרים שהמשפחה באמעריקה כתבו בבקשה שיחזרו מיד. אז הלך אל הקאנסול האמעריקאי לשאול אם יעזוב, ויעץ לו שיסעו בחזרה תיכף ומיד, ושמע לעצתו, ומכר את כל כלי הדירה שלהם, מבלי להגיד דבר זה להראש ישיבה זצ"ל.

לאחר שגמר כמעט את כל הכנותיו, כתב להודיע להראש ישיבה (שהי' במקום נופש - בדרוזדניק) שהם מוכנים לעזוב. הראש ישיבה זצ"ל ענה לו במכתב שעוד ישאר שם, כי "לדעתי המצב הוא עכשיו שאין לפחוד ממלחמה ח"ו בעתיד הקרוב... על כן איעצך שלא ליסע עכשיו בחזרה... ולדעתי יצליח בפה בעזה"י בשנה השנית הרבה יותר אחרי שכבר הם מסודרים והתרגל היטב...". והוסיף בזה, "בטח יודע מהביאור על פסוק יקרה היא [מפנינים] וכו', שבקאראט אחד יותר, נכפל כמה פעמים השיווי".

דודנו הרב לייבל זצ"ל הנ"ל שהי' לומד אז בישיבה - כתב מכתב להאדמו"ר מגור זצ"ל לשאול בעצתו אם יעזוב, אבל התשובה באה כשהיו כבר ה"באמבעס" נופלים בפולין, וב"ה שניצל עם קבוצה של בחורי אמעריקא, ובא בחזרה דרך שוועדין על ספינה של סחורה].

ברוך ה' הטוב אשר נתן בלב אאמו"ר זצ"ל שלא לשמוע לראש ישיבה שלו, אשר הי' מלא הערצה כלפיו, ועזב את העיר קלעצק עם אשתו ע"ה, ונסעו יחד על הספינה האחרונה שנסעה לאמעריקא לפני פרוץ המלחמה.

בדרכם להספינה, נסעו דרך לובלין ובעל האכסניא לא הסכים לקבלם אלא על תנאי שיצאו משם טרם אור הבוקר, ואז בצאתם הלכו לישיבת חכמי לובלין, ופגשו שם את הרב אברהם מרדכי הערשבערג זצ"ל, שהי' אז היחידי בביהמ"ד - והרב הערשבערג זצ"ל נתן אז לאאמו"ר ז"ל את ספרו שחיבר על עניני קדשים בשם "מחשבת הקודש" שהי' עוד לפני הכריכה [ומעוניין שאח"כ נעשה מחותנו].

[ובכרטיס שכתב להוריו ז"ל מהרכבת בדרכו ללובלין, כותב שהאני' תצא בראש חודש אלול שחל בשבוע הבא מ"שערבורג" בפראנקרייך, אלא שנוסע מקודם ללובלין, מפני שרוצה לראות את הישיבה הק' "חכמי לובלין" (וזוכרים אנו שאמנו ע"ה סיפרה שהיו הרבה בני חיל "סאלדאטן" על הרכבת, ומאד היו רציניים ומודאגים מהמלחמה הבאה).

וכותב עוד, שקנה שם ש"ס יפה ועוד ספרים (כגון קובץ שיעורים מהגר"א וואסרמאן זצ"ל הי"ד, וספר בית הלוי, ותשובות וחידושי רבי עקיבא איגר, וספר מקדש דוד - ספרים שלא נדפסו אז באמעריקא, והיו "יקר המציאות" ומועילים מאד להגדת השיעור).

בבואו בחזרה חזר למשרתו כמגיד שיעור בהמתיבתא, ובאותו פרק קשה, עבד במסי"נ להצלת בני ישראל באירופה, וכנזכר לעיל לא הי' מדבר אאמו"ר ז"ל אודות פעולותיו, ובפרט בענין עבודת ההצלה.

עבודתו בשטח זה הי' בתור מנהיג בחברת צעירי אגודת ישראל - והיו לו שם חברים מקשיבים, ובראשם ר' אלימלך טרעס ז"ל, והרבה מהענינים של פרק זה כבר נדפסו, ולא נכתוב אלא מה ששמענו ממנו שהי' לו הזכות להציל משפחת מו"ר הגר"א קוטלר זצ"ל, וסיפר שנערה אחת ושמה גרוניא קרובה להראש ישיבה זצ"ל גרה עמהם בקלעצק [בסיבה שבביקור אחד נסגרו הגבולים ולא יכלה לחזור ונשארה בקלעצק], וכשעשו ה-visa עשו גם בשבילה, וכך ניצלה, ובאה לאמעריקא וזכתה להנשא לת"ח.

עוד סיפר שפעם א' הלך באמצע החורף רגלי בש"ק מוויליאמסבורג לבורו פארק [והי' אז קור גדול מאד] לעשות אפיל בשביל עבודת ההצלה.

השפעתו

בתור רב ומנהיג בצא"י, הי' לו השפעה מרובה, ותיקן הרבה ענינים בשכונת וויליאמסבורג. באותו פרק עדיין לא באו חסידי סאטמאר, ורוב אנשי השכונה היו "מאדערן", ובעוה"ר היו הרבה שלא שמרו את השבת, והיו להם חנויות פתוחות בשבת. פעם כשדיבר אודות מישוהו אחר - אמר שקודם שבת היו קושרים תיבות קטנות בחוץ והיו עומדים עליהם בשבת קודש ודורשים בענין שמירת שבת - הוא זצ"ל דרש ב'אידיש' והאחר באנגלית.

הרביץ תורה לבעה"ב בצא"י - חוץ משיעור דף היומי שהגיד, הי' גם שיעור בגמרא בשבת קודש, וגם שיעור בחומש בליל ש"ק, ואומרים שיש שהי' ער כל ליל חמישי, ובשישי עש"ק הי' ער ג"כ, וסידר את מקום התפילה לכבוד ש"ק, [פעם אמר לבחור א' בישיבה - והי' ביום השישי והכינו - אין והי' אלא לשון שמחה, שגם ההכנות לש"ק צריכות להיות בשמחה], ורק לאחר השיעור על החומש הלך לישון.

סיפר מחותנו הרב ניסן פילטשיק זצ"ל [שהי' ידי"נ של זקנו ר' אברהם ז"ל] שבגמרו מסכת, הי' דורש בהדרן דרשה ארוכה, והי' "גג על גג", עד שהי' קשה להשיג עומק דבריו.

[באותו פרק הי' מלמד שיעור בספרי הגה"ק ר' צדוק הכהן זצ"ל זי"ע ועכ"י בליל ששי במתיבתא תורה ודעת, ומ"מ הי' עיונו ברוב הימים בספה"ק שפת אמת, וכשנרפס ספר שם משמואל מהאדמו"ר מסוכוטשוב בן האבני נזר זצ"ל, והי' מעיין בו מדי שבת בשבתו (ובעיקר הי' מחבב מה שהביא המחבר בשם אביו בעל אבני נזר זצ"ל), ובשיחתו בסעודה שלישית הי' מזכיר כפעם בפעם בשם הספר הנ"ל. אולם לאחר זמן הי' אומר "מכל מקום אין ספר כמו השפת אמת" (וגיסנו הרב יהושע העשיל שליט"א שמע בנוסח זה: "כל השירים" - הספרים - קודש, "ושיר השירים" - ספר השפת אמת - "קודש קדשים"). ועוד הי' אומר "בכל שנה רואים בה חדשות". ויש שבערב ש"ק הי' הולך - הלוך וחזור ומעיין בשפת אמת].

גם הי' תקופה שהתפללנו ליל ש"ק בביהמ"ד שהי' הבית מחובר לביתנו. בעש"ק הלך אאמו"ר ז"ל לביהמ"ד במוקדם [הי' מקפיד מאד לפרוש ממלאכה חצי שעה לפני שבת, שאז הדליקה אמא ע"ה נרות], והי' הוא כמעט הראשון בביהמ"ד, והי' לוקח בידו 'מדרש', ולומד בו, ובסעודת הלילה הי' מעיין בשפ"א [שבאמת הוא ספר על המדרש - ע"פ רוב].

בשנת תש"א הגיע הגאון ר' אהרן זצ"ל [דרך יאפאן כידוע] לאמעריקא, ומיד נתן כל כוחותיו ועבד יום ולילה להצלת בני". באותם הימים ארגנו שיעור במשניות סדר זרעים, ור' אהרן הי' מגיד השיעור לכמה לומדים מצויינים, וביניהם השתתף אאמו"ר זצ"ל, וידידו הרה"ג ר' אברהם יעקב הכהן פאם זצ"ל. אאמו"ר ז"ל הגיד כי פעמים הרבה הי' הטלפון מצלצל - ור' אהרן הפסיק את השיעור ודיבר עם המטלפן, ומיד כשפסק מלדבר, המשיך להגיד ממקום שפסק ממש בלי לחזור להקודם, והגיד מעשה כעין זה שכשר' שלמה אייגר זצ"ל נתמנה להיות רב בקהלה גדולה חשש מאד לביטול תורה, והלך לאביו הגאון רעק"א זצ"ל שיברכו, ובירך רע"א את בנו שכשיהי' צריך לעסוק בעניני הקהלה, אז כשיחזור ללימודו לא יהי' צריך לחזור על הקודם, אלא מיד להמשיך וללמוד הלאה.

כשבא הראש ישיבה הגאון רבי אהרן זצ"ל לאמעריקא, לקח אאמו"ר ז"ל את בניו הקטנים, ונסע עמהם לבקרו [וכן לקח אותם לבקר את ראש ישיבת תו"ד הגאון רבי שלמה היימאן זצ"ל כשהי' חולה אנוש].

אאמו"ר ז"ל כיבד את הגר"א קוטלר זצ"ל בסנקדאות בברית מילה של בנו הרה"ג ר' רפאל שליט"א. כשהשיא אאמו"ר ז"ל את בתו הראשונה להרה"ג ר' משה זילברברג שליט"א, הי' אז הראש ישיבה זצ"ל בשנתו האחרונה עלי אדמות, וכיבד הוא זצ"ל לאאמו"ר ז"ל ובא לשמח קצת על החתונה.

אאמו"ר ז"ל הוקיר והעריך מאד את מורו ורבו הגר"א קוטלר זצ"ל, וכמה פעמים הי' מגיד חלקים משיעוריו על מסכת הנלמדת בבית מדרש עליון, וכן הי' אומר לפעמים דברי אגדה בשמו. וכשגר אאמו"ר ז"ל בקענסינגטאן הי' לו תמונה של הגר"א קוטלר זצ"ל על השלחן שלמד עליו.

ולעומת זה הי' הגר"א קוטלר זצ"ל מעריך מאד לאאמו"ר ז"ל, וכשנולד לאאמו"ר את בנו בכורו הרי"מ שליט"א, שיגר לו הגר"א קוטלר זצ"ל [שהי' עדיין באירופא] אגרת בברכת מזל טוב, וכמו כן הי' מתייעץ עם אאמו"ר ז"ל כמה פעמים, ואומרים שהגר"א קוטלר זצ"ל אמר עליו שחזן ממה שהוא גאון בתורה, יש לו גם שכל הישר.

הנהגת הישיבה

מנהל ישיבת תורה ודעת והרבצת תורתו

ביום ג' אלול תש"ח, נפטר הרה"צ ר' שרגא פייוול מענדלאוויטש זצ"ל, וכשנה קודם פטירתו, מינה את אאמו"ר זצ"ל להיות מנהל הישיבה, ביחד עם הגר"י קמענעצקי זצ"ל. הישיבה באותו זמן היתה לה ר' חלקים: א] ישיבה קטנה בבנין בפנ"ע, ב] ישיבה תיכונה לכתות ו' ז' וח' בבנין בפנ"ע, ג] המתלבטא, ד] הביהמ"ד יחד בבנין אחד. אמנם כל חלק הי' לה מנהל פרטי לנהל את עסקי היום-יומיים של אותו חלק. הרה"צ ר' שרגא פייוול זצ"ל הי' מנהל הכללי, וכשמינה את אאמו"ר זצ"ל למנהל, הי' אחריות כלליות המוסד עם כל חלקיו תחת הנהלתו, וגם פרטיות הנהלת הביהמ"ד הי' תחת פיקוחו, וזה הי' עיקר עבודתו. אאמו"ר זצ"ל הי' מסדר השיעורים, כלומר, מי מהבחורים ילך למגיד שיעור זה או זה, ועבודה גדולה היתה לסדר כל אחד מהבחורים שיהי' מרוצה, ובשנים אחדות שהיו בחורים שלא הי' שייכים לשום שיעור, הי' הוא לומד אתם שיעורים כסדרם במשרד שלו.

אף כי עסק בעניני ההנהלה, מ"מ עיקר חשקו הי' ללמד ולהרביץ תורה, והי' מלמד בכל מקצועות התורה. פעם אירגן שיעור עיון על פרק מרובה שהגיד בלילות כמה פעמים בשבוע. והי' זמן שבתורה ודעת עדיין למדו מס' גיטין אחר הפסח, ובבית מדרש עליון היו לומדים מס' נדרים, ואירגן שיעור על מס' נדרים בצהרים. ופעם הי' קבוצה מיוחדת שלמד עמהם מס' מקואות עם פי' רמב"ם ור"ש. ופעם בזמן שהישיבה למדה מס' פסחים, הי' לו קבוצה שלמד עמהם סוגי' דר"ח סגן הכהנים. לימד בספר חובת הלבבות לכתה א', ולכתה

אחרת לימד ספר דרך ה' מהרמח"ל. הגיד שיעור בחומש עם רש"י, והי' תקופה של כמה שנים שלימד השיעור בכל בוקר כחצי שעה, ובשיעור ההוא היו שומעים ממנו מפירושי הרמב"ן עם ביאורים משלו (שכאילו נבלעו תוך הדברים), וביאורי מהר"ל, ר' צדוק, חי' הרי"ם, ושפת אמת, וכל זה במהירות נפלאה, כי כל הפירושים היו שגורים על פיו. חיבה יתירה הי' לו להספר "משך חכמה" מבעל אור שמח, והי' אומר שהגאון ר' מאיר שמחה זצ"ל, "לא רק שידע את התורה כולה רק ירד לעומקה ולכל מכמניה", "ער האט געוואוסט וואס די תורה וויל".

[עוד בענין שיעורים בתקופות שונות - הי' לו שיעור עם בחורים בספרי ר' צדוק הכהן, בספר תהלים עם פירוש ר' שמשון רפאל הירש, בספר הכוזרי, בשמונה פרקים להרמב"ם (שהתקיים בביתנו בכל ש"ק בימים הארוכים), בספר המצוות להרמב"ם (בביתנו - נתיסד ללימוד עם בניו ועוד אחד שבשבילו הי' עיקר השיעור כדי לקרבו לתורה), בחומש עם פי' רמב"ן (בכל יום ראשון לבעה"ב - ויש משיעורים אלו ג' קסטים מתחילת פ' בראשית). הרה"ג ר' ראובן שיינער שליט"א שמע שיעורים ממנו ב"פירוש התפלה" בכל מוצאי שבת קודש (השיעור הותחל בשעתו ע"י מורנו רבי שרגא פייוול זצ"ל). בבית מדרש עליון הגיד שיעור בין הסדרים בספר נפש החיים, ופעם הגיד בספר גבורות ה' ממחר"ל].

הבחינה

עוד מתפקידי המנהל הי' מה שבחן את התלמידים מזמן לזמן, ואופן הבחינה הי' ששאל שאלות הנוגעות ליסוד הבנת הסוגיא. לא שאל את התלמיד להגיד את דברי התוס', רק שאל באופן שהי' מבחין אם התלמיד ירד ליסוד דבריהם.

ואגב, בענין זה מספר תלמיד אחד שכשנכנס להבחן מאמור"ר זצ"ל להתקבל להשיבה, והי' מודאג מאד, וכשנכנס להמשרד, לקח אמו"ר סגרי', ואמר שכשצריך ליתן בחינה הוא מאד מודאג !nervous

ובענין זה מספר אחד שנכנס להשיבה, והי' ברצונו לדלג לכתה א' (שכנראה בא מיישבה שלא למדו הרבה), ואמור"ר ז"ל אמר לו שיכין עצמו בלימוד דף האחרון של מסכת עבודה זרה (שהוא דף קשה), והבחור לא הבין דברי הגמרא בכלל, וכשנכנס להבחן, הבין אמור"ר שהבחור הזה אינו יודע צורתא דשמעתא (אלא שכנראה הי' הבחור ההוא רציני מאד), ופנה אליו אמור"ר ז"ל (מבלי לבחון אותו כלל) באומרו - הרי יש לך כאן קרוב שהוא עילוי, ומסתמא גם אתה כמותו, ושם אותו בכתה הגבוהה!

הישיבה מעת הוסדה, הי' לה מחלקה שלמדו בה מס' חולין, ואח"כ יו"ד ונו"כ, בשאיפה לקבל סמיכה מהישיבה. אמור"ר ז"ל הי' בוחן גם מחלקה זו וחתם על הסמיכה אם הבחור הי' ראוי לזה. [הוא ז"ל עצמו קיבל סמיכה מוקני הרבנים שהיו כאן באמעריקא באותו פרק,

ומספרים כי הגאון הראש הישיבה רבי שלמה היימאן זצ"ל, כשבאו לידו שאלות ביו"ד, הי' שולחם לאאמו"ר ז"ל (וגם בלמדנותו העריצו הגאון זצ"ל, עי' בחי' ר' שלמה ח"א על מסכת כתובות סימן ח', מה שהביא שם בשם אאמו"ר זצ"ל).

וכן מספרים האחים קויפמאן (הרב כתריאל שליט"א לאחינו הרה"ג ר' ישראל שמחה שליט"א, והרב שמחה שליט"א להרב נתן שערמאן שליט"א) שאביהם הי' קצב בויליאמסבורג, והי' רגיל לשאול שאלותיו לאחד מהרבנים המובהקים דשם, ופעם כשהי' אותו רב חוץ לעיר, הודיע לשואליו שילכו עם שאלותיהם לאאמו"ר ז"ל. ומר קויפמאן ז"ל הי' בעל נסיון ותקיף בדעתו, והוא אמר אודות אאמו"ר ז"ל - "ער קען פסק'נן א שאלה".

וכזה סיפר לנו הרה"ג הרב מאיר וויינבערג שליט"א (תלמיד תו"ד ור"מ בביהמ"ד תו"ד), שכשהי' מלמד פרק אלו טריפות, נכנס לאאמו"ר ז"ל, לשאול באחד הענינים של הפרק, וראה איך שכל הענין הוא מסודר אצלו, ונתפעל מאד בידיעותיו בהלכה, והוסיף, שאין העולם יודעים את כוחו לפסוק בעניני הלכה.

מספר הרב אברהם משה וואסילסקי שליט"א (בן הרב צבי יוסף ז"ל, שהי' מלמד בישיבת תו"ד שנים רבות, הי' מחסידי ברסלב, ומקורב לאאמו"ר ז"ל. [ואגב, כנעשה כותב הטורים 'בר מצוה', העניק לו הספר ליקוטי מהר"ן לדורך דרשה, ואאמו"ר ז"ל למד כל הספר מרישא ועד גמירא]), שכשבחן אותו, הי' שואל אותו שאלות יסודיות, באופן שבשאלה אחת הי' ביכלתו לדעת אם מבינים את כל הסימן שביורה דעה. ועוד סיפר הנ"ל, שכששאל על ענין אחד, ענה שאין זה מפורש בשו"ע, ואז אמר אאמו"ר ז"ל, שמלבד מה שצריכים לדעת איך לפסוק שאלה, עוד זאת צריכים לדעת האין לתת עצה טובה להשואל. עוד אמר, שהזהירו אאמו"ר ז"ל לחזור תמיד על לימודו ביורה דעה, שהגם שעתה יודע אותה היטב, בכל זאת צריך תמיד לחזור ולחזור.

[ובחור אחד קצת מודרני (כיום הוא דוקטור), הגיד שלקח הסמיכה מאאמו"ר ז"ל בעש"ק שקודם לפטירתו לחיי עד, ואמר לו אז: "עכשיו שיש לך סמיכה, כבר יכול אתה להתפלל עם כובע על ראשך", ומאז עושה כן אותו תלמיד, כי לקח הדבר אל לבו כעין צוואה...].

ובענין הבחינה, שמענו מספרים כי פעם ביקר בעיר אחת, ובאו להזמינו לבחון את הבחורים שלמדו שם סוגי' דר"ח סגן הכהנים, ואמר שלא למד סוגי' זו כבר י"ב שנה, ומ"מ הפצירו בו שישאל כמה שאלות, והסכים לילך עמהם, והראש ישיבה דשם ז"ל סיפר שכשהתחיל לשאול שאלותיו - כבר נכנס לעובי הסוגי', כאילו למדה רק עכשיו.

שוב מעשה, בחברותא שלמדו לעצמם כל שולחן ערוך חושן משפט, ובאו לאאמו"ר ז"ל, ובקשתם בפיהם שיואיל בטובו לבחון אותם, ושאלו ממנו אם יוכלו לבוא לבחינה בעוד שבוע. נענה להם אאמו"ר ז"ל, "האם אתם מוכנים כבר להבחן עכשיו", ואמרו, שהמה מוכנים עכשיו, אלא שחשבו שמסתמא צריך הראש ישיבה להכין עצמו כדי לבחנם. אמר

להם אאמו"ר ז"ל, "בואו עכשיו", ונכנסו להבחן. כשיצאו עם תום הבחינה, סיפרו לחבריהם שנשתוממו מידיעת הראש ישיבה בחושן משפט, והם שרק זה עתה גמרו ללמוד חושן משפט - אינם יודעים אותו כהבהירות שראו אצל הראש ישיבה...

ש"ב הרב נחום שליט"א מספר, כי בשעה שנתמנה אאמו"ר זצ"ל, שאלו אביו ר' אברהם ז"ל אודות השכירות על מינויו כמנהל, ולא הי' שבע רצון, ואמר לבניו שלמינוי כזה צריכין ליתן הרבה יותר, אבל אאמו"ר זצ"ל ענהו שאין ביכלתו לקחת שכירות גדול כזה, ואמנם כן הי' בכל משך עבודתו הנאמנה להישיבה שלא לקח אלא מעט יותר ממה שלקחו שאר הרמ"ם, וכנראה שיש שקיבלו הוספות, אבל הוא לא לקח הוספה.

[וכשנפטר לעולמו, והי' דיון על שכירותו, נשתומם ידיד נפשו הרב משה שערער ז"ל נשיא אגו"י על מיעוט השכירות חלף עבודתו, שהי' ממש נושא כל המוסד על לבו הטהור, חוץ ממה שנסע למאנסי להיות בביהמ"ד עליון על חשבון פרטי שלו, ורוב פעמים הי' נוסע ע"י האוטובאס, וגם עסק באסיפת כספים לטובת הישיבה].

עוד ענין חשוב שעסקו בו הנהלת הישיבה כתוצאה מהמלחמה נוראה, והוא הכנסת פליטים להמדינה בתורה תלמיד ישיבה [ראה בספר "שלוחא דרחמנא" על הרה"צ ר' שרגא פייוול זצ"ל, שמוזכר שם ענין זה, ושישיבת תו"ד נתנה הרבה יותר student visas משאר המוסדות, וגם עשו את העבודה הלז בחנם ללא תשלום וכל זה עפ"י הנהלת הר"ר שרגא פייוול זצ"ל].

האחראי למעשה העבודה בשטח זה הי' הרב משה לאנגער ז"ל (שהי' מראשוני תלמידי אאמו"ר ז"ל במתיבתא תו"ד, וגם שימש כמנהל במחלקת לימוד החול של המתיבתא, וכדאי להזכיר אחד משבחיו, שלפעמים הי' נכנס לאיזה כתה ולומד לפנייהם בספר מוסר, תנצב"ה), וכשהיו איזה שאלות בענינים אלו, הי' שואל לאאמו"ר ז"ל (לאחר פטירת הר"ר שרגא פייוול ז"ל) והתייעץ אתו. ישנם כמה פליטים שמכירים טובה להמוסד, וביחד עם זה לאאמו"ר ז"ל בתור מנהל, בשביל עבודתם בענין זה.

ומספר הרה"ג ר' ראובן שיינר שליט"א (ר"מ בביהמ"ד תו"ד ותלמיד תו"ד ובית מדרש עליון) שהי' במשרדו של אאמו"ר ז"ל, כשנכנס פעם אחד מהפליטים, וכשהי' המדובר אודות קושי המצב של הישיבה, נענה הלה ואמר - הלא חייב אני להכיר טובה להישיבה, ותרם נדבה חשובה לטובת הישיבה.

וכאן מקום להזכיר כי כשנתמנה אאמו"ר ז"ל להיות מנהל הישיבה, עזב את תפקידו כרב ומנהיג בצא"י, ומכאן והלאה הלך רגלי להתפלל בביהמ"ד של תו"ד מהלך בינוני יותר קרוב לחמש עשרה מינוט, והי' הולך בזריזות גדולה, וע"פ רוב הי' מהראשונים בביהמ"ד, והי' מחנך אותנו להתפלל כסדר ולא לדלג בשום אופן, והי' אומר הטעם - מפני שלא נהי' רגיל להתאחר ולסמוך ע"ז לדלג ולהשלים אחר התפילה (ובאמת קיבל חינוכו כן מטעם

אחר שלא לדלג, וכמעשה שהי' שבא להתפלל במוצש"ק לשטיבל במאוחר, ומ"מ התפלל כסדרו, ולא עשה כמובא בהלכה להתפלל שמו"ע קודם ואח"כ קר"ש עם הברכות, והרב דשם ז"ל טען נגדו מטעם ההלכה, אבל אאמו"ר זצ"ל ענה שכן קיבל חינוכו - שלא להפך את הצינורות), גם הקפיד מאד לקרות קר"ש בזמנה כשיטת המג"א, ואמר בשם רבו הגר"א קוטלר זצ"ל שהמחלוקת בזה (של המג"א עם הגר"א ושו"ע הרב) הוי ספיקא דאורייתא, וצריכין להחמיר, וקודם פסח שהי' זמן המג"א קודם לסדר התפילה בחול, הי' מקדים להניח תפילין ולקרות קר"ש עם התפילין קודם התפילה.

אהבתו לתלמידיו

בספרים הק' כתבו כי מלת "אהבה" מלשון "הב", היינו שמי שנותן את כוחותיו לאיזה דבר, נולד מזה אהבה להדבר ההוא, ובכן, אאמו"ר זצ"ל, שנתן את כל נימי נפשו בשביל הישיבה הק', הי' הוא אוהב אותה אהבה רבה, וכשניתן הביהמ"ד לשריפת אש בשנת תש"כ, ובא לישיבה בבוקר וראה איך שהאש בוער מקומה השלישית [ששם הי' הביהמ"ד] דרך הגג נגד השמים, פרצו עיניו בבכי.

הי' לו אהבה להישיבה בכלל, ולתלמידיה בפרט. ידוע שהלך בעצמו עם הבחורים - שלא הי' להם כסף הנצרך לקנות חליפה (suit) חדש ליו"ט - לקנות להם. ובירחון "עם התורה" שיצא לאור לזכרו, מסופר שם בשם תלמיד אחד, שלא הרגיש הצלחה בלימודיו - ובא לידי עצבות, ובבוקר אחד פגש אותו אאמו"ר זצ"ל, ושאלו "למה נפלו פניך", וענה לו הלתמיד, שאינו מרגיש הנאה מלימודו. "מה? בוא ונכנס שנינו להמשרד ונדבר בהסוגיא שאתה עומד בו". אחרי שדיברו שעה ארוכה בענין הסוגיא, מעיד אותו תלמיד, שהשיחה הכניסה ללבו שמחה מיוחדת - וכן המשיך כל אותו זמן לקרוא את הבחור ולדבר אתו בענין מה שלמד, עד שהתחיל לראות הצלחה בלימודיו.

וכמה פעמים אירע שאחד מהתלמידים הי' חולה ל"ע, ואז לא נח ולא שקט, רק עשה כל מה שבידו שיהי' לו רופא מומחה, וגם חיזק את החולה ע"י שהי' עמו בהתקשרות תמידי, והי' זריז מאד בענינים כאלו שלא להחמיץ את השעה, אלא אומר ועושה מיד.

וכן הי' שמח בשמחת תלמידיו, והי' רוקד עמהם, על אף שלפעמים הי' זה מזיק לבריאות גופו, ופעמים רבות הי' הולך בלילה אחת מחתונה לחתונה, להשתתף בשמחת כל תלמיד ותלמיד.

מעשה בבחור אחד - כיום ראש ישיבה מפורסם - שבא ללמוד בתו"ד בתקופה שהי' אאמו"ר ז"ל עדיין משמש כמגיד שיעור. אותו בחור, שהי' כבר מבוגר בשנים, לא היו לו ידיעות הרבה בלימוד התורה, מפאת היות משפחתו נע ונד בעקבות המלחמה הנוראה. אאמו"ר ז"ל קירבו מאד, וטיפל בו במיוחד כדי להגביה את רמת לימודו, והי' מחזקו ומעודדו

כשהוא הולך ומטייל עמו בין הסדרים. גם לרבות כשכבר עזב את הכתה שלו, לא הסיר אאמו"ר ז"ל עינא פקחא מעליו, והי' מדריכו ומשגיח עליו. ויהי כאשר שלמו לו שני שנים בתו"ד, אמר לו אאמו"ר ז"ל שלדעתו הי' טוב שיסע ללמוד בבית מדרש גבוה דליקוואד, אולם הבחור נתיירא מאד פן לא יצליח בבחינה אצל מרן הגר"א קוטלר זצ"ל. אז לקח אותו אאמו"ר ז"ל ונתן לו עצה להכין לעצמו קטע בחידושי הגר"ח מבריסק, והוסיף להכינו שבאם יקשה לו הגר"א קושיא פלונית, אזי יענה כך וכך, ואם יטעון כנגדו באופן זה, יענה כך וכך... ואכן הצליח הבחור בבחינתו, ונכנס ללמוד בישיבה דשם, ועלה ונתעלה עד שנעשה לראש ישיבה.

ה"שמועס"

אחר כמה שנים, משנעשה מנהל הישיבה החל לדרוש בפרשת השבוע בכל עש"ק בבוקר, ובסוף ימיו ביום ה' בצהרים, לפני כל תלמידי הביהמ"ד. בשנים הראשונות הי' ה"שמועס" יוצא מפיו בדברים חוצבים להבות אש, תובעים לקדושה ולהתעלות בתורה ועבודה, ודבריו על הפרשה היו מיוסדים בעיקר על דברי השפ"א, אבל הרבה פעמים האריך לבאר דברי הרמב"ן, והי' מצטט מדברי הכוזרי ומדברי רבינו יונה ומספרי רבי צדוק הכהן. כמעט שלא הזכיר שום דבר חידוד, וכלשונו שהי' אומר "פון פשעטליך ווערט מען נישט געהאלפן", כלומר, שכל מגמתו הי' למצוא ביאור הנכון בהפרשה, ובכן האיר עיני השומעים ביסודות האמונה ובהבנת הפרשה לרחבה ולעומקה. לפני יו"ט הי' דורש באריכות על עניני החג, והי' לנו מדבריו טעם חדש בהיו"ט. הי' דורש גם בסעודה שלישית, ופעמים חזר על היסודות של עש"ק, כי אמר שבפעם ראשון עדיין לא נתלבנו הדברים, ומ"מ הוסיף כמה וכמה דברים חדשים, והרבה פעמים הי' ניכר כי נתחדש לו דבר חדש בשעת דיבורו, כי הי' כמעין הנובע.

[וחוץ ממה שלימד והדריך את תלמידיו בהשקפת התורה, וביאר הרבה יסודות, כגון הענין של תורה שבעל פה, לוחות ראשונות ושניות, וכיוצא בהם, הי' מדריך אותם גם בעניני דרך ארץ, ופעם דיבר גם על האחריות של הנקיון בתוך החדרים, ואמר שאם אחד מזניח את הנקיון מפאת התמדתו בתורה אז זהו כבודו, אבל אי לאו הכי, צריכים להשגיח על הנקיון בלי פשרות].

מעניין לציין שכשאחד מבניו הי' דורש שלא בפניו, הי' שואלו אח"כ "כמה מינוטין דברת?", ואם באה התשובה שדיבר למשך עשרה או חמש עשרה מינוט, הי' שואלו - "וכי כל כך הי' לך מה לדבר?", כי נראה שטבעו הי' לקצר מאד, מפאת שהי' מגיד את דיבוריו כפי הבנתו המהירה, ולזאת היו שיחותיו מלאים וגדושים ברעיון אחר רעיון, עד שכמה מהתלמידים היו אומרים שמ"שמועס" אחד של הראשי ישיבה, אפשר לעשות מזה עשרה

"שמועס'ן", ומשום כך לא האמין שיש מי שיכול להרחיב את הדיבור ולהאריך בהגדת רעיון אחד בלבד.

בדרך כלל הי' מכין עצמו במשרדו טרם נכנס לדרוש בביהמ"ד, וקודם שנכנס לביהמ"ד הי' דרכו לעשן סיגרי', והי' עושה הרושם [ובפרט כשנכנס להסוכה בשעת "שמחת בית השואבה" והיו הבחורים מזמרים לפניו "אור זרוע לצדיק"] כאילו מפריח מעליו כל הרהורי גבהות עם העשן של הסיגרי'.

בשנים הראשונות לא הניח שיקלטו את דבריו ב'טעיף', וחבל שהרבה מחידשיו נאבדו, כי הוא ז"ל לא הי' כותב כמעט שום דבר, והי' אומר שאין לו סבלנות לזה, אבל אפשר שעיקר הטעם הי' שמוחו הי' עובר תמיד, וחבל להפסיק את זרם החידושים.

אמנם בחדס' ה', בשנים האחרונות כבר הניח לפעמים ה'טייף' מאשין, ובפרט בשנה האחרונה שקלטו רוב ה'שמועס'ן של אותו שנה, [ואפשר שבתחילה הי' מתיירא שלא יצאו הדברים מלובנים, וכן הי' הוא ז"ל אומר, שבכל דרשה הי' ירא פן לא הכין כראוי [והי' מגנה את הדרשנים שהולכים לדרוש ומדברים בלי אחריות], אבל לבסוף כבר נתלבנו הדברים היטב, כי באמת הי' דורש בכל שנה על אותן יסודות של אשתקד, רק שהרחיב וקיצר ובירר, עד שבשנה האחרונה שמענו את סוף דעתו, ולכן התיר את ההקלטה, ויתכן שהי' בגדר "איהו לא חזי מזלי' חזי", שאם לא עכשיו אימתו]. בשנים האחרונות הי' מדבר בנחת, והסביר היטב את הדיבורים, כדי שיבינו כולם, ומדרשות אלו [מההקלטות ומכתבי הבנים והתלמידים] יצא לאור הספר "אור גדליהו", שהאיר בו עיני חכמים ותלמידיהם בכל מקום שהם.

בית מדרש עליון

בין כותלי בית המדרש

אם אהב אאמו"ר זצ"ל את הישיבה תורה ודעת ואת תלמידיה כנ"ל, אף שכמה מהבחורים שם לא הי' תורתם אומנתם, על אחת כמה וכמה שהי' לו אהבה יתירה להמוסד הקדוש שנקרא "בית מדרש עליון", ולהתלמידים שעשו בו תורתם אומנתם, והי' המוסד להם מקום מקלט רחוק מסביבת העיר, ולא הי' להם שם רק ד' אמות של תורה ותפלה.

"בית מדרש עליון" נתייסד בעיירה מאנסי, ע"י הרה"צ רבי שרגא פייוול זצ"ל כחלק מישיבה תורה ודעת, ואחר פטירתו נעשה אאמו"ר ז"ל המנהל, והוא הי' רוח החיים של המוסד.

מתחילה היו בה רק בחורים מעטים - אבל היו מהסולת שבסולת - שהיו נמסרים אך ורק ללימוד התורה ולעבודת התפילה וגם ללמוד ספרי חסידות, כי כן ייסד הר"ר שרגא פייוול זצ"ל את הישיבה על אדני החסידות.

ויהי אחר פטירת רבי שרגא פייוול זצ"ל, הי' אאמו"ר זצ"ל נוסע שם לפרקים, ומלמד ספרי חסידות. בתחילה הי' לומד עמהם ספר צדקת הצדיק מהרה"ק רבי צדוק הכהן זצ"ל (כן שמעתי מהרה"ג ר' אלי' יהושע געלדצעהלער שליט"א תלמיד מובהק של אאמו"ר ז"ל ואדוק בו מאד, ועי' מש"כ בספרו "קדשי יהושע" בסוף הספר, בשם "אחרית דבר"), ומזמן לזמן הי' מגיד שיחת "שמועס" לפני כל הבחורים.

בדרך כלל היתה השיחה עמוקה מאד - הרבה יותר ממה שהגיד בתורה ודעת, והי' מיוסד על דברי הבית יעקב (איזביץ) וספר סוד ישרים (מבנו הרה"ק רבי חנוך העניך זצ"ל מראדזין בעל ה'תכלת').

כשנפטר הגאון הצדיק הרב ראובן גראזאווסקי זצ"ל (כ"ב אדר תשי"ח) [והוא הי' ראש הישיבה בין בתו"ד (אחר פטירת הגה"צ הרב שלמה היימאן זצ"ל (י"ז כסליו תש"ה), ובין בבית מדרש עליון, שהי' נוסע להיות שם מיום ה' עד ליום א' בשבוע הבא], היו אז כמה דיעות בהשאלה מי ימלא מקומו של הגה"צ רבי ראובן זצ"ל.

אאמו"ר ז"ל הי' נוטה לבחירת הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך זצ"ל [שהכירו עוד מתקופת קלעצק שהי' הרב ש"ך זצ"ל קרוב להגר"א קאטלר זצ"ל, והיתה דירתו בקלעצק, ועל אף שהי' משמש כראש ישיבה בעיר לונינץ, בא הביתה בימי בין הזמנים, ואאמו"ר ז"ל הי' רגיל לספר אודות התמדתו הגדולה, ואיך שהי' שקוע ראשו ורובו בתורה בכל עת, זי"ע ועכ"י], אמנם הרב שך זצ"ל לא הסכים לעזוב ארה"ק ולבוא לאמעריקא, ועכשיו לאחר פטירתו נתברר שנתייעץ אז עם הגרי"ז זצ"ל מבריסק, והרב זצ"ל אמר ברוח קדשו שיבוא עת שיצטרכו להרב שך שם בארה"ק!

לאחר מכן השתדל להשיג את הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל, ראש ישיבת מיר בירושלים ת"ו, אולם לאחר משא ומתן בכמה ענינים, באה תשובתו שקשה לו לבוא לארה"ב מפאת מצב בריאותו הרופפת.

לאחר חג הסוכות, התחיל אאמו"ר זצ"ל להגיד שיעור כללי בכל שבוע. הוא הי' נוסע למאנסי להיות שם ביום ה', וברוב הפעמים הי' מגיד שיעור בבוקר, ובסוף הצהריים הגיד "שמועס".

ובענין השיעור הי' מכין עצמו בתו"ד (כי בדרך כלל למדו אותה מסכת בשתי המוסדות), ובפרט כשבא למאנסי אור ליום ה' הי' מתייגע להכין השיעור, ולא הי' מעוניין לומר דוקא את החידוש שלו, רק התייגע הרבה (אף שתפס כל הענין ממש כרגע, אבל התייגע מאד

לעמוד על עומק הדברים) להבין את הסוגי, והרבה פעמים הי' עמל ומתייגע לאין קץ בעומק דברי ה"ברכת שמואל", ואחר כל היגיעה הי' אומר ש"אוהב יותר ללמוד בלאט גמרא", ועוד נדבר בזה להלן בס"ד.

הכוללים בבית מדרש עליון ובתו"ד

בבית מדרש עליון הי' נכלל גם מוסד הכולל, שידוע ומפורסם הי' לגדולי התורה שלמדו שם. להכולל הי' ביהמ"ד מיוחד וסדרי לימוד מיוחדים, עפ"י רוב בסדר קדשים, ויש שהיו לומדים מסכתות אחרות כגון עירובין, נדה וכדומה.

שיטת אאמו"ר ז"ל בניהול הכולל היתה שאברך שלמד ג' או ד' שנים, אף שהצליח בלימודו ולמד בהתמדה, אך לא הצטיין ביותר, הי' מייעץ אותו שיבקש משרה כמגיד שיעור או מלמד דרדקדי כפי מדרגתו ואוות נפשו, ורק אותם אברכים שהצטיינו והי' נראה בהם שאיפה להיות גדולים בתורה - אותם הי' מעודד שלא יעזבו כותלי ביהמ"ד, רק אדרבה ילמדו יותר ויותר עד שיתגדלו לגדולי תורה באמת.

ואכן מהכולל ההוא יצאו ראשי ישיבה מפורסמים, מגידי שיעור, רבנים, ומורי הוראה, והרבה מהם שימשו בקהילות וישיבות חסידיים, ביניהם קהילת וישיבת סאטמאר, באבוב, קארלין-סטאלין, וכדומה, שאילולא בית מדרש עליון לא היו לאותן הישיבות עדיין היכולת בימים ההם לגדל אנשים כאלו, כי מלבד בית מדרש עליון לא הי' מקום תורה אחר חסידי שהי' ביכלתו לספק את צרכיהם כבית מדרש עליון [אמנם כדאי להזכיר שהיו שם גם לומדים מיוצאי ליטא, והחסידיים עם הליטאים היו בידידות זה עם זה].

מלבד הכולל בבית מדרש עליון, ייסד אאמו"ר ז"ל כולל בביהמ"ד של תורה ודעת (בסביבת שנת תש"כ), כי היו הרבה תלמידים שהי' תורתם אומנתם, ואשר מפני סיבות שונות לא הי' בידם להתיישב במאנסי, ולשם כך הי' צורך לייסד כולל גם בנוא יארק, ולזה מינה אחד המיוחד שבתלמידיו הגאון רבי משה דוד שטיינווארצל זצ"ל (ששימש לאחר מכן כראש ישיבת באבוב) להיות ה"ראש הכולל" הראשון.

הכולל קיים עד היום [ראש הכולל הוא הרה"ג ר' לייבל וויליגער שליט"א, תלמיד אאמו"ר ז"ל, חתנו של הרה"ג ר' יהושע געלדצעהלר שליט"א, תלמיד אאמו"ר ז"ל], וכבר יצאו מבין כותלי הכולל כמה וכמה רבנים ומגידי שיעור, ומחברי ספרים מועילים, ועוד.

עול הכספי של הכולל בתו"ד הי' רובץ כל כולו על כתפיו של אאמו"ר ז"ל, שכבר הי' האחראי על חלק מהוצאת האוכל לבני הישיבה בבית מדרש עליון, וגם לרבות אברכים שלא נכנסו עדיין להיות בחשבון הכולל של בית מדרש עליון, ובין כך ובין כך הי' אאמו"ר ז"ל מספק להם את צרכיהם.

כמובן שהי' כל זה עול גדול על צוארו, (מלבד שהי' זה נגד טבעו לאסוף כספים, והי' צריך להתגבר ולעשות מה שצריך לעשות), וכמה פעמים נאלץ ליסע למרחקים לגבות כספים, אמנם כל זה הי' כדאי בשבילו כדי להרחיב גבולי הישיבה ולהגדיל מספר האברכים שיהי' ביכלתם ללמוד תורה כמה שנים ולהתעלות כל אחד לפום דרגא דיליה.

ד' אמות של הלכה

אידי דחביבא, נזכיר כאן איזה נקודות שיש בהם משום חידוש בין כותלי בית המדרש מאותה תקופה. בראש וראשונה עשה עלינו רושם בל-ימחה התקופה שנמשך הלימוד בבית המדרש בלי הפסק כ"ד שעות היממה (מלבד בשעת התפלה). הן זה דבר שכיח שיהיו מתמידים ההוגים בתורה עד שעה מאוחרת בלילה, וכן שכיח משכימי קום ללמוד קודם עלות השחר - אבל ששני החבורות הללו יפגשו - כלומר, שחבורת המשכימים יגיעו לביהמ"ד בעוד שחבורת הלומדים של הלילה נמצאים עדיין בביהמ"ד - דבר זה הוא ענין נדיר ואינו שכיח כלל, אכל באחד מזמני החורף התקיימה פגישה זו בכל לילה, ונמצאו לומדים בביהמ"ד לפי סדר הנ"ל.

יתכן שדרשותיו של אאמו"ר ז"ל הביאם לידי מדה זו, כי הי' אומר כסדר, שאף מי שלומד מאוחר בלילה, אם איחר לבוא לתפלת שחרית, הרי יצא שכרו בהפסדו, ושאין אנו חלשים כ"כ, כי הכל הולך אחר הרצון, ואורייתא מ"גבורה" נפקת. והי' מתפעל ומזכיר בדרשותיו אודות שני בחורים שהיו לומדים כל הלילה - ליל ששי, ומכל מקום באו לתפלה בציבור בבוקר. דיבורים אלו וכיוצא בהם שבאו מלב טהור, ושקיים בעצמו מה שדרש, אפשר שנכנסו ללבם של התלמידים, עד שזכו לעשות מעשה גדול כזה.

הי' בחור אחד שלמד בהתמדה נפלאה כל כך, עד שהי' שוכח מכל הנעשה סביביו, והי' כל כולו שקוע בלימודו, שבכל יום ויום לא עזב את הביהמ"ד עם שאר הבחורים לילך לארוחת הצהרים, רק נשאר ממשיך בלימודו.

ישנם שני תלמידי חכמים שליט"א, שבהיותם תלמידים בבית מדרש עליון, היו ערים כל ליל ששי, וגם לרבות ליל שבת קודש ולמדו יחד בסדר זה כל סדר זרעים עם פי' הרמב"ם והר"ש.

התפלות בלילי שבת קודש היו מלאים התלהבות ורגשי קדושה. ובאמת בכל התפלות של הציבור הקדוש הזה - שנמצאו שם עובדים אמתיים, הי' בהן רגשי התרוממות והתעוררות. הסעודות בשבת קודש היו ברוח של קדושה ותפארת עם זמירות כסדרן, ובפרט בסעודה שלישית שנתקיים בה "כי אשב בחושך ה' אור לי". בסעודות ראש השנה היו לומדים אצל כל שלחן ושלחן פרק אחד ממשניות מס' ראש השנה.

- עד כאן מהזכרונות של הישיבה הק' שבה נתגדלנו ולמדנו מה זה נקרא יגיעה בתורה הק', חשיבות התפלה, ואהבת חברים, ובפרט האהבה הבאה מתוך לימוד התורה בחברותא. ויה"ר שזכות הישיבה הק' תלוה אותנו בכל דרכינו לטוב לנו כל הימים.

ויסעו ויחנו

התקופה בשכונת קרונהייטס

בקיץ תשט"ז העתיק אאמו"ר זצ"ל את המשפחה מוויליאמבורג אל שכונת קרונהייטס. באותם הימים היתה השכונה מיושבת ע"פ רוב מיהודים בעלי בתים, ושכונת חב"ד היתה קטנה עדיין, וגם שכונת באבוב היתה קטנה בקצה השכונה.

סיבת העתקת מושבו לשם, היתה מכמה טעמים; א) שתנאי הדירה אצל הבעה"ב לא היו נוחים, ולכן החליטו לקנות דירה לעצמם. ב) שכונת וויליאמסבורג של אז, לא היתה כה מיושבת מחסידים כהיום, ובפרט שבסביבת השכונה היו שם הרבה מב"מ שגרמו כמה מיני עגמת נפש. ג) שגם בעלי בתים דישיבה ומתיבתא תו"ד חשבו להעתיק מקום הישיבה, והי' צד שהישיבה תבא לשכונת קרונהייטס. וד) המכה בפטיש הי' שהעירי' שלחה מכתבים להבעה"ב בשכונתנו, שכל אחד יהי' צריך להעתיק דירתם, היות שיש לה תכנית לבנות 'הייוועי' (highway) דרך שכונתנו.

בתחילה התפלל אאמו"ר ז"ל במנין האגודה בשבתות ויו"ט, ורק בימים הנוראים התפללנו בתו"ד, ובשמחת תורה הראשון שחל להיות בערב שבת, הלכנו רגלי (מהלך של יותר משעה), וחזרנו לכבוד שבת.

עם רבו האדמו"ר מסאדיגורא פשעמישל זצ"ל

כעבור זמן קצר קנה האדמו"ר מסאדיגורא זצ"ל בית בשכונתנו [ה"ה הרה"ק רבי מרדכי שלום יוסף זצ"ל, שנקרא בשם האדמו"ר מסאדיגורא פשעמישל, בן ה"קדושת אהרן" זצ"ל, וסיפר לנו האדמו"ר זצ"ל שכשנולד אביו הנ"ל, רצה אביו הק' ה"ה האדמו"ר הק' רבי ישראל מסאדיגורא זי"ע לקרותו ע"ש זקנו בעל "בית אהרן" מקארלין, שהוא הי' חמיו של אביו האדמו"ר הזקן מסאדיגורא זי"ע, ואמר ע"ז האדמו"ר הזקן כי הלא רבי אהרן קארלינר (הראשון) חי רק ל"ו שנים, אבל למעשה נתנו השם ע"ש ה"בית אהרן", שכן האריך ימים. אמנם לא האריך בעל קדושת אהרן שנים, ונפטר בן ל"ו שנים! וידוע שכשנעשה בנו הרה"ק רבי משי"י זצ"ל הנ"ל לאדמו"ר, היו כמה וכמה חסידים שישבו על שלחנו, שעדיין זכו להיות אצל קדוש ישראל מרוזין זי"ע ועכ"י, אמנם רוב החסידים נהרגו במלחמת העולם השני'

הי"ד, אלא שהאדמו"ר וב"ב עלו לארה"ק לפני המלחמה, ופתח בית מדרשו בתל אביב, ואח"כ בא לאמעריקה ופתח בית מדרשו בשכונת קרונהייטס], ומאז התפללנו בבית מדרשו בשבתות ויו"ט וגם לרבות בימים הנוראים, והי' אאמו"ר זצ"ל בעל תוקע שם.

ובאמת הוא זצ"ל הי' האדמו"ר אשר כבר בגאליציא נסעו אליו כל בני המשפחה, וכשבא פעם הראשון לאמעריקא לביקור קצר, ונתארח בצד המערב של נוא יארק, נסענו אליו, וראינו האיק אאמו"ר ז"ל נכנס לרבו בהכנעה ובנתינת קוויטל (ובאמת כן הי' הנהגת אאמו"ר זצ"ל, אף כשהי' כבר בא בשנים, שהי' יושב בהכנעה אצל אדמו"רי דורינו, כגון אצל האדמו"ר מבלאזוב זצ"ל, וכן נהג אאמו"ר זצ"ל גם כשהתפלל אצלו, וגם האדמו"ר זצ"ל כיבד את אאמו"ר זצ"ל מאד בהחן אשר הי' נסוך על פניו.

כשפגש האדמו"ר את זקננו ז"ל, חמיו של אאמו"ר זצ"ל, אמר לו "הרי אתם חותן המלך". ולימים כשעזב האדמו"ר זצ"ל אדמת אמעריקא ונסע להשתקע בארה"ק, ועשו לכבודו מסיבת "צאתכם שלום", דרש אז אאמו"ר זצ"ל דרשה ארוכה לכבודו, בענין "מלכות בית רוזין".

בליל שבת קודש הי' המנהג כמו אצל שאר אדמו"רי בית רוזין, שהאדמו"ר הי' מקדש מיד אחר התפילה, ושותה רביעית אחריו, כדי שיהי' הקידוש במקום סעודה, ואחר הקידוש הי' אומר קצת דברי תורה, ולפעמים הי' מספר ממעשי הצדיקים אשר שמע מאבותיו הק'.

פעם סיפר שזקנו של אאמו"ר זצ"ל, הר"ר גדלי' אב"ד באיסטריק זצ"ל, שהתפרנס ממה שמכר שֶׁכֶר להגויים, וקרה פעם שלא הי' לו עוד שכר, כי אזל הכסף, ולא הי' יכול לקנותו, ואז הגיע לשם זקנו של האדמו"ר - ה"ה האדמו"ר אור ישראל מסאדיגורא זי"ע, וכיון שסיפר זקנינו את המצב, אמר האדמו"ר זצ"ל "זאל זיין ביר", ומכאן ואילך הי' השכר נוזל מהחבית, עד שבני המשפחה הרגישו שלא הלכו לקנות שכר כבר זמן הרבה, ואז פסק השכר.

כשדר האדמו"ר מסאדיגורא זצ"ל בקרונהייטס, היתה אמו ע"ה עדיין בחיים. היא היתה נכדת האדמו"ר הזקן מהוסיאטין זי"ע, ואחותו של האדמו"ר רבי משה'ניו מבויאן הי"ד זי"ע ועכ"י, דור רביעי לקדוש ישראל מרוזין זי"ע ועכ"י (וגם האדמו"רים מבויאן וקאפישיניץ זצ"ל היו דור רביעי להרה"ק מרוזין זי"ע, ואאמו"ר זצ"ל הי' מקורב אצלם, ובפרט להאדמו"ר מבויאן זי"ע, שהי' גר במורד העיר ניו יארק, סמוך לדירת זקנינו ר' אברהם ז"ל, וכשהי' מקום מושבנו בווייליאמסבורג, והאדמו"ר מבויאן הי' שם על שבת קודש פרשת לך לך, הלכנו להתפלל שם ולהשלחן הק', ויה"ר שזכותם תגן עלינו ועל כל ישראל עד ביאת ינון בקרוב).

אמנם זכינו לשאוב מבאר זו, קדושה ומלכות לכמה שנים, אבל בתקופת אחת מנסיעותיו של האדמו"ר לארה"ק, באו חבורה של אברכים שלמדו פעם בישיבה תו"ד, והרב יהודה אוילבוים שליט"א (תלמיד תו"ד ובית מדרש עליון, וכעת מנהל מכון ב"י) בראשם, ובקשו את אאמו"ר זצ"ל לייסד מנין בביתו והסכים להם ופתחו ביהמ"ד במרתף ביתו כמסופר להלן.

האדמו"ר זצ"ל נפטר לעולמו ביום כ"ט ניסן תשל"ט בארה"ק, כשני חדשים לפני פטירת אאמו"ר זצ"ל, ושמענו ממשמשו בקודש שביקש כוס מים, ובירך עליו "שהכל" ושתה מעט, ונפטר לעולמו - זי"ע ועכ"י.

[הרב שמואל וויינבוים שליט"א (מחבר ספר "שרתי" על התורה) שהי' תלמיד תו"ד ואוכל סעודות ש"ק אצל אאמו"ר ז"ל בהשנה שלפני פטירתו, מתאר את אויר השבת שזכה ליהנות ממנה (במאמר שכתב הרב נתן שערמאן שליט"א - נדפס בירחון "Jewish Observer"), וכותב שם שאאמו"ר ז"ל סיפר לו אודות אופן פטירת האדמו"ר מסאדיגורא זצ"ל כמ"ש לעיל].

לאחר פטירתו הוכתר בנו הרה"צ רבי אברהם יעקב שליט"א לאדמו"ר כממלא מקומו, והצליח להרחיב את החסידות, והקים ישיבה בבני ברק ועוד ועוד, כן יזכה להנהיג עדתו מתוך בריאות הגוף עד בא ינון ועד בכלל. [האדמו"ר שליט"א הספיד את אאמו"ר זצ"ל ביום השנה הראשון לפטירתו, ואמר אז ששמו של אאמו"ר ז"ל מקורו מאת הרה"ק רבי גדלי' מליניץ זי"ע שהי' עוד אצל הבעש"ט זי"ע, וחיבר את הספר "תשואות חן" - גדליהו בגימ' ח"ן].

הבית-המדרש בביתו של אאמו"ר ז"ל

באמת יסד אאמו"ר ז"ל ביהמ"ד בדירתו עוד בטרם שהציעו האברכים לעשות מקום תורה ותפלה - והיינו עבור קיבוץ הבחורים שגרו בשכונה ההיא, ולמדו כל היום בתו"ד, שיבואו ללמוד את סדר הלילה בביתו. הבחורים שלמדו שם באותה תקופה זכו לקירבה יתירה מאאמו"ר ז"ל. לאחר מכן הי' תקופה שלמד עם בחור אחד שנעשה יתום בגיל רך ל"ע, ומזה נמשך שלמד אח"כ אתו במשרדו בבוקר להרבה זמן, וקירבו מאד והדריכו כאב את בנו. הבחור ההוא נתגדל אח"כ לת"ח גדול ומחבר ספרים.

עם התייסדות המנין, נעשה הביהמ"ד מקום לתורה ותפלה, כלומר, בשבתות וימים טובים התקיימו שתייהן ביחד, תורה ותפלה, באשר כן הי' רצון המייסדים, שיגיד להם אאמו"ר ז"ל שיעורים בהלכה ובאגדה. בתפלת שחרית בש"ק עשו הפסקה קודם קריאת התורה, ואאמו"ר ז"ל הגיד שיעור (כעבור זמן נתבטל השיעור, אבל סדר הלימוד נשאר בשעת ההפסקה, וכל אחד למד מה שלבו חפץ), וכן הגיד שיעור אחר הצהרים (לתקופה ארוכה למד עמהם שו"ע יורה דעה חלק ב'). בסעודה שלישת דרש בענין הפרשה, ובתקופה מסוימת הי' משלב דברי הלכה ואגדה הנוגעים לפרשת השבוע. המתפללים היו בעיקר אברכי תו"ד, אבל לסעודה שלישית היו באים גם אברכים שלמדו במקומות אחרים, כדי לשאוב מבאר תורת אאמו"ר ז"ל.

וכן דרש בשבת הגדול ושבת שובה בהלכה ואגדה, ובא עולם גדול לשמוע הדרשות. כמו כן, הי' דורש קודם התקיעות בראש השנה, וקודם תפלת נעילה ביום הכפורים, והי' רגיל להגיד את דברי הזוה"ק שאפילו בי כנישתא חדא ששבים בכל לבם ומבקשים באמת להגלות מלכות שמים בעולם, שיכולים לפעול בתפלתם שיביא הקב"ה את הגואל צדק.

גם בענין התפלה היתה להמנין צורה מיוחדת, שכידוע הקפיד אאמו"ר זצ"ל מאד על השתיקה בשעת התפילה וקריאת התורה, ובפרט בשעת חזרת הש"ץ, והי' לו עינא פקחא להשגיח ע"ז. זמן תפילת שחרית הי' משתנה לפי הזמן של קריאת שמע לפי שיטת הגר"א (וכבר כתבנו במקום אחר שאאמו"ר זצ"ל הקפיד מאד על שיטת המג"א וקרא קריאת שמע לפני התפילה), וזמן תפילת מנחה הי' לפני השקיעה, והתפילות עצמן היו ברגש של קדושה וחמימות.

באותה שכונה לא הי' עוד מנין בצורה כזו, ובמשך הזמן נתוספו מתפללים עד כשלשים וארבעים בני ישיבה ובעלי בתים בני תורה. כשבא הגאון הרב אהרן כהן זצ"ל ר"מ בישיבת חברון, הי' מתפלל שם, והי' לחיזוק גדול בענין התפילה, כי הוא זצ"ל הי' דבוק מאד בתפילה. כן בא לשם הגאון רבי יודא זאב סג"ל זצ"ל ראש ישיבת מנשסתר, וכידוע שהי' מתפלל בדביקות ובמתינות נפלאה וממש הי' מונה התיבות בתפילתו, ולפעמים הי' מתרגם לשפת "אידיש", והניח על המתפללים רושם חזק בקדושת התפילה.

ויתכן שעיקר מעלת מנין זה היתה האחדות של החברים, שכל אחד הי' מקבל את פני חבריו בשמחה ובהארת פנים, וכן היתה התקשרותם לאאמו"ר זצ"ל מתוך הערצה ואהבה. ולימים, כשכבר העתיק אאמו"ר ז"ל את דירתו לשכונת קענסינגטאן, הביע אומר לאחד מהמתפללים שחסר לו אותה התקשרות וחמימות המיוחדת של המתפללים בבית מדרשו שבקראנהייטס.

בימות החול התפלל אאמו"ר ז"ל בכמה בתי מדרשים שבשכונתו, ובמיוחד אנו זוכרים שהי' מתפלל בביהמ"ד "דאמבראווא" של הרב אונגער זצ"ל (כיום הביהמ"ד בבארא פארק), וכן זוכרים אנו הידידות ששררה בין הרב זצ"ל ובין אאמו"ר ז"ל ובניו יבלחט"א. [ואגב, אותו ביהמ"ד מזכיר מה ששמענו (בימי האבלות לפטירת אאמו"ר ז"ל) מהאחים ר' יונה ור' ישראל בלומנפרוכט שיחיו, שבאותו פרק נפטר אביהם ז"ל לעולמו, והשאיר את אמם אלמנה, ואאמו"ר ז"ל הי' מבקר אז בביתם בכל עש"ק בדרכו מאותו ביהמ"ד לביתו, והי' מדבר דברי חיזוק להאלמנה ומשפחתה]. כמו כן הי' מתפלל אאמו"ר ז"ל בביהמ"ד שנקרא "עמפיער שטיבל", ושם הי' המרא דאתרא ה"ריגליצער רב" זצ"ל, ואחרי פטירתם נעשו מחותנים זל"ז (אחד מנכדי אאמו"ר ז"ל נשא את נכדת הרב הנ"ל). לפעמים הי' מתפלל בביתו מדרשו של הרב וואלקין ז"ל, וכן בביהמ"ד של הרב רפאל זילבר זצ"ל אב"ד פריימאן, ובכל מקום שהי'

מתפלל הי' מכבד את המרא דאתרא ומשיח עמו, וגם המה היו מכבדים אותו כרום ערכו, ובכלל שררה אהבה וידידות בינו ובין כל רבני השכונה.

תקופה האחרונה בשכונת קענסינגטאן

בשנת תשכ"ז נגמר בנין המתיבתא בשכונת קענסינגטאן, השוכנת בין שכונת בורו פארק ובין שכונת פלעטבוש, ובאמצע השנה ההיא העתיקו את הישיבה מוויליאמסבורג לבנין החדש בקענסינגטאן.

המתיבתא היתה כמעט המוסד היחיד בשכונת קענסינגטאן (מלבד ב' בתי כנסיות), ובעקבות הישיבה קנו הרבה בני תורה בתים בשכונת הישיבה, ושנה אחר שנה נתרבו בה בתי כנסיות, שטיבלאך, ישיבות וכוללים. ובכן נעשה השכונה יותר ויותר לשכונה תורנית, והשכונה בדרך כלל היא כמו כפר קטן צנוע ושקט.

בערך כשנה אחר התיישבות הישיבה במשכנה החדש, מכר אאמו"ר ז"ל את ביתו בקרונהייטס, וקנה דירה בשכונת הישיבה, ואז חזר הסדר שהי' נהוג כשהישיבה הי' בוויליאמסבורג, שאז הי' אאמו"ר ז"ל הולך רגלי להתפלל בבוקר בישיבה, וכן התפלל שם מנחה גדולה, וכל התפילות של שבת, וגם החל עוד הפעם להגיד שיחה בסעודה שלישית בחדר האוכל של הישיבה.

ימי הקיץ

זמני הקיץ בתו"ד ובבית מדרש עליון

הנה זמן הקיץ במתיבתא תו"ד נמשך רק עד זמן החופש לכל בתי הספר, כי כן הי' נהוג מקדם, שבזמן החופש יסעו הבחורים למחנות הקיץ. מהם שנסעו למחנה אגודה [וכעבור זמן כשנתרבו המחנות, נסעו גם לשאר מחנות] להתרגל בעבודת החינוך, וגם למצוא נופש וליהנות מאויר הצח שבהרים. יש מהבחורים שנסעו למחנה מתיבתא (בפערנדייל, נ.י.) כמחנכים כנ"ל, וגם בתורת 'מתמידים', ואחר זמן במחנה תו"ד (בהיילאנד נ.י.) שהי' גם שם תכנית למתמידים, ואח"כ במחנה אור שרגא, שעד היום הוא מחנה לתורה ועבודה.

אולם בבית מדרש עליון נמשך זמן הלימודים עד יום תשעה באב (שיהפך במהרה לששון ולשמחה) כמו בשאר הישיבות הגדולות. בתקופה אחת היתה קבוצת בחורים מתו"ד שבאה לבית מדרש עליון לימות הקיץ, והיו לומדים בחברותא, ואוכלים וישנים בפנימי' של הישיבה, ובזמן שבין תשעה באב וראש חודש אלול היתה הישיבה פתוחה ולמדו שם כל הבחורים יחד סדר אחד, ואח"צ הלכו לשוט ולעסוק בשאר ענינים של נופש, ואח"כ שבו

ללמוד סדר הלילה. לאחר כמה שנים שהונהג סדר זה, סגר אאמו"ר ז"ל את הישיבה למשך ג' שבועות אלו, כי ראה בזה רפיון במושג ה'ישיבה', כי ישיבה אינה מקום נופש, רק מקום לתורה ועבודה, וד"ל.

באותה תקופה הי' אאמו"ר ז"ל עם משפחתו יבלחט"א שוכר דירה במאנסי לימי הקיץ, והי' לומד ומתפלל בהישיבה. בימים ההם עדיין לא הי' מזגן air conditioner בישיבה, ובכל זאת הי' יושב ולומד כשהוא חובש כובע על ראשו וכשהוא לבוש בבגד העליון, והי' אומר שזוכר הוא כשהי' דר במורד העיר ניו יורק, שבש"ק אחה"צ (בימים הארוכים) הי' הביהמ"ד דשם מלא עם לומדים שהיו עטופים ולבושים בבגד עליון. כמו כן הי' מזכיר בדרשותיו בשם האדמו"ר מקאצק זי"ע, ששלח את חתנו בעל האבני נזר זי"ע ללכת אל החדר שבו למד החידושי הרי"מ זי"ע לאו דוקא לשמוע את תורתו, אלא שיראה כיצד יהודי יושב ולומד גמרא.

עם הגאון רבי ראובן זצ"ל

בהיות ראש הישיבה, הגאון רבי ראובן זצ"ל עודנו בחיים חיותו (בשבע שנים האחרונות לימי חייו נחלה ל"ע בחולי השיתוק, והי' זה לאחר שהוכה ע"י מכונית טקסי ונשבר זרועו, ואומרים שהציונים הם ששכרו את הנהג להדוף בו ולהרגו רח"ל, יען הי' הוא ז"ל דורש בלהבת אש נגד הציונים), הי' אאמו"ר ז"ל לוקח אותנו אחר קבלת שבת בישיבה, לבקרו בביתו, והיו משיחים עמו, על אף שהי' קשה להבין דיבורו מפאת מחלתו, בכל זאת הי' עושה תנועות בידו כדי שנבין את דבריו. ופעם הי' המדובר אודות רבני אונגארן, האדמורי"ם ממונקאטש וסאטמאר זצ"ל, ומתוך תנועותיו הי' מובן שרצה לומר שהיו אדמורי"ם שגם היו גדולים מאד בתורה.

ואגב, פעם שלח אאמו"ר ז"ל אותנו עם ש"ב הרב יעקב ווייסבערג ז"ל לאחת ההפגנות שהתקיימו נגד המדינה (בענין ילדי טהרן או גיוס בנות), וכאשר הכריזו שהגאון רבי ראובן ישא את דברו, ויהי כאשר עלה רבי ראובן לבימה, החלו כל העם במחיית כפים, ואז הכריז ר' ראובן בקול גדול "פאטשען בראווא?" (מחיית כפיים?) - "קינות דארף מען זאגען!" (הרי עכשיו צריכים לומר קינות!).

ואודות הקנאות של רבי ראובן זצ"ל מספר גיסנו הרה"ג ר' יהושע העשיל שליט"א, שאאמו"ר ז"ל אמר לו כי החסידים שבין חברי מועצת גדולי התורה טענו על מדת הקנאות שלו, ואמרו שבספרי חסידות מבואר שאדרבה, צריכים לקרב ולא לרחק, ואמר להם רבי ראובן זצ"ל, שהוא רוצה לראות כן בפנים בספר, והביאו לו כמה ספרים מספרי יסודי החסידות, ונטלם לעין בהם, וכשגמר אמר שאין הוא רואה שום רמז על מה שהם אומרים.

ואמר רבי ראובן זצ"ל לאאמו"ר ז"ל שמכל הספרים שלמד בהם, ראה ביותר את יסודי החסידות בספר הקדוש "מאור עינים" מהרה"ק רבי נחום מטשערנאביל זי"ע ועכ"י.

במחנה הקיץ

עוד בימי בחרותו הי' אאמו"ר ז"ל הולך למחנה מתיבתא הנ"ל, והי' מדובר שתתקיים שם חתונתו, ויש תמונה מאאמו"ר ז"ל כשהוא עומד עם הגאון רבי אלחנן וואסרמאן זצ"ל, שכידוע ביקר במחנה הנ"ל מעט קודם המלחמה, והיו אומרים על בית אחד שהי' עומד ליפול, שהבית קיים ועומד בזכות הגאון רבי אלחנן זצ"ל שישן פעם שם.

[אודות הגר"א וואסרמאן זצ"ל, הי' אאמו"ר מספר, שכשהיו שואלים אותו איזה דבר, הי' משיב בקיצור במילים ספורים, ואם לא הבין השואל, וחזר ושאל שאלתו, הי' הגאון חזר על אותם המילים בלי שום הוספה. והביאור בזה, שלפי דעת תורה של הגאון רבי אלחנן זצ"ל הי' צריך להיות ההסבר באותם המילים דוקא, וכמו דאיתא בגמ' (פסחים ג:) "לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה", ושם (ג.) "ותבחר לשון ערומים", ופירש"י "שהערומים בוחרים לשון הם", ועוד שם: "ודעת שפתי ברור מללו", וברש"י שם: "לשון נקי וברור". כידוע חזר רבי אלחנן זצ"ל לשיבתו בבראנאוויטש זמן מועט קודם פרוץ מלחמת העולם, והרגו אותו הליטאים הארורים ימ"ש עם כמה מבניו הק' הי"ד. זכותו תגן עלינו ועכ"י].

כשהיו הבנים קטנים עדיין, הי' אאמו"ר ז"ל ויבלחט"א משפחתו, במחנה אגודה, לכמה שנים. ואמנו תחי' מספרת, שפעם ביקר שם הר"ר שמואל בנימין פישער שליט"א, חתן הגה"צ ממאטערסדארף זצ"ל, ואאמו"ר ז"ל הצביע עליו ואמר שעם איש כזה כדאי להשתדך. וכן הי' לאחר הרבה שנים שאחד מבניו [רבי רפאל שליט"א] נעשה חתנו, וכעבור זמן נעשה אחד מנכדיו חתן בנו [של הר"ר שמואל בנימין הנ"ל] הר"ר דוד שליט"א.

עם הגאון רבי מנחם מענדל זאקס זצ"ל

שהינו שני פעמים בזמן הקיץ עם הגה"צ רבי מנחם מענדל זאקס זצ"ל (חתן מרן ה"חפץ חיים זי"ע) ומשפחתו. הפעם האחד כשעוד היינו ילדים רכים, ובפעם השני כבר היינו מבוגרים קצת, והגאון ז"ל הי' מדבר אתנו בדברי תורה. למדנו אז מסכת בבא בתרא, ואמרו על הגאון רבי מענדל זצ"ל שהי' בקי גדול בכלל, ובפרט במסכת זו שהי' בקי בכל דברי השיטה מקובצת על המסכת.

אאמו"ר ז"ל הי' אומר משמו של הגאון ר' מענדל זצ"ל, שאף שראה בימיו הרבה גדולי תורה וצדיקים, אבל רק על אחד מהם יתכן לומר שנתעלה בעבודתו ובאשיותו מיום ליום, ואמר דברים אלו כלפי הגאון החסיד שהרביץ תורה ומוסר הרה"צ רבי אליהו אליעזר

דסלר זצ"ל בעל "מכתב מאליהו" [ואגב, כדאי להזכיר שאאמו"ר ז"ל נפגש עם הרב אליהו דסלר זצ"ל כשנשא תלמידו הנאמן הרב אלי' יהושע געלדצעהלר שליט"א את בתו, והתקיימה מסיבת "שבע ברכות" בביתנו, ומאז נתקשרו בעבותות ידידות. בעת ההיא שלח הרב דסלר זצ"ל מתנה לאאמו"ר זצ"ל את הספר "מחיר יין" מאת הרמ"א על מגילת אסתר (ע"ד הדרוש), ורשם בו שהספר הוא מספריית אדמו"ר מסאדיגורא וחתום בכתי"ק (החתימה היא מהרה"ק רבי נחום דובער זצ"ל בן הרה"ק רבי שלום יוסף זצ"ל בנו בכורו של הרה"ק מרוזין זי"ע ועכ"י, וחתנו של האדמו"ר הזקן מסאדיגורא זצ"ל, ומתוך חיבה והערצה נקרא ע"י חסידי סאדיגורא בשם רבי נחום בער'ניו, וידוע שהי' לו אוצר הספרים גדול מאד), וכי "שולחו לאות ידידות והוקרה רבה לידידי הרה"ג המובהק מוהר"ג שאר", וחתם "ידידו עוז דו"ש אלי' אליעזר דעססלער"].

סיפר הגאון ר' מענדל זצ"ל אודות חותנו מרן ה"חפץ חיים" זצ"ל, שבימי זקנותו הי' עושה אסיפות בעירו - ראדין, היות והי' קשה לו ליסע לוויילנא וכדומה, והי' דרכו בקודש להזמין אחד מהאורחים המשתתפים באסיפה, להשאר אצלו בביתו על שבת קודש. פעם הפציר הג"ר מענדל בחותנו הח"ח שיזמין את אחד מגדולי בעלי המוסר על ש"ק, ברם, הח"ח לא הי' לו חשק לעשות כן, אולם לבסוף נענה לבקשת ר' מענדל והזמין אותו. בליל ש"ק כשבירך הח"ח ברכת "המוציא", לא נראה בעיניו של אותו גדול אופן הבציעה שעשה הח"ח, וטען לפניו - הרי לא כך כתוב במשנה ברורה! וענהו הח"ח בלשון תימה - וכי על דברים כאלו אתם חושבים, הלא לעת כזאת ישנם הרבה צרות בכלל ישראל ברוסיא ועוד ועוד... [ועל עצם דרכו בבציעה כמדומני שהסביר ר' מענדל (ואולי בשם הח"ח) לאאמו"ר ז"ל, שהי' עושה כפי שהי' מקובל אצלו מאבותיו].

עוד הגיד הג"ר מענדל זצ"ל בשם חותנו החפץ חיים זצ"ל, שייעצוהו שבאם יש לו אימרה נאה ורוצה להגידו לאחרים, אזי לאחר שאמר את ה"וואָרט" הטוב, שוב לא יוסיף דברים, כי בריבוי דברים ישתכח ה"וואָרט" הראשון.

וכמדומה שסיפר הג"ר מענדל שגיסו הג"ר ליב זצ"ל (בן החפץ חיים) הי' מרבה בלימוד שו"ע חושן משפט, והי' אומר שהרבה פעמים הוא מכוין לדבריו של ה"קצות החושן", אמנם אף פעם לא אירע לו לכוין לדבריו של בעל ה"נתיבות המשפט", וד"ל.

ודכירנא שפעם מצאה הרבנית זאקס [בתו של הח"ח זצ"ל] על רצפת החדר המשותף להאורחים מטבע nickel [מטבע שיש לה ערך של חמש פרוטות], והלכה ושאלה לכל האורחים אם לא אבדו את המטבע.

אאמו"ר ז"ל הוקיר והעריץ מאד את הג"ר מענדל ז"ל, ובפרט כשדרש בציבור הי' משבח גודל פקחותו ותוכן דרשתו שלא הי' מאריך בדברים, ובכל דבריו הי' קולע אל השערה. ת.נ.צ.ב.ה.

מהכא להתם

הנסיעה לארה"ק

בשנת תשל"ג נסע אאמו"ר זצ"ל בפעם הראשונה לארץ ישראל. ונקדים שבאמת חשבו להתיישב בארה"ק כשעזבו את קלעצק מפני מורא המלחמה, וכנראה שלאמנו ע"ה היתה עיקר השאיפה לכך, מפאת שהיתה לה אהבה גדולה לארה"ק, כי כן נתחנכה לאהבת ארץ הקודש, ולצפי' לביאת המשיח (ומרגלא בפומה שאם יבא המשיח, אז מיד היא עוזבת את הכל ונוסעת לארה"ק), ברם, אאמו"ר ז"ל החליט שלענין חינוך הבנים לא הי' אר"י באותן הימים עדיין מיושב כ"כ ביישוב חרדי באופן שיתחנכו לפי רוחו, ולזאת עלתה ההחלטה להתיישב באמעריקא כמסופר לעיל, ומאת ה' היתה זאת שמצא את מקומו בגלות אמעריקא, להשפיע ולחנך דורות של תלמידי חכמים כאשר הארכנו למעלה.

למעשה לא נסעו לבקר בארה"ק, עד שהי' אאמו"ר ז"ל כבר בן ששים, שבאותם הימים לא היו רגילים לעשות נסיעה מעין זו כ"כ מהר, הן מצד חשבון הוצאות המרובות שנצרכו לנסיעה כזו, והן מצד הטרדות היום-יומיים, בנוסף לההתקשרות להישיבה והמשפחה וכדומה, ולזאת לא נסע אאמו"ר זצ"ל עד שכבר השיא את רוב בניו, ואז בסוף הזמן של לימודי הישיבה, החליטו לבקר בארה"ק, והי' זה בקיץ דשנת תשל"ג.

[אגב אורחא, כדאי לכתוב פה השקפה אחת בענין תנועת ה"ציונות", שבתחילת הווסדה של המדינה, שהיתה סמוכה לסוף המלחמה הנוראה, ורוב בני ישראל ראו את המדינה כמקום מקלט שיהיו שם בטוחים משנאת העמים, וממילא הי' כאן נגיעה גדולה לראות את תנועת הציונות כדבר המועיל וכתחילת הישועה המקווה - ואמר על זה אאמו"ר זצ"ל שהרבה פעל בזה האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל, שעמד כחומה נגד הציונות, ושאג נגדה בתוקף ועוז, עד שמעט מעט נכנסו דבריו הקדושים באזנינו להבין את המצב כמו שהוא באמת, שכל כוונת אותה תנועה היא לעקור את הדת ולהקים עם ככל שאר העמים, ואף ששאר גדולי ישראל כבר צווחו נגד תנועה זו, אמנם לאחר הקמת המדינה שוב נתעורר התקוה שתוצמח מתנועה זו דברים המועילים, ויש שקראו לזה "אתחלתא דגאולה", והאדמו"ר מסאטמאר זצ"ל שמיחה נגד השקפה זו בלי הרף, פעל בזה כנ"ל].

מטעם ישיבת תו"ד ובית מדרש עליון נשלחה קבוצה ללוותו בדרכו לשרה התעופה, והיו מזמרים לפניו בכלי שיר, והוכן שם חדר לישיב שם ביחד, ואז נפרד מהבחורים מתוך דברי תורה שאמר שיעור בהלכה, וגם דיבר באגדה בענין ארץ ישראל. בתוך הדברים אמר על הפסוק בתחילת פרשת לך לך "אל הארץ אשר אראך", שיש לפרשו בכמה אופנים, דהפירוש הפשוט הוא "אותו הארץ אשר אראה אותך", אבל בספר משך חכמה פירש "אראך"

מל' פועל יוצא - אראה אותך לאחרים, דהיינו אראה את כוחות הטמונים בך לאחרים (עיי"ש במשך חכמה שהאריך עוד קצת), ועוד אמר שיש לפרש בפועל יוצא "אראך" - כלו' אעשה שאתה תוכל לראות את הארץ, "איך וועל דרך מאכן זעהן", ולפי' המשך החכמה באידיש - "איך וועל דרך ארויסווייזען" (ועי' גם מש"כ באוה"ח שם בענין זה).

משבא לארה"ק, הלך למרומי הר הזיתים, שמשם רואים את עיר הקודש ירושלים ת"ו וגם את הר הבית, וקרע קריעה, ושם במרומי הר הזיתים קנה מקומו לאחר פטירתו, כמו שיסופר להלן, בס"ד.

אצל גדולי ישראל

בהיותו בארץ ישראל, הלך לקבל פניו של האדמו"ר מגור בעל "בית ישראל" זצ"ל. בשעת ה"טיש" נתכבד לישיב בראש השלחן, לא רחוק מהאדמו"ר זצ"ל. וסיפר הרב שמואל טרויבע זצ"ל (מחסידי גור, ור"מ במתיבתא תו"ד), שכשחזר אאמו"ר זצ"ל לאה"ב, אמר לו כי בשעת עריכת השלחן ראה והבחין איך שהרבי זצ"ל מדבר עם אחד כאן ועוד אחד כאן, וכסדר הי' פונה מצד לצד ומביט על החסידים, וגם הי' מדבר להחסידים (הת"ח שביניהם) שהיו יושבים תחת השולחן, ואאמו"ר ז"ל הי' רואה את כל הנעשה, ועל ארשת פניו נראה קצת תימה, ופנה אליו האדמו"ר זצ"ל ואמר לו - "אזוי דארף זיין" - כן צריך להיות.

ובנוסח אחר שמע גיסנו הר"ר יהושע העשיל שליט"א מפי אאמו"ר ז"ל (בנסיעה שני' של אאמו"ר ז"ל בשנת תשל"ו, ואולי שמע הרב שמואל שליט"א אודות הנסיעה הראשונה) שהי' שולחן ארוך (בפורים), וחילק שקדים ואמר לחיים לכל אחד, ופנה האדמו"ר זצ"ל לאאמו"ר ז"ל ואמר לו: "הראש ישיבה חושב שהוא ביטול תורה - אָהה - מ'דארף יעדער איינער אינזינען האבען", ע"כ.

אאמו"ר ז"ל ביקר אז אצל קבר רחל, ובמכתב שערך מא"י לבנו הרה"ג ר' אברהם שליט"א כתב שכשהי' שם נתעורר לבכי, ושזה הביאור בפסוק (ירמ' לא, יד) "רחל מבכה על בניה" - רחל מאכט וויינען, וידוע מה שאמר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל על הפסוק שלאחריו (שם לא, טו) "כה אמר ה' מנעי קולך מבכי" - וויין מאמע וויין - ויה"ר שיקויים סיפא דקרא "ושבו מארץ אויב", והפסוק שלאחריו "ושבו בנים לגבולם", כיה"ר במהרה.

בשהותו בארה"ק ביקר אצל הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (שהי' קצת מחותן עמו, שבנו הרב ר' יעקב שליט"א הנו גיסו של אחינו הרה"ג ר' ישראל שמחה שליט"א - שניהם לוקחי בנותיו של הר"ר מאיר מרגליות ז"ל מלונדון), ונתפעל אאמו"ר מאד מנועם מדותיו, ואמר אז על הגרש"ז זצ"ל וגם על יבלח"ט הגאון רבי יוסף אלישיב שליט"א שהם

נשארו משרידי דור הישן של יקירי ירושלים. [כותב הטורים זכה לבקר את הגרש"ז זצ"ל בדירתו ולשוחח אתו בדברי תורה, וכשהשיב מדברי הר"ן במס' ביצה, פתח את הר"ן תיכף ומיד למקום המבוקש והורה באצבעו על דברי הר"ן - כאילו למדו ממש זה עתה. תנצב"ה.

כמו כן ביקר אאמו"ר ז"ל אצל הגאון רבי יחזקאל אבראמסקי זצ"ל ושוחחו בדברי תורה. גם ביקר אצל האדמו"ר הרה"צ רבי מש"י מסאדיגורא זצ"ל בתל אביב. כן נתכבד בהגדת שיעור בישיבת רוזין בעיה"ק ירושלים, ונתקבל שם בחיבה ובהערצה.

מספר ש"ב הרה"ג ר' יוסף סגל שליט"א (חתן אחי אאמו"ר ז"ל ר' אהרן ז"ל - הרביץ תורה שנים הרבה כמגיד שיעור ועכשיו משמש כראש כולל בירושלים עיה"ק) שהוא ש"ב של הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר, והי' לומד אז סדר אחד בחברותא עם הגאון זצ"ל, שכשנודע לו כי אאמו"ר ז"ל ביקר את הגר"ח זצ"ל, שאל הוא את הגר"ח אם הראש ישיבה של תו"ד הי' אצלו לביקור, וענה הגר"ח שלא הי' שם.

אז נתקשר ש"ב הנ"ל עם אאמו"ר ז"ל ונתחוויר לו מה שקרה, וכלשונו שראה בזה את מדת הצניעות של אאמו"ר ז"ל, שלא גילה את זהותו ובא לבקר את הראש ישיבה כשאר מבקר בארץ.

ש"ב הנ"ל מספר שרצה לתקן את הענין וסידר עוד ביקור והקדים לבאר להגר"ח כי זה הוא דודו אשר משמש כראש ישיבה בתו"ד ובית מדרש עליון, וכן הי', שבא אאמו"ר ז"ל לבקרו עוה"פ, והי' ביקור מעוניין ודיברו יחד בחביבות בענינים הנוגעים לתורה והמסתעף, כמו שרגיל להיות המדובר בין שני ראשי ישיבה אשר כל מגמתם היתה ללמוד וללמד ולהגדיל תורה ולהאדירה.

ביקור שני בא"י

בשנת תשל"ו ביקר אאמו"ר ז"ל עוה"פ בארה"ק, ושהה שם בימי הפורים. בנו הרה"ג ר' אברהם שליט"א למד אז בישיבת בריסק אצל הגאון רבי בערל זצ"ל, ואאמו"ר ז"ל ביקר אצלו ביחד עם יבלחט"א בנו הנ"ל. בפורים דעיירות (בי"ד אדר) נסע עם בנו יבלחט"א ר' אברהם שליט"א לתל אביב להאדמו"ר רבי מש"י מסאדיגורא זצ"ל, וחזר ירושלימה להיות שם בליל פורים דמוקפין, ושמע את קריאת המגילה אצל האדמו"ר בעל "בית ישראל" מגור זצ"ל.

אין אנו יודעים את סדר ביקורו אצל קברי התנאים ושאר מקומות הקדושים, אמנם כדאי להביא מה שכתב בענין זה לאחיו ר' חיים יהושע ז"ל שהי' בארה"ק בשנת תשל"א, שמבקשו לחקוק היטב בזכרוננו את כל מה שרואה (ושיראה כל מה שיוכל - רק מבקש אותו שלא "אנשטרענגען זיך") כדי שבחזרתו יוכל לספר עם כל הפרטים.

עבודה תמימה

"מה אהבתי תורתך"

מסדריו שהי' לאאמו"ר זצ"ל לעצמו - חוץ ממה שהוצרך ללמוד מפני סדר הישיבה - ראינו את גודל אהבתו לתורה הק'. בכל שנה ושנה הי' לומד כל מסכת מגילה, שהי' מתחיל כמה ימים לפני פורים, והי' יושב ולומד ביום תענית אסתר ובליל פורים, וגם לרבות יום הפורים בין גברא לגברא. והי' אומר דבירושלמי איתא שאור היו"ט גנוז בתוך המסכת (וז"ל הירושלמי פ"ב דמגילה סוף הל"ד: "וזכרם לא יסוף מזרעם", שקבעו לה חכמים מסכת, ובפי' קרבן העדה כתב "שקבעו לה מסכת בפני עצמה שיהגו וילמדו בה תמיד", ועי' מש"כ באור גדלי' בליקו"ד על פורים אות י"ב).

בכל יו"ט הי' לו סדר ללמוד כמה פרקים מענין אותו יו"ט, כגון בחג הפסח הי' לומד בשנה אחת פרק תמיד נשחט ופרק אלו דברים, ובשנה אחרת למד פרק כיצד צולין וכן - לכל חג וחג. ופעם למד לעצמו בקיץ פרק יש נוחלין כדי להבין את הפסוקים בפרשת פינחס המדברים אודות נחלת ארץ ישראל.

אאמו"ר ז"ל אמר על עצמו שבימי נעוריו הי' לומד משניות מס' פרה בשבוע של פרשת פרה (לאחר פורים), וכבר כתבנו במק"א שהי' לו סדר בלימוד מדרש רבה ושאר מדרשים, ובסוף ימיו למד בהשכמה בכל בוקר את ספר הזוה"ק.

בדירתו האחרונה הי' לו ארון קטן לספרים שעמד בחדר האוכל, שהי' בו ש"ס קטן ותנ"ך ומדרש רבה, ואמר שבאמת די לו באלו הספרים. והי' אומר תמיד - "יש לי די ספרים כדי שלא להבטל מלימוד". וסיפר שהי' פעם שאלה על גט בעיר קעלם, והגיע רב א' מעיירה קטנה לקעלם, והוכיח בטוב טעם שהגט כשר, והתפלאו הדיינים של העיר קעלם, שרב מעיירה קטנה יוכל ללמוד כך, וענה להם הרב, "מדוע תתפלאו - הרי אין לי כ"ב הרבה ספרים כמו שיש לכם, ולכן אני יושב ולומד כל היום בש"ס ופוסקים".

עוד סיפר בשם חתנו (גיסנו) הרה"ג ר' יהושע העשיל שליט"א, שכשעזב הגאון מפאניבז זצ"ל את ישיבת טעלז כדי ללכת עם הגר"א וואסערמאן זצוק"ל [הי"ד] לראדין ללמוד בישיבת החפץ חיים, גרמה עזיבתם חלישת הדעת להר"י דטעלז הגאון הרב אליעזר טעלזר זצ"ל, ושאל מה ראית אצל ה"אלטער" (הח"ח זצ"ל), וענה שפעם הי' אצל החפץ חיים זצ"ל לשאול ממנו ספר, כי ראה שהעתיק מספר זה במשנה ברורה, והח"ח ענה שגם הוא שאל את הספר ואינו תח"י, והאריך כי אין טוב לקנות הרבה ספרים, בין מצד ממון, ובין מצד איבוד זמן. ענה לו הגר"א מטעלז "כה דיבר"? ואמר ע"ז הגאון מפאניבז זצ"ל "אזוי איז ער" - כן הוא הח"ח באמת.

כשקבלנו הטלפון הראשון, העמידו אאמו"ר זצ"ל על ה"שטענדר" בחדר הספרים, והי' מדבר בו שעה ארוכה בכל לילה בדברי תורה (עפ"י רוב להרב שניידער ז"ל, שהי' מנהל אז בישיבה).

והנה אם בצעירותו של אאמו"ר זצ"ל הי' דבוק מאד בתורת הנגלה לפלפל, לחקור, להקשות ולתרץ, והי' אוהב גם לשמוע מאחר חידוש מתוק, או קושיא חדשה, ותמיד הי' שואל בבי מדרשא - "האם יש לך קושיא חדשה"? אך ברבות הימים, התדבק יותר ויותר בפנימיות התורה, ואף כשהי' מתהלך בחוץ, הי' נראה עליו שמחשבתו משוטטת בענינים גבוהים ורמים.

וכן הי' אומר בשם הרה"ק בעל התניא זצ"ל שיותר קל להיות דבוק בפנימיות התורה, מלהיות דבוק בתורת הנגלה, ולכן הרחיב והעמיק בתורת הנסתר בפלפול וקושיות ותירוצים, כדי להמשיך את הלב להיות דבוק תמיד בתורה, וראו עליו בחוש האריך שהי' מקיים הא דמטו משמי' דהרה"ק בעל התניא זצ"ל - "א איד דארץ לעבן מיט די סדרה", וכן הי' אומר תמיד שקשה לעבור על הסדרה שנים מקרא ואחד תרגום וגם רש"י (ככתוב בשו"ע) ביום אחד או שתיים - בערב שבת או בש"ק, והי' מחנך אותנו בשעת הבר-מצוה לעשות כשיטת הגר"א ללמוד בכל יום פרשה חומש עם רש"י, ומלבד זאת שהוקל העול של העברת הסדרה בשבת, הרי יש בזה התועלת של דביקות בפרשת השבוע בכל יום ויום.

[כמדומה ששמע היסוד הנ"ל מפי ידידו הרה"ג והחסיד של חב"ד הר"ר דוב בער ריבקין זצ"ל (שבנעוריו הי' משמש את האדמו"ר הרש"ב זצוק"ל), שהי' מנהל הביהמ"ד תו"ד לזמן קצר, ואח"כ הי' מגיד שיעור עד לפטירתו ביום ח"י מרחשון תשל"ח (עי' בס' אור גדלי' פ' חיי שרה אות ב' דברים שנאמרו ביום הזכרון הראשון), ואגב, הי' אאמו"ר ז"ל אומר כמה פעמים, שהי' לו וויכוח עם הרב הנ"ל שטען שחסידי חב"ד הם עובדי ה' וצדיקים וחסידים במדרגה גבוהה מאד, ולא כן חסידי פולין שהיו סומכים ונשענים על העבודה של רבם, וטען אאמו"ר ז"ל לעומתו שלהרה"ק החוזה מלובלין זצ"ל היו שלש מאות תלמידים לובשי בגדי לבן שהיו ראויים להיות או שהיו בעצמם אדמורי"ם. עוד סיפר אאמו"ר ז"ל ששמע מהרב הנ"ל שחסידיים היו אומרים שבתחילה חשבו כאילו יש ח"ו מדת אכזריות למעלה בשמים, על ששומע הקב"ה כביכול הבכיות של "תיקון חצות" ואין עונה, ולבסוף חשבו, שאדרבה, כמה מן הסבלנות יש למעלה כביכול, שסובלים כל הצעקות לילה אחר לילה מה"תיקון חצות", וד"ל.

עוד סיפר בשמו, שהגאון החסיד בעל תורת חסד זצ"ל מלובלין (אגב, אמר אאמו"ר ז"ל ששמע מאחד שהכיר את הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זי"ע, שכשהמשכילים מלובלין זממו מחשבות לעשות דבר מה, אזי הלכו יחד הרה"ק רבי לייבל איגר זצ"ל והרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל עם הגאון בעל תורת חסד זצ"ל, לראות מה עושים ברחוב - ומיד נתבטלו כל מזימותיהם), התנצל עצמו לפני רבו בעל הצמח צדק זצ"ל, כי לפעמים

צריך להראות גדולתו בתורה, וחושש הוא מגאווה, וענהו הצ"צ זצ"ל שאין מה לחשוש, ולפעמים צריכים להראות].

ועל אחת כמה וכמה בימי מועדי קודש הי' אאמו"ר זצ"ל דבוק בפנימיות היו"ט עפ"י הספרים הקדושים שהי' לומד בתדירות, כגון שפת אמת וספרי רבי צדוק הכהן וכדומה, ומי שהי' שומע ומבין היטב ה"שמועס" שלפני החג, הרי קיבל 'טעם' בהיו"ט, וכהיום שנדפסו הדברים בספרו אור גדלי' על המועדים, הרי דבריו חיים וקיימים לעולם לכל המעיין שם. ויפה הגדיר תלמיד אחד בהאי לישנא: "הרי מו"ר זצ"ל נתן לנו יד [הענטיל'] בספרים הקדושים שנוכל להבין מעט בעצמינו בספה"ק שפת אמת וכדו".

והי' ה' מבטחו

ידוע מה שכתבו הראשונים, שהאמונה היא ההשקפה של המחשבה, ומדת הבטחון היא הפועל-יוצא מהאמונה - בטחון הוא האמונה במעשה. ועיין בס' אור גדלי' (לפ' קורח) שמביא דברי הרמב"ם בענין יסודות האמונה שצריכים לחזור עליהם פעמים רבות, ומביא דברי הגמרא "גנבא אפומא דמחתרתא רחמנא קריא", עיין שם שביאר כי יש אמונה בקופיא, ואמונה בקביעות שנמשך לגמרי אחריה, וכלשון הכתוב "ויהי אומן את הדסה", ועיי"ש שהסביר שאין האמונה נקנה באמירת "אני מאמין" בלבד אחר התפלה [ולענין "יגדל" שנדפס בסידורים קודם התפלה - הי' מנהגו שלא לאומרה (כמ"ש בסידורים שהאריז"ל לא הי' אומרה, אמנם מובא שהשל"ה הק' הי' אומרה), והי' אומר שחסר שם אחד מהעיקרים, וכמדומה שאמר שחסר שהקב"ה מנהיג את העולם (שעיקר זה הוא יסוד הבטחון) היינו שלא כתוב כן בהדיא, ועי' בסידור ר"י עמדין שפי' "הנו אדון עולם לכל נוצר יורה גדולתו ומלכותו" שמה שהוא אדון עולם ויצוריו מורה על גדלותו למשול בעליונים ולמלוך בתחתונים, עיי"ש עוד, ועוד שאין מוזכר להדיא שם עיקר החמישי שאין לעבוד לזולתו, וצ"ע], כי אם בהתבוננות היטב היטב עד שהאמונה נעשה קבועה בו, וקביעות זו נראה למעשה במידת הבטחון, שעד כמה שהאמונה קבועה בו, כזה תהי' מדריגת בטחונו בהשי"ת.

ואמנם כן ראינו באאמו"ר זצ"ל שברבות השנים גדלה אצלו מדת הבטחון, והי' נראה לנו מידה זו במנוחת הנפש שהיתה בו בכל מצב ומצב, ופעם קרה שהי' מצב קשה מאד, והרכין ראשו על השלחן והביע אומר "כמה קשה הוא המצב", ומיד הגביה ראשו, ואמר לנו "ח"ו אין אני מתרעם", וכל כך למה, כדי ללמד אותנו מדת הבטחון. מדת הביטחון היא שנתנה בו שמחת החיים, וכמה פעמים ראינו איך שחיוק עצמו להיות בשמחה תמיד. (ויש לציין בזה לשון ה"ארחות צדיקים", "כי המאמין בלב שלם והבוטח בעזר הצור הוא שמח לעולם", עיי"ש בשער השמחה שהאריך בענין אמונה ובטחון).

פעם שאל ממנו אחד מבעה"ב איזה עצה בענין פרנסתו, שהיתה מצבו דחוק, וענה לו אאמו"ר זצ"ל שיכוין היטב בעת אמרו ג' הפסוקים של בטחון בסוף תפילת "ובא לציון".

ובאמת כן הי' מצב פרנסתו מעולם - דחוק, ומעשה שבא אחד בשליחות להשיבה בערב ש"ק לומר שמשפחה פלונית אין לה שום דבר לכבוד ש"ק, ולקח מכספו ושלח להמשפחה, ואמר שבאמת "גם לי אין לי לש"ק, אלא שיש לי ממי ללוות, ומשפחה זו אין להם ממי ללוות".

וכן הי' מנהגו תמיד, שהפקיר ממון עצמו לצרכי אחרים או לצורך מצוה, ואמר שבתחילת התיסדות בית ספר לבנות "בית יעקב" (שהי' הוא ז"ל מהמיסדים), הי' משלם למורות את שכירתן מממון עצמו, ובעת שהגאון הרב שמחה וואסערמאן זצ"ל (בנו של הגאון רבי אלחנן זצוק"ל) יסד ישיבה בעיר לאס-אנזשלעס, שלח לו קבוצה של תלמידים חשובים מהבית-מדרש ללמוד שם לשנה, וגם הלוח לו סכום חשוב כדי לחזקו ולתומכו. וכן מצאו לאחר פטירתו בשלחנו המחאות שנתנה הישיבה להאברכים (ולא הי' כסף לכסותם - וכנראה שאמו"ר ז"ל הלוח להם את הכסף מכיסו).

סיפר הרב אהרן בראפמאן שליט"א, שפעם הי' במשרדו של אמו"ר ז"ל, ושמע אותו מדבר בטלפון עם אמנו ע"ה אודות אחד מהבנים שהי' חולה, והיו צריכים לרופא מיוחד, אמנם כידוע שלפעמים בסוף השבוע שכיח טובא שאין יכולים למצוא רופאים, וכן אמרה אז אמנו תחי' שכל הרופאים המטפלים בענין כזה אינם נמצאים עתה. ועל זה ענה אמו"ר ז"ל שאם כן הוא הדבר, אין מה לעשות עכשיו, ואין לדאוג מאומה, ובודאי הוא לטובה, כי אין הזמן עתה לדרוש ברופאים. וסיים הרב הנ"ל שלמד אז פרק שלם במדת הבטחון, שאין להתבהל מהמצב, רק להיות ביישוב הדעת ולבטוח בה'.

ומלבשתו ענוה

אמו"ר זצ"ל הי' אומר שמה שמנה התנא בתוך המעלות של הלומד תורה לשמה (בריש פ"ו דאבות) את מידת הענוה - בלשון "ומלבשתו ענוה", היינו שהענוה תהי' הולמתו כמו מלבוש, לא שתהי' בולט ממנו מידת הענוה, אלא שהענוה תהי' בלבוש של פשטות, ומדריגה זו היא מתנה למי שלומד תורה לשמה, וכמו שהי' מביא דברי המדרש רבה (בפ' נצבים), אמר ר"ח "היא וכל כלי אומנותה ניתנה ענותנותה, צדקה וישרותה ומתן שכרה", היינו שמדות הללו ניתנו למי שלומד תורה לשמה.

אמנם יש גם מעשה הענוה שכדי לזכות להענוה האמיתית צריכים להתנהג במעשה הענוה כמבואר בראשונים. וכן מנה התנא את מידת הענוה בתוך מ"ח דברים שהתורה ניקנית בהם, היינו שקודם צריכים להתנהג בענוה, ואחר שיקנה את המ"ח דברים, וילמוד תורה לשמה, יזכה להענוה האמיתית, הענוה בלב, שמלבשתו ענוה - שהולמתו הענוה כנ"ל - ענוה של פשטות.

וכדוגמת זה ראינו בהנהגת אאמו"ר זצ"ל את מעשה הענוה באופן לבוש, שבשנים הראשונות לבש בגד עליון קצר וכובע פשוט, ומעט מעט שינה את מלבושיו לעטוף כובע שחור ובגד שחור, ואח"כ החל ללבוש בגד ארוך, עד שבנשואין של בתו הראשונה כבר לבש "בעקשע". וכן בלט הדבר במקומו בבית המדרש, כלומר, אף כשהי' "רב" באגודה, או בביהמ"ד שבביתו, הי' יושב בראש שולחן שגם אחרים היו יושבים שם, ובמתיבתא תו"ד אף כשהי' המנהל, הי' יושב באמצע הביהמ"ד (בצד שהי' נגד הכותל), ולא התיישב בכותל מזרח, עד שהי' הישיבה בקענסינגטאן.

אמנם הוא ז"ל זכה להענוה של הנהגת פשטנית, והי' נראה לכל אחד כחבר טוב, ואף שגם הי' בו מדת התפארת, שכולם נהגו בו בדרך ארץ וכבוד, מ"מ לא הי' מידה זו בולטת, רק התנהג בפשטות, ומיזוג זה ודאי הי' מתנה מן השמים, כנ"ל שענותנותה וישרותה וכל כלי אומנותה ניתנו עם התורה למי שמוסר נפשו ללימוד התורה.

אחינו הרה"ג ר' רפאל שליט"א מספר, כי פעם שלחו אותו הבחורים בשליחות לאאמו"ר ז"ל, לבקשו אודות שיחותיו, שעל פי רוב היו בביאור עניני הפרשה, שיואיל בטובו לדבר גם בענינים הנוגעים למעשה, כגון בעניני תפלה וכדומה.

ואחינו הנ"ל, הבין מתוך תשובת אאמו"ר ז"ל, שאין הוא מוצא עצמו ראוי לדבר בענינים כאלו, שאפשר שאין הוא עומד במדרגתם.

[וכמובן שבודאי תבע אאמו"ר ז"ל על ההתמדה בתורה ללמוד בכל זמן שאפשר, ובפרט בין הסדרים כגון בערב שבת וביום השבת (בימים הארוכים), כי הדביקות בתורה היתה כל מציאותו, ולא הביט על זה כ"מדריגה" שקנה לעצמו, רק זה הי' עצם מהותו, ולכן יצאו הדברים מלבו הטהור לתבוע על כך].

מספר גיסנו הרה"ג ר' משה זילברברג שליט"א, שפעם בליל שבת קודש בימי הקיץ הארוכים, הי' הולך עם אאמו"ר ז"ל עם עוד איש זקן מבעלי הבתים (ש"ב של גיסנו הנ"ל, שהי' גר בשכונת אאמו"ר ז"ל) בדרכם מביהמ"ד לאחר תפלת ערבית, וכשהגיעו לפרשת דרכים, היה האיש ההוא באמצע דבריו, והמתין לו אאמו"ר ז"ל עד שיגמור את דבריו, הגם שלא היו בהם כ"כ תוכן, ומה גם שהיתה השעה מאוחרת. כשגמר את דבריו והלך האיש לדרכו, פנה גיסנו יבחלט"א לאאמו"ר ז"ל ושאל מדוע המתין לו כ"כ. ענהו אאמו"ר ז"ל - הלא האיש ההוא ממתין לשעה זו כל השבוע שיזדמן לו לדבר את דיבוריו! גיסנו שליט"א נתפעל אז מהענוה והסבלנות של אאמו"ר ז"ל, שהשעה מאוחרת, וכולם רעבים, ובכל זאת בשביל כבוד הבריות המתין והקשיב לדבריו בשלות נפש.

ומספר הרב משה שרייבער שליט"א (ת"ח שהי' לו קירבה מיוחדת לאאמו"ר שליט"א כשהי' גר בשכונת המתיבתא) שהתפלל תפילת קבלת שבת לפני העמוד בישיבה (בתחילת היותה בקענסינגטאן), ולא הרגיש שאאמו"ר זצ"ל מתפלל בכותל המזרח (כי הי' ארון הקודש

חוצץ ביניהם), והתחיל לומר "ויכולו" בטרם שגמר ראש הישיבה את תפילת העמידה, ואחר התפילה ניגש השליח ציבור אליו וביקש הימנו מחילה, וענה לו אאמו"ר זצ"ל, "גם לי טוב שלא המתנת, שעי"ז נגמרה התפילה במוקדם, ונוכל כבר לילך הביתה!"

עוד הי' נראה מדת ענוותנותו, איך שהיה מדבר בפשטות אף עם ילדים קטנים, כל אחד לפי גילו. ומספר הרב משה הנ"ל (שהיה מוליך את אאמו"ר זצ"ל במכונית מהמתיבתא לביתו עם צאת השבת), שפעם הי' בנו הקטן יושב באחורי המכונית, ורצה דוקא לישוב לפנים, אז לקחו אאמו"ר זצ"ל (שהי' יושב אצל הנהג), והושיבו על ברכיו.

עוד מספר ת"ח אחד, שהלך עם קבוצה של אברכים לביתו בליל שביעי של פסח, ואחר מהם לבש כובע "ספאדיק" (והי' זה לו לבוש חדש), וכשנכנס, אמר, בהצביעו לכובע שעל ראשו - שהרי הולך עם "חיה" על ראשו (שהי' רוצה להקטין עצמו שאין הלבוש הדר כ"כ), וענה ע"ז אאמו"ר זצ"ל, "כן כן - חיות הקודש!!"

הרב מרדכי ניצלח שליט"א מספר, ששמע פעם שיעור מאאמו"ר ז"ל בספר שערי תשובה לרבינו יונה ז"ל, ושם מדובר אודות חומר העבירה של הלאו דלא תונו - אונאת דברים, והאריך אאמו"ר ז"ל מאד בענין זה, כי היצה"ר מתגבר מאד במה שקורין "אריינזאגען" עד שלפעמים קשה מאד למנוע מלעשות כן, וסיים "איך ווייס" - "אני יודע זה בעצמי".

וידוע שהי' לו לאאמו"ר ז"ל זכרון נפלא, ומלבד שהי' זוכר את כל מה שלמד, גם הי' זוכר כל מספרי הטלפון שהי' לו איזה צורך בהם, ואם קרה שהגיב אחד שאינו זוכר איזה מספר טלפון, הי' אאמו"ר ז"ל אומר לו - "מסתמא הנך מנצל כח הזכרון שלך לדברים הטובים יותר".

ופעם הוסיף על זה וסיפר שהי' איש אחד אצל הגאון רבי מנחם זעמבא זצ"ל הי"ד (מסתבר שהי' הוא בעצמו - כנזכר לעיל שהי' שם בענין המשרה בתו"ד) והיו מדברים בענין של חול, ואמר הגאון זצ"ל ש"צריך אני לכתוב דבר זה, כי צריך אני להשתמש בזכרוני לדברים יותר מועילים".

ובעה"ב אחד מספר שהי' נוסע ברכבת, והי' מייגע עצמו ללמוד "דף היומי", ואאמו"ר ז"ל הרגיש איך שקשה עליו הלימוד, וניגש לשבת אצלו, ונענה ואמר, "הרי גם אני לומד דף היומי, אולי נלמוד ביחד" - ומאופן דיבורו הי' נשמע כאילו הלה יעשה לו טובה בזה - כי טובים השנים...

ומספר הרב אלתר מצגר שליט"א (גיסו של גיסנו הר"ר יהושע העשיל שליט"א), שתמיד הי' שואל לאאמו"ר ז"ל מדוע אינו מדפיס את שיחותיו, בהטעימו ש"הרי יש בהם תורה שלימה". ואאמו"ר צחק כאילו אומר שאין בשיחותיו שום חידושים, רק הלא כל הדברים

מבוארים בספרים הקדושים. - ואולי משום כך זכה שיתפשטו ביאוריו ושיחותיו בכל רחבי העולם...

סיפר הרב יצחק הכהן כ"ץ שליט"א (תלמיד תו"ד, וכשגר בקענסנינגטון הי' מתפלל לפני העמוד בתו"ד, ואמור"ר ז"ל נהנה מתפלתו), שנכנס פעם לדבר עם אמור"ר ז"ל אודות חובת האדם בעולמו, ומהו עיקר הנקודה שצריכים להתייגע עליה, וענהו אמור"ר ז"ל, שהעיקר הוא ה"אמת", כשהוא מוסיף שהלואי שיהי' בעבודתנו דבר אחד שהוא כולו "אמת", ואז כל החיים כדאי!

ומן הענין הוא להביא מתוך מאמרו הארוך והמצוין של הרב נתן שערמאן שליט"א על אמור"ר ז"ל (שנדפס בירחון האנגלי של אגודת ישראל Jewish Observer, תשרי תש"מ) שאומרים על החפץ חיים זצ"ל שהצדקות שלו הסתיר את למדנותו (ונודע מה שאמר הגאון חזון איש זצ"ל על אחד שאמר שהחפץ חיים הי' "בעה"ב" - יאָ אַ בעה"ב אין אורח חיים, א בעה"ב אין ש"ס וכו') ושלמדנותו של הגר"ח מבריסק זצ"ל הסתיר את צדקתו, ומסיק שיכולים לומר על אמור"ר ז"ל שגאונות מחשבתו הסתיר את שקידתו, ושגודל ענותנותו הסתיר את גדלותו.

ונסיים פרק זה במה שמספרים (מובא בס' יסוד המעלה להרב אהרן סורסקי) שכשראה הרה"ק מרוזין זי"ע את החתימה של הרה"צ מנהיג העלי' לארה"ק רבי מנחם מענדל מוויטעבסק זי"ע שחתם "השפל באמת", אמר על זה שלכאורה איך אומר על עצמו שהוא "שפל באמת", הלא א"כ מחשיב את זה למעלה - ושוב אינו שפל, רק צריך לומר שלא הרגיש את שפלותו כמעלה, ורק הרגיש עצמו שהוא השפל באמת ודפח"ח.

זה א-לי ואנוהו

בפסוק זה יש כמה פירושים. אונקלס תרגם "ואבני לי מקדשא" ורש"י פי' "אספר ניוו ושבחו לבאי עולם", ובגמ' (שבת קלב.) פי' רז"ל התנאה לפני במצוות, ועוד (שם) בשם אבא שאול - "ואנוהו" הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה וכו', וביאור דרשת אבא שאול שדרש 'ואנוהו' כצירוף משתי תיבות "אני-והוא", כלומר, מה הוא אף אני. וכל הפירושים נשנו במכילתא על פסוק זה, עיי"ש.

ומרגלא בפומי דאמור"ר ז"ל על זה, שכל הפירושים עולים בקנה אחד, וביאר, כי עיקר הכוונה היא שמה שראו והשיגו ש"זה א-לי" היתה תשוקתם עזה לאחוז בהשגה זו שלא לאבדה, וע"ז אמרו כלל ישראל יחד בדיבור שלם "ואנוהו" כפי' אונקלס "ואבני לי מקדשא", שע"י בנין המקדש יהי' מקום להשכינה, וכן כל יחיד ויחיד אמר כן שיקדשו את עצמם במחשבה דיבור ומעשה, ועי"ז יהי' כל אחד מהם מעון לשכינה. "במחשבה" היינו המדות "מה הוא רחום" וכו', וב"דיבור" - "אספר ניוו ושבחו לבאי עולם", וב"מעשה" ע"י "התנאה

לפניו במצוות, כלו' ע"י הידור מצוה, תהי' המצוות נעשה ביתר עוז ויקדש את הגוף להיות מעון להשכינה, עכדה"ק.

ובאמת ראינו בהנהגת אאמו"ר זצ"ל שקיים פסוק זה עם כל פירושו, ונתחיל בהידור מצוה "במעשה":

מנהגו ז"ל הי' לקנות טלית-קטן חדש מזמן לזמן, והי' מטיל בו הציצית בעצמו, ובדרך כלל קנהו לחג הפסח, ולעתים הי' מטיל את הציצית בעיצומו של ערב פסח באמצע הטירדות - ומתוך שלוות הנפש!

התפילין שלו הי' משחיר רצועותיהם מזמן לזמן, ובמעשה ההנחה דשל יד, הקפיד שלאחר ההנחה והכריכה סביב הזרוע, הי' תוחב את סוף הרצועה בתוך הכריכה שע"ג פס היד, לקיים בזה "וקשרתם" קודם הנחת השל ראש, כמשמעות הדרשה "וקשרתם לאות על ירך", והדר "והיו לטוטפת בין עיניך" וכו'. ובשל ראש הקפיד מאד שיהא התפילין למעלה בראשו הרבה, ושהקשר יהי' במקומו הראוי למעלה מהמקום שמשפע למטה (עי' מקור הדברים בס' "אשכבתא דרבי" שחיבר ידידו הרה"ג הרב דוב בער ריבקיין הנ"ל, בענין סדר הנחת תפילין של אדמו"ר הרשב"ב זצ"ל).

בסוף ימיו נהג להניח ג' זוגי תפילין, כלומר, מלבד תפילין דר"ת הניח ב' זוגות של תפילין דרש"י, האחת בכתב הב"י, והשני' בכתב האריז"ל, כי אביו ז"ל קנה לו תפילין עם כתב ב"י, וכשקנה לעצמו תפילין דר"ת, קנה בכתב האריז"ל, ולכן כעבור שנים רבות החליט להניח גם תפילין דרש"י של כתב האריז"ל, ומסיבה זו הניח גם שניהם.

הי' מוסר נפשו עבור כבוד בית הכנסת, ועל השתיקה בשעת חזרת הש"ץ, ומאד עגמה נפשו מאותם שהיו עוברים על זה בתדירות, ובשעת חזרת הש"ץ הי' מסתובב אנה ואנה בביהמ"ד לפקח על זה, אולם בסוף ימיו הי' לו הידור לעמוד על מקומו בשעת חזרת הש"ץ כשרגליו סמוכים זל"ז, ובכל זאת כשהי' שומע משהו מדבר, הי' מסבב ראשו ומביט עליו (כדי לעוררו לשתוק).

בערבי שבתות הי' מצחצח בעצמו את כוסות הכסף ופמוטי הכסף לכבוד ש"ק, וגם סידר את השלחן שיהי' נאה לכבוד ש"ק.

בחג הסוכות הי' מנהגו לקנות אתרוגים עבור כל בני משפחתו. מתחילה הי' קונה אתרוגי "יאנאווע", ולאחר שנתעורר חששות (מצד מורכב), החל לקנות מאתרוגי כפר חב"ד, שנטעו אותם בארה"ק משתילי יאנאווע בהשגחה מעולה, והי' מרבה בשבח אתרוגים אלו. והי' מהדר מאד ליקח אתרוג נאה בגידולו ונקי מאד, וכן עשה עבור כל המשפחה (והבנים חפשו לולבים טובים והדסים נאים). ורגיל בפי אחינו הגאון הרב ישראל שמחה שליט"א

שאבינו זצ"ל בגן עדן מלקט לנו נבלח"ט עדיין אתרוגים יפים - כל' השידוכים לבני בניו שיחיו!

כשגרנו בווייליאמסבורג הי' לנו מרפסת קטן מאד, והוצרך אאמו"ר ז"ל לבנות סוכתו באחורי הבית, והיו נכנסים להסוכה דרך חלון, אולם כשעקר דירתו לקראנהייטס קנה סוכה נאה מאד והעמדנו אותה בחוץ באחורי הבית, ושמח אאמו"ר ז"ל שעלה בידו לקיים המצוה בהידורה. והגם שאחרים עזרו בהעמדת הסוכה, הי' מקפיד להניח הסכך בעצמו.

ומספר ר' דוד גרוסר לאוי"ט (בא מהעיר מילאן שבאיטליא ללמוד במתיבתא תו"ד, ואכל בקביעות על שלחן אאמו"ר ז"ל בשבתות), שפעם בבחרותו הי' עוזר בהעמדת הסוכה, ובא אאמו"ר ז"ל החוצה, וביקש את הפטיש כדי לטרוח קצת בעצמו, והי' עומד אאמו"ר ז"ל בכובעו ובמעילו ועובד, אז אמר הבחור הנ"ל - שנתרגש ממה שראו עיניו - "מדוע עומד הראש ישיבה ועובד עם כובעו ומעילו", וענהו אאמו"ר ז"ל - הלא זהו עסק של מצוה!

בימי החנוכה הי' זריז וזהיר מאד להדליק הנרות בזמנה מיד לאחר תפלת מעריב, וגם לרבות במוצש"ק הי' מזדרז לצאת מביהכ"נ ולהכין הנרות כדי להבדיל ואח"כ להדליק מיד [דלא כי"א שבמצוש"ק בטלה זמנה - ואף אם באמת בטל עיקר הזמן, מ"מ "זריזין מקדימין" (ואגב יש לציין בזה מעשה רב, כשהי' אאמו"ר ז"ל במאנסי על שלום זכור של נכדו שחל אז ערב חנוכה בש"ק, ואז - כצאת השבת הדליק נר חנוכה באכסניתו במאנסי כדרכו להדליק מיד במוצש"ק, הגם שחזר באותה לילה לניו יארק)].

ואגב נזכיר בכאן שבימי החנוכה הי' אאמו"ר ז"ל דורש כמעין הנובע, וכשהי' דורש בישיבה, שררה אורה של התעלות, וכהיום יש ביכלתינו ליהנות קצת מהדברים הכתובים עלי ספר אור גדלי, אכן כמובן שאינו דומה ראי' לשמיעה.

[ואודות חידושי תורה בחנוכה, סיפר אאמו"ר ז"ל בענין הגה"ק בעל בני יששכר זי"ע ששאל את רבו הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע, למה הוא כמעין הנובע חידושי תורה בעניני חנוכה יותר מבשאר ענינים, וענהו החוזה זי"ע, שכשנעשה הנס של חנוכה, הי' מחלוקת בלשכת הגזית אם לקבוע חנוכה להיות יו"ט לדורות, ואתה [נשמתך] הי' שם באיש משבט יששכר שהם "יודעי בינה לעיתים", והם (שבט יששכר) נצחו וקבעוהו ליו"ט, ועל שם זה קרא את ספרו "בני יששכר"].

ידוע מה שהיצה"ר מתגרה בת"ח שדוקא בביה"כ יחשבו בד"ת, ואאמו"ר ז"ל הי' לו עצה לכך, שהי' נוהג כשנכנס לביה"כ שהי' מזמזם לעצמו להזכירו שלא יכשל בזה.

איתא בגמ' (מו"ק דף ה') על הפסוק (תהלים נ, כג) "ושם דרך אראנו בישע אלקים", כל השם ארחותיו זוכה ורואה ביהושעתו של הקב"ה. אאמו"ר ז"ל הי' צריך למשקפיים כדי לראות מרחוק, אך היו לו בזה תקופות שונות. יש שהי' לובש המשקפיים, ויש שלא הי'

לובשם כלל, ולפעמים הי' לובש אותם בפנים, אך לא כשהלך בחוץ. וממה שאמר בזה, ראינו איך הי' שם ארחותיו בבעיא זו. פעם אמר "נישט אלץ דארף מען זעהן" (אין צריכים לראות הכל) ואז לא הי' לובשם. ופעם בלכתו ברחוב בלי המשקפיים, אמר שיש בזה חסרון, כי אנשים הולכים מעבר לרחוב ומנענים בראשם לקראתי, ואיני מכירם - ומ"מ הי' מנענע בראשו לקראת האיש הבלתי מוכר. הרי שמצד אחד דאג על שמירת העינים, ומאידך דאג על כבוד הבריות.

"אספר נוי ושבחו": רגיל הי' להתפלל פסוקי דזמרה לפני העמוד, ובפרט בר"ה ויוה"כ והו"ר שזכינו לשמוע את נעימות הזמירות שנאמרו בדביקות ובקול המעורר הכוונה, וכן הי' נוהג להתפלל "ההושענות" והי' שואג בקול "הושע נא", ובפרט כשהגיע ל"שכינת כבודך", ששאג בקול אדיר מלא געגועים להתגלות כבוד שמים.

[ובענין הושענא רבא, הי' אאמו"ר ז"ל מספר, שבטשורטקוב היו מתחילין להתפלל בשעה שש בבוקר, וסיימו לפני הערב (ודלא כהאדמו"רים כאן שמתחילים בשעה מאוחרת), וכשהיו מסובין לסעודת היום, הי' האדמו"ר רבי ישראל זצ"ל מחלק מטבעות, וכששקעה החמה הפסיק, ובא אחד וטען שלא קיבל מטבע, וכשאמרו לו שכבר הוא לאחר השקיעה ויש כאן ספק יום טוב של שמיני עצרת, טען הלה, "ומה עם תפלת מנחה", וענה האדמו"ר זצ"ל "מנחה זה עסק שלי".]

כמו כן, הי' רגיל להתפלל לפני העמוד תפלת מוסף ביום שמחת תורה, כדי שלא יזלזלו בתפלה זו (כפי שעושים באיזה מקומות).

אף שהי' מקפיד אאמו"ר ז"ל על השתיקה בשעת התפלה, וכן על העמידה במקום אחד ובדרך ארץ, מ"מ הי' ניכר בתפלתו גם ענין השמחה, אשר על זה איתא במסילת ישרים (בביאור חלקי החסידות) כי השמחה היא עיקר גדול בעבודה. מי שהי' עומד אצלו בשעת הוצאת ספר התורה בש"ק, הי' שומע איך שהי' אומר הנוסח של "על הכל" שבהגיעו לתיבות "ועלזו לפניו" הי' מגביה קולו, והי' נשמע ממנו קול משונה מעורב בשמחה וביראה, כעין מה שאמר הכתוב "וגילו ברעדה", וכמ"ש שם במסילת ישרים - "כי זאת היא השמחה האמיתית שיהי' לבו של האדם עלז על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון יתברך שאין כמוהו", עיי"ש בהמשך דבריו הקדושים.

"מה הוא רחום אף אתה וכו'": כבר הזכרנו במק"א שכשהי' תלמיד חולה, לא נח ולא שקט, והשתדל למצוא רופא שימצא תרופה למחלתו. כמה וכמה בחורים שלא הצליחו בלימודם הי' מחזקם ומעודדם. אם הי' רואה בחור שלא הי' מקפיד במלבושיו כראוי וכיאות, הי' מעוררו על כך שאין זה כבודו. בחור אחד הי' נוהג להביא לאאמו"ר זצ"ל את ארוחותיו, ועברו כמה שנים שאותו בחור לא הצליח עדיין להשתדך, ואאמו"ר ז"ל דאג בשבילו והשתדל אצל אחרים למצוא שידוך בשבילו.

מספר הרב הערשל וואלף שליט"א (תלמיד תו"ד, ומשגיח בישיבה בסדר הלילה) שהי' לו קירבה עם בחור אחד שלא הצליח כ"כ בלימודו, ואותו בחור נכנס לאמור"ר ז"ל להבחן, ביחד עם קבוצה מהכתה שלו - והרב הנ"ל בתוכם. הלימוד הי' אז בפרק ראשון של מסכת מכות, אך הבחור ההוא לא הצליח לענות אף על שאלה אחת, עד ששאלו אמור"ר ז"ל - "איזה מסכת אתה לומד", וענה הבחור: "כיצד העדים" [שם הפרק], ושאר הבחורים צחקו ממנו. ברם, אמור"ר ז"ל לא צחק, וכאשר נגמרה הבחינה, נכנס בדברים עם אותו בחור, והבחין בו שיש לו בעיות שונות, ודיבר עמו בדברים רכים. וסיים ר' הערשל, שלמעשה עזב בחור זה את הישיבה, אולם הרושם של אותה פגישה איך שהראש ישיבה דיבר על לבו, לא יוכל לשכוח.

כן התנהג במדת 'רחום' כלפי מגידי השיעורים. וסיפר הרב שמואל טרויבע שליט"א - מגיד שיעור בהמתיבתא, שכשהשיא את בתו הראשונה, הציע אמור"ר זצ"ל שהוא יגיד השיעור בשבילו כל שבעת ימי המשתה. וכן מספר הרב הנ"ל, שבהיותו מגיד שיעור בהמתיבתא לא הי' יכול לעזוב את הכתה שלו כדי לנסוע לארה"ק להסתופף בצל רבו האדמו"ר מגור בעל בית ישראל זצ"ל, וכשנתעלה להיות מגיד שיעור בביהמ"ד תחת הנהלת אמור"ר ז"ל, אמר לו אמור"ר זצ"ל מדוע לא נסעת עד עכשיו לגור - "וכי איזה חסיד אתם שלא נסעתם", והציע לו אמור"ר ז"ל שיסע לימים הנוראים עד לאחר חג הסוכות, ובינתיים יגיד הוא השיעור תחתיו, וכן עשה.

סיפר הרב יצחק צין זצ"ל (תלמיד תו"ד עוד בימי הרה"צ רבי שרגא פייוול זצ"ל, ותלמיד בית מדרש עליון, ותלמיד חביב לאמור"ר ז"ל, ורב ומנהל ישיבה בעיר מקיספארט), שפעם בא בחזרה לבקר בתו"ד, ושמע איך שאמור"ר ז"ל (שהי' הולך בביהמ"ד אנה ואנה עם ספר תהלים בידו) אומר לעצמו - "אוי, ר' לייזער [לויזער] הוא חולה מאד", ושחזר ומלמל לעצמו כמה פעמים - והרגיש הרב הנ"ל שמאד נגע הדבר בנפשו [הרה"צ ר' לייזר ז"ל הי' מבחירי התלמידים בבית מדרש עליון והכולל, הי' נועם המדות, והי' דבוק בתורה בנגלה ובאגדה, והי' חולה וחלש כל ימיו, ונפטר בדמי ימיו ממחלת הכבד - היארציט שלו הוא ביום א' דפסח, תנצב"ה].

ויה"ר שנזכה כולנו יחד בכלל ישראל לקיים "ואנוהו" כפי' האונקלס "ואבני לי מקדשא", כי"ר בב"א.

ולמדתם אָתֶם

באחת משיחותיו, ביאר אמור"ר זצ"ל ב' הפרשיות של קריאת שמע, שבפרשה הראשונה כתיב "ושננתם לבנך", ודרשו חז"ל אלו התלמידים, ובפרשה שני' כתיב ולמדתם אתם את בניכם, ומבואר ברש"י דקאי על הבנים ממש - והמכוון בזה, שפרשה ראשונה זו היא קבלת על מלכות שמים, וזה מחייב למסור התורה לתלמידים שלא תשתכח התורה מישראל, וקבלת

עול מצוות בפרשה שני' מחייב את האב ללמד את בנו תורה, ואשר על זה היתה תקנת ר' יהושע בן גמלא להושיב מלמדי תינוקות בכל מקום, בשליחות האבות, ללמד ולחנך את בניהם - עכ"ד בקיצור, ונדפסו הדברים בס' אור גדלי' (פ' ואתחנן), יעו"ש באורך.

והנה כי כן, אאמו"ר ז"ל שהי' מסור בלב ונפש להרביץ תורה לתלמידים הגונים, וזכה להעמיד דור של ראשי ישיבות ומחנכים, רבנים ובעלי בתים, שממשיכים מסורת התורה, ובכל זאת לא הזניח את חינוכם של בניו עצמו, ולא יצא ידי חובתו בזה גרידא ששלחם ללמוד בישיבה, רק קיים בעצמו ולמדתם "אָתָם", ואף גם זאת לא רק ללמד את בניו גמרא ולפלפל עמהם בדברי תורה כשכבר נתגדלו בשנים, אלא גם עוד כשלמדו רק חומש, כבר החל ללמוד עמהם בטרם נכנסו לישיבה, והי' מסביר להם דקדוקי התיבות ושרשיהם, כדי ליתן להם יסוד טוב בלימודם. ועוד בזכרוני איך שהי' מבאר הפסוק שבריש פרשת בראשית - "ויקרא אלקים לאור יום", כפי דרשת חז"ל (פסחים ב.) שקרא השי"ת לאור "ופקדי" אמצויות דיממא" - "דער אויברשטער האט גערופן צו די ליכטיקייט און געזאגט - דו זיי בייטאג".

וכן השתדל לנצל הזמן בכל הזדמנות שהי' ביחד עם הבנים ללמדם לקח, כגון כשנסענו יחדיו הי' משחק עם הילדים ולימד להם בזה המילות של לשון הקודש, דהיינו שהי' מתחיל בתיבת "אב", והיו צריכים להמשיך בתיבה שמתחילה באות האחרון, כגון "בן", במילות של שתי אותיות, וכדומה.

וכאשר נתגדלו הילדים, הי' לומד עמהם לימודים נוספים, מלבד מה שלמדו בישיבה, וכמדומה שכשהיינו בני עשר שנים, למד אתנו מסכת פאה עם פי' הרמב"ם והר"ש (וכשאחד מהבנים לקח לו גמרא ללמוד לעצמו בביהמ"ד, ניגש אליו אאמו"ר ז"ל, וצוהו לסגור את הגמרא, וד"ל).

וגם כשהגיע אאמו"ר ז"ל לשנות הבינה, הי' לומד עם בן זקוניו (הר"ר אברהם שליט"א) הרבה משניות, ולמדו יחד כל ספר תהלים עם פירושים.

כהכנה לבר מצוה, יש שלמד עמנו את הסוגי' של תפילין (בפ"ג דמנחות) ואמר לבניו שישתדלו ללמוד ולשנן לעצמם סימן אחד בספר "שאת ארי'", ואח"כ לאמרו לפניו כמה פעמים, עד שנוכח לדעת שמסבירים את הדברים היטב בלשון עצמם.

מצינו בגמ' (ברכות יג:) שפירשו חז"ל הפסוק "לדבר בם" - "אגמירו בניכו כי היכי דליגרסו בהו", ומשמעות הדברים, שצריכים לחנך את הבנים עד שיהי' להם החשק והרצון ללמוד בעצמם. ואכן אאמו"ר ז"ל הכניס בנו חשק ללימוד התורה, יען ראינו גודל אהבתו ומסירתו לתורה, ולמעשה חנך אותנו ללמוד בעצמנו כנ"ל.

דרכו הי' לספר מעשיות ועובדות מגדולי ישראל מדורות שעברו, במיוחד אודות התמדתם ואהבתם לתורה הק'. כמה פעמים סיפר שהגאון בעל "שאת ארי'" זצ"ל צוה שלא לכתוב

על מצבתו רק את זאת שלמד את כל הש"ס אלף פעמים. כן הי' מספר על הגאון מראגעטשאו זצ"ל, שעליו אמר הגאון רבי מאיר שמחה זצ"ל (בעל אור שמח ומשך חכמה) כי מה שהראגעטשאווער זוכר הש"ס, הוא משום שזה עתה חזר על הש"ס, וסיפר שאמרו עליו שכשעולה לתורה חוזר על חצי הש"ס, וכשחוזר מהבימה חוזר על חצי השני. כן סיפר על הגאון בעל "בית אפרים" שערך סעודה כשהופיע ספר "נתיבות המשפט", כי חשב שלאחר הספר "אורים ותומים" כבר לא יהי' עוד ספר על חושן משפט, והוסיף אאמו"ר ז"ל - "ראו, זהו אהבת התורה!"

כמו כן, חינוך את בניו והדגיש מאד שלא לאבד הזמן, והי' רגיל לומר - "אדער שלאפען, אדער לערנען", ואף להבנות הי' מוכיח ומזרז שלא לשבת סתם ולבלות הזמן. ואמר על עצמו שאינו דוחה שום דבר שצריך לעשות, רק עושה את הדבר ההוא מיד.

הי' מחנך בעניני דרך ארץ באכילה ושתי', שלא לעמוד ולאכול, ומכל שכן שלא להסתובב בשעת אכילה, רק לישב בדרך ארץ אצל השלחן. מימיו לא אכל אאמו"ר ז"ל "סענדוויטש" sandwich, ובכלל מנע עצמו מלהתיישב ולאכול אצל השלחן בימי החול, כי אם לזמן מועט, אכל ושתה, ותיכף חזר לעבודת הקודש [וגם לבחורי הישיבה הי' מעורר מזמן לזמן בענין האכילה בדרך ארץ, ובפרט אודות מה שנפרץ הענין של "אכילה בשוק" (עי' קידושין מ:), וכשהתחיל להגיד שיעור בציעורותו, והיו בחורים שלעסו gum הי' מקפיד על כך, ולא יכל לסבלו כלל וכלל, וכן לימד לבני ביתו שאין זה דרך ארץ].

בענין התפלה חינוך שצריכים לעמוד במקום אחד ולהתפלל, ולא לילך אנה ואנה. לימד והרגיל אותנו לבוא לביהכ"נ במוקדם, והקפיד מאד שלא נדלג כלל אף על חלק מ"פסוקי דזמרה", והגיד טעמו, מפני שאלו שמדלגים, הרי באים במאוחר לביהכ"נ, שהרי אפשר להם לדלג, וד"ל [וראה לעיל עמ' ס"ח מה שהוספנו בענין זה].

פעולות לטובת הכלל

למען הכלל

ידוע מה דאיתא בספרים הקדושים אודות יום הדין, שיש עצה לזכות בדין ע"י שיכלול האדם עצמו בתוך הכלל, ומביאים בשם הזוה"ק מאמר הכתוב "בתוך עמי אנכי יושבת", ואמנם כן הי' אאמו"ר ז"ל דורש תמיד לפני ראש השנה. אולם, יש אדם אשר מחשבתו דואגת תמיד על הכלל, ולבו מרגיש בצרת הכלל, וזו היא בחינת "מלך", כמ"ש הרמב"ם (פ"ג מהל' מלכים הל' ו') "על הסרת לבו הקפידה תורה שנא' ולא יסור לבבו, שלבו הוא לב כל קהל ישראל, ומדריגה זו מצינו במנהיגי כלל ישראל מדור דור, וכן ראינו בדורנו אצל

הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל, שאף שהי' טרוד בשיבתו, מ"מ הי' אש קודש לכל הנוגע לעניני הכלל, ומסר נפשו להרביץ תורה באמעריקא, ואף בארה"ק הי' עומד במלחמה על כל מה שנגע לקדושת הארץ ובחינוך הבנים שבה, כידוע כל זה בשער בת רבים. וכן שמענו אודות רבי שרגא פייוול זצ"ל איך שהי' מוסר נפשו להרבצת התורה ויהדות באמעריקא, והדברים מפורסמים, והאריכות בזה אך למותר.

וכה הי' תלמידם - אאמו"ר ז"ל - שהרגיש את צרת הכלל, ודאג תמיד לטובת הכלל, וכבר מנעוריו הי' ער לכל דבר שהי' נוגע לעניני הכלל.

דאגת וצרת הכלל

ונעתיק כאן מכתב שכתב לאחיו בראשית ימי מלחמת העולם השני':

ב"ה ערב שבועות שנת ת"ש

לכבוד - - -

בודאי ידוע לך מכל פגעי העולם, ואם מתענין אתה לדעת חוות דעתי, הנני כותב לך - כי אי אפשר לי לתאר - אפי' בדמיון - נצחון גרמני' ואיטלי' של יון. אולם בטוח אני שהשגחה העליונה ימציא פתרון לכל הפרובלמים, והעולם אחר מלחמה זו יהי' לה פרצוף אחר לגמרי, הן בנוגע למצב העולמי והן למצב אחר, והנני מקוה שאחרי חבלי לידה כזו יוולד בר קיימא, לא כמו אחר מלחמה ראשונה אשר הי' בבחינת הבל - הרה - ילד - שקר -

וכעת אכתוב מה ששמעתי ביאור על מאמר חז"ל "מי שאמר לעולמו די יאמר לצרותי די", כי יעקב אבינו אמר זה על עצמו וגם על כנסת ישראל, כי כוונת חז"ל במה שאמר לעולמו די - יש במדרש - שאמר "די לאלקותי לכל ברי'", כלומר, כי בעשרה מאמרות נברא העולם מעולם האצילות והבריאה עד עולם המעשה שלנו, והעולם הלך ונתפשט ונתגשם עד שיש אפשרות לבלי להכיר, וגם להכיר אלוקות - כלומר בחירה אמיתית, אבל אם היתה נתגשמה עוד יותר, אז בודאי לא הי' אפשר להכיר אלוקות - וגם כשהקב"ה ממציא צרות לעולמו או ליחיד ח"ו, יש להכיר ולדעת שהשגחה העליונה עשתה זאת, ואם הצרות מתגברות עד למעלה - יש מקום לכפירה, כמאמר הכתוב "פן יאמרו ידינו עשתה כל זאת", וזהו "מי שאמר לעולמו די יאמר לצרותי די" ודי למבין. - עד כאן לשון המכתב.

במערכת הצלה

הרב גרשון קראנזלער ז"ל מתאר את הנהגת אאמו"ר ז"ל באותן השנים שהעיר את רוחם של חברי אגודת ישראל, והאיר את הדרך אשר ילכו בה, ובפרט בענין הצלת אחינו, שבשבת אחת הפסיק את התפלה ושאג בדמעות שלישי על המצב ועל העצלות, ודרש מהחברים שימסרו את עצמם לעבודת ההצלה מתוך אחריות לכלל ישראל. חברי האגודה נתעוררו, ובראשם - ר' אלימלך טרעס ז"ל, בעבודה של מסירת נפש, עבודת יום ולילה בלי הפסק למצוא עצות של הצלה - והדברים ידועים ומפורסמים, ואין מן הצורך להאריך עוד.

אחרי המלחמה כבר נתפרסמו מנהיגי האגודה מפני מעשיהם הכבירים בשעת המלחמה, וכבר היתה להם דיעה המקובלת בכלל ישראל, וראשי האגודה ר' אלימלך טרעס ז"ל וחביריו פעלו אז רבות לטובת היהדות, ותחילת הדרכתו היתה ע"י אאמו"ר ז"ל, ונעשו ידידים לכל ימי חייהם. כשנחלה ר' אלימלך ז"ל, נעשה ש"ב הרב משה שרר ז"ל ראש האגודה, וגם תחילת הדרכתו היתה ע"י אאמו"ר ז"ל, והי' אומר עליו שר' משה ז"ל הי' "שתדלן" כמו השתדלנים מאז ומקדם, שכל כוונתם היתה לטובת כלל ישראל.

[ידידות מיוחדת שררה בין אאמו"ר ז"ל לר' אלימלך טרעס ז"ל, ואאמו"ר ז"ל הי' אומר שיש לו ב' ידידים; ידיד ה'לב' הוא ר' אלימלך ז"ל, וידיד ה'מוח' הוא הרב אנשיל פינק ז"ל. כשנפטר ר' אלימלך ז"ל, הספידו אאמו"ר ז"ל בדמעות שלישי. תנצב"ה].

באגודת ישראל

אאמו"ר ז"ל הי' רק כבן תשעה עשר כשנתמנה להיות ציר האגודה (ביחד עם הרב ר' יעקב מרדכי גורדון ז"ל, אביהם של האחים גורדון שליט"א שלמדו בביהמ"ד עליון [הי' יחסן גדול ומחסידי סלונים, והי' ממייסדי אגו"י באמעריקא. ובהיותו אז אצל הכנסי' הגדולה, עיכבו רבו האדמו"ר בעל "בית אברהם" להיות אצלו כל ימי הרחמים והסליחות עד אחר חג הסוכות. הי' בר אוריין, וסיים את הש"ס חמשה פעמים בסדר דף היומי]) לכנסי' הגדולה שהתקיימה בווען בשנת תרפ"ט [וראה בהספר שנכתב אודות "מייק טרעס" ז"ל שכתבו שם שאאמו"ר ז"ל הי' גם הציר להכנסי' הגדולה בשנת תרצ"ז במארינבאד, אבל זה טעות], וכנראה שכבר אז בימים ההם הי' כבר משפיע והי' נערץ ע"י חברי האגודה.

אאמו"ר ז"ל הי' פעיל בהאגודה כל ימי חייו, ומזמן לזמן הי' משתתף באסיפות לטובת האגודה. כמו כן הי' פעיל בעניני "חינוך העצמאי", והשתתף גם באסיפותיהם. באסיפות הללו הי' נפגש עם כמה מגדולי הדור, והיתה לו הערצה מיוחדת כלפי פוסק הדור הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (ועי' בספר אגרות משה חלק יו"ד סימן קמ"ח, שנשאל מאאמו"ר ז"ל בשליחות אגו"י, בענין לשנות מצדקה לצדקה, והתשובה נערכה לאאמו"ר ז"ל, ע"ש). ופעם

בהיות הגאון זצ"ל במאנסי אצל חתנו, לקח אותנו אמו"ר ז"ל לבקרו, והי' אז חוה"מ סוכות, ופגשנו אותו כשהוא יושב בסוכה וכותב חידושי תורה. כשנפטר אמו"ר ז"ל טילפן אותנו הגאון זצ"ל בימי השבעה, והתנצל שמרגיש חולשה ואין ביכלתו לבוא לנחמנו, ואשר על כן הוא מנחם ע"י הטלפון, ואח"כ במלאת השלשים, שהתקיים הספר על אמו"ר ז"ל במחנה הקיץ של אגו"י, שלח הגר"מ זצ"ל העתק מהספר שכתב, וקראוהו שם ברבים.

הערצה לגדולי ישראל

ועוד הי' לו הערצה להגאון רבי ברוך סורוצקין זצ"ל ר"מ בישיבת טעלז (נפטר בשנת תשל"ט ביום י"ג שבט - יום הולדתו, וידוע שהי' חולה אנוש הרבה שנים לפני כן, והאדמו"ר בעל "בית ישראל" מגור זצ"ל בירכו שיאריך ימים יותר מהבית ישראל עצמו, וכן הי' פלא שהבריא אז, וכשנפטר ה"בית ישראל" זצ"ל בר"ח אדר תשל"ז, החל הגאון רבי ברוך זצ"ל לדאוג, ופעם אמר לאמו"ר ז"ל שהוא נין ונכד להצדיק הנסתר רבי לייב שרה'ס זי"ע ועל שם זה נקראת המשפחה "סאראצקין", היינו "שרה'ס-קין" [קין - בן], וכבר נדפס באור גדלי' (בפרשת נח) מה ששמע אמו"ר ז"ל ממנו בשם הרה"ק רבי לייב שרה'ס זי"ע מהלך במדות התיבה, עיי"ש.

[וכן הי' לו פעם פגישה עם האדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל מטעם ה"חינוך העצמאי", יחד עם הרב שרגא גראסבארד ז"ל. וכן הי' לו פגישה עם האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל כשהי' גר בויליאמסבורג מטעם ישיבת תו"ד.

ומספר גיסנו הרה"ג ר' יעקב פרץ שליט"א ששמע ממחותנו שהי' בביהמ"ד המרכזי דליובאוויטש בקרוין הייטס כשהגיע אמו"ר ז"ל עם עוד כמה ראשי ישיבה מטעם המוסד AARTS (כידוע שאגו"י פעלה אצל המדינה שהישיבות הגדולות ייחשבו להבדיל כ-college בנוגע לקבלת credits ושאר ענינים הכרוכים בזה, וכדי לאשר כל ישיבה וישיבה היו מסדרים שכמה ראשי ישיבות יבקרו אצל ישיבות אחרות לראות במהלך סדר לימודם וכו'), וכשבא אמו"ר ז"ל לישיבת ליובאוויטש כיבדוהו לבחון את בחורי ביהמ"ד, ובהזדמנות ההיא נכנס אמו"ר ז"ל להאדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל].

כאשר נפטרו גדולי ישראל וצדיקי עולם הי' אמו"ר ז"ל מרגיש בגודל החסרון, שכלל ישראל נתאלמן, יען היתה לו הערכה על גדלותם ועל גדלות תורתם וצדקתם, ומשום כך כשבא להספידם הי' מאריך בדברים היוצאים מלב טהור - שנכנסו ללב השומעים - והי' מתאר את גודל החסרון של כלל ישראל כשנפטר מנהיגם, ואף כשלא הכיר את הנפטר, כמו הגאון מטשעבין זצ"ל, מ"מ ידוע הי' לו את גודל בקיאותו והרבצת תורתו (עי' באור גדלי' - מועדים בסוף הספר - שנדפסו שם דברי הספר עליו).

וכן כשנפטר רבו הגר"א קוטלר זצ"ל האריך בהספידו בהיכל הישיבה בלייקוואד בתוך שבעה לפטירתו, לא רק כתלמיד המספיד את רבו, רק כמי שמרגיש את גדולתו הגאוני וגודל צדקתו איך שזה נוגע לכלל ישראל (-עיי"ש באור גדלי').

כמו כן, הספיד את הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ככלות שלשים לפטירתו, והאריך בדברי הספר כאילו הכירו היטב, כי אמנם הכיר את גדלותו והרגיש בגודל החסרון בהסתלקותו כחסרון לכל ישראל (עי' באור גדלי' בסוף ספר דברים ששם נדפס ההספד).

מסורת התורה

בדרשותיו הי' מאריך אודות ההשגחה מן השמים לשמור התורה ולהביא תורה ממדינה למדינה, ואשר גם בדורנו ישנם מנהיגים גדולי התורה שנכללים בהמסורה עד לסיני - שמושה רבינו קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו' עד לדורנו אנו, ומרגלא בפומי' שבלי ספק שרבותינו בעל הנודע ביהודה והחת"ס ורעק"א היו בכלל זה, אף אם בשעתם לא העריכו את גדלותם, מ"מ בודאי הדורות שלאחריהם הכירו בגדולים ההמה אשר כל בית ישראל נשען עליהם [וראה מה שכ' בספרו אור גדלי' בליקו"ד על פרשת תרומה אות א' בד"ה ובדברי המדרש].

ומוסיף הרב אהרן בראפמאן שליט"א עוד נקודה ששמע מאמו"ר ז"ל, שגם בדרך הלימוד הרי כלל ישראל הוא "מבין", שהגם שיש גדולי עולם שהי' ברצונם להנהיג סדר בלימוד התורה, כמו שידוע היום שיטת מהר"ל שיש ללמוד כסדר תנ"ך, ואח"כ משנה, ואח"כ גמרא, אמנם כלל ישראל לא קיבלו דרך זה (באופן כללי), ואולי משום שצריך התלמיד לטעום את נעימות התורה, ולכן כבר עודנו בנעוריו צריך ללמוד בדרך העיון וההבנה.

והרב נתן שערמאן שליט"א אומר ששמע מאמו"ר ז"ל, שהגר"ח זצ"ל מבריסק חידש שיטתו באופן ההבנה ודרכו הידוע בלימוד, כדי ללחום נגש שיטת ההשכלה, כי חכמת המדע היתה מושכת בעלי כשרון למחנת ההשכלה, והי' צריך להראות לבחורי הישיבה כי יש חכמה גדולה מזו בתורה הקדושה.

ובמקום אחר כבר כתבנו שיטת אמו"ר ז"ל בענין אברכי הכוללים, שלא כל אברך מסוגל ללמוד הרבה שנים בכולל, והי' דואג אודות אברכי הכולל בישיבת לייקוואד, שכל אברכי הכולל היו לומדים שם בלי שום גבול, ולכולם השאיפה להיות מגידי שיעור ברמה גבוהה - האם שייך שיהיו די משרות של "מגיד שיעור" בשביל כולם...

מצב הישיבות והמוסדות

בכלל הי' דואג הרבה על מצב הישיבות באמעריקא, שכמעט כולם הורגלו ליקח כספים מהמדינה, כי אז פעלו השתדלנים שגם הישיבות יהיו זכאים לקבל תמיכה (שנקרא government

(programs), והי' אאמו"ר ז"ל אומר על זה "כי אין הצר שוה בנזק המלך" - כלומר, כי ע"י שסמכו הנהלות הישיבות על הכנסות מעין אלו, הפחיתו שאר אופני גביית כספים לצורך החזקת מוסדותיהם, וחשש שבאם יפסיקו מליתן כספים אלו מטעם המדינה, יהיו הישיבות נמצאים בפתע פתאום במצב דחוק מאד, וכן קרה באמת בתקופה מאוחרת, ונאלצו הישיבות לעבוד פי כמה להשלים החסרון שנגרמה על ידי זה.

כשעסק אאמו"ר ז"ל בהתייסדות ה"בית יעקב" (כנזכר לעיל), הי' זה לא רק כדי לעשות מקום לימוד להבנות, רק בההשקפה שבלי ה"בית יעקב" אין עתיד לבני הישיבה, ואיך יהי' מושג של "כולל" אם לא יהי' לבני הכולל השותף בהשקפת חייו. וכן הי' אומר תמיד בשם רבו הגר"א קוטלר זצ"ל שבלי תנועת "בית יעקב" לא הי' עתיד לבני הישיבה, והי' משבח את הרב הגה"צ ר' ברוך קפלן זצ"ל והרבנית ז"ל שהעמידו מוסד לשם ולתפארת מתוך ההשקפה של חיי תורה ושאיפה לגדלות בתורה.

ונר אלקים טרם יכבה

אחרית ימיו

בסוף ימיו נחלה אאמו"ר במחלת לב שקורין "ענושינא" (Angina), וכן קשתה עליו ההליכה, שנגרמה מפאת שלא הי' מרוצת הדם כראוי וכסדר. בימים ההם עדיין לא היו רגילים לעשות ניתוח סביבת הלב כמו שעושים היום, ועכ"פ ידע אאמו"ר ז"ל שיש צד לעשות ניתוח כזה, אך מיאן בזה, והחליט ליקח תרופות כדי לסלק הכאבים. איזה שנים לפני פטירתו נפל למשכב מפאת כאביו המרובים, ואושפז בבית החולים, והמצב הי' חמור קצת, אך בעזרת השי"ת התחזק והמשיך בעבודתו עבודת הקודש כרגיל.

במשך כל תקופת מחלתו כמעט ולא שמענו אותו נאנח מפאת כאביו, ואף שלא השתתף בחתונות כמאז ומקדם, בכל זאת הי' מטריח עצמו לשמח את החתן והי' מגיע על זמן קצר, או הי' הולך לסעודת שבע ברכות, והי' מדבר בשבח החתן, ובזה יצא מה שהרגיש לחובה כלפי הבחורים שלמדו בהישיבה.

בערך שתי שנים קודם פטירתו נחלה קצת במחלת שיתוק שפגע בעיניו, באופן ששוב לא הי' ביכלתו לראות מהצדדין. וגם ממחלה זו לא נסוג אחור, והתחזק בעצמו להמשיך בעבודת היום כרגיל, ולאחר זמן קצר הורגל באופן ראייתו ולא התאונן על מצבו.

כשתי שבועות קודם פטירתו טלפנו אליו מארה"ק בשם אגודת ישראל, שרוצים שיבא לכהן כראש ב"ד של האגודה. הצעה זו הגביהה את רוחו, והי' נוטה לקבל המשרה, והי' אומר אז להבנים שצריכים להיות בקי בשו"ע כי מי יודע - אפשר יגיע יום ויצטרכו לרב

ופוסק. [כשלעצמו - באמת הי' בקי בהלכה, וידע היטב הלכות שבת עם המשנה ברורה, ובצעירותו בהיותו רב ומנהיג באגו"י הי' פוסק שאלות, וכן הי' פוסק ביו"ד ח"א, וכן הי' רואה ופוסק במראות בהיותו גר בקראנהייטס].

הוא החל לדבר עם אמנו ע"ה אודות דירה בארה"ק, והי' לו כמה וכמה חשבונות, אולי יעשה כולל, ואחד או שנים מהבנים יבאו אתו, וכן הי' חושב והולך. ובשבוע שקודם הסתלקותו הי' הולך אאמו"ר ז"ל עמנו, ונענה ואמר שכשיעזוב את אמעריקא יתקיים מה שרק עכשיו קרינו בספר רות "ותהום כל העיר". למעשה שלח לשאול את עצת האדמו"ר בעל "לב שמחה" זצ"ל מגור, אך עדיין לא הגיעה התשובה, ולדאבוננו נתקיים הפסוק הנ"ל עם פטירת אאמו"ר ז"ל ביום ז' תמוז תשל"ט, כפי שיסופר להלן.

[הנה בכתובות (דף קי"א) איתא שאינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה, והביאו הרמב"ם פ"ה מהל' מלכים הל' י"א, אמנם מוסיף שם וז"ל: "ואעפ"כ גדולי חכמים היו מוליכין מתייהם לשם, צא ולמד מיעקב אבינו ויוסף הצדיק", ואפשר שי"ל דלכן סיבב הקב"ה שיזמינו אותו מארה"ק כנ"ל, ושיהי' במחשבתו לבוא לדור בארה"ק, כי ידוע מה שאומרים בשם הבעש"ט כי במקום ששם הוא מחשבת האדם - שם הוא, וממילא יתקיים רצונו להיות קבור בהר הזיתים באופן שדומה לקולטתו מחיים].

בימיו האחרונים הי' מדבר אודות הרגשיו, איך שאינו מוצא עצמו קשור עם הישיבה כמו מאז, ואשר אין עניני הישיבה עושים עליו רושם עוד. ב"שמועס" האחרון שהשמיע לפני בני הישיבה כעשרה ימים לפני פטירתו, דיבר על פרשת שלח, וסיים דבריו בענין פרשת ציצית: "והייתם קדושים לאלקיכם", כאילו היה זה צוואתו לבני הישיבה. ובאמת הענין של קדושה הי' מרגלא בפומי' [ועיין בספרו אור גדלי' (פ' קדושים) איך שהי' תובע להתעלות "העכער און העכער", ושפירושו של 'קדושה' הוא להיות מופרש ומובדל, ושיש בפסוק של "קדושים תהיו" הבטחה שתשארו קדושים. וראה מש"כ שם בפ' שלח בענין ציצית, שמביא שם דברי הספרי "מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל". ובאמת כן הי' מנהגו בסוף ימיו כשאמר פרשת ציצית בקריאת שמע של שחרית, הי' מביט היטב היטב בציציותיו.

נצחו אראלים את המצוקים

ביומו האחרון עלי אדמות, יום א' לסדר חוקת, אף שזמן הקיץ של הישיבה כבר בא לידי גמר, בכל זאת הי' אאמו"ר ז"ל טרוד באסיפה של בעלי בתים בעניני הישיבה שגרם לו עגמת נפש, וכן סידר אסיפה מכל ראשי הישיבה בענין שהי' נוגע להישיבות בכלל.

ביום זה טילפן ודיבר עם כל בניו [ואולי היה זה בבחינת "איהו לא חזי מזלי' חזי"].

בלילה הלך עם אמנו ע"ה להשתתף בשמחת שבע ברכות של תלמיד הישיבה, ושם נתכבד להגיד דברי תורה, ודרש בענין הבאר בדברים יסודיים בהנוגע לתורה שבעל פה,

ואמר אז בתוך הדברים שהענין שיש מחילת עונות להחתן והכלה הרי זה מתנת ה' "דרשה געשאנק" לכבודם.

כשגמר דרשתו, התיישב אאמו"ר ז"ל ליד תלמידו הרב ר' שלום פלאהם זצ"ל, והוא אמר לאאמו"ר ז"ל, שהדרשה מזכיר לו אותם הימים ששמע ה"שמועסן" בישיבה, ועל זה ענהו אאמו"ר זצ"ל - "טאקע" - ובאותו מעמד נפל ראשו, ויצאה נשמתו בטהרה במיתת נשיקה מתוך דברי תורה [ותלמידו החביב הרה"ג מוה"ר אברהם חיים שפיצער שליט"א, רב דקהל אור חיים, כותב בהספדו שנדפס בחוברת "עם התורה" שיצא לאור לזכרו הטהור של אאמו"ר ז"ל, שנתקיים בו מאמר חז"ל במדרש קהלת (ג, כד) "כל העושה מצוה סמוך למיתתו דומה שלא היתה צדקתו חסירה כי אם אותה מצוה והשלימה", יעו"ש מה שהאריך בזה].

בשעת הפטירה לא נוכחו מבני המשפחה, מלבד אמנו ע"ה, ונתבלבלה מאד, עד שקראו לבנו (כותב הטורים), ובאותו מעמד נזכר מה שהגידה לו אמו לפני כשנתיים שאאמו"ר ז"ל הי' רוצה שיהי' מקום מנוחתו בהר הזיתים. ואז אירע דבר פלא, שהי' נוכח שם הרה"ג מוה"ר חיים הלוי טווערסקי שליט"א, והוא אמר שיודע בבירור שיש מקום במרומי הר הזיתים אצל מקום מנוחתו של האדמו"ר מבאיאן זצ"ל, וכיון שכבר הי' אז בוקר בארה"ק נתקשרו ע"י הטלפון להחברא קדישא דשם, ותוך זמן קצר בא הדבר לידי גמר, וראינו בזה השגחת השי"ת עד זיבולא בתרייתא, איך שנסתבב מן השמים להביא את אאמו"ר ז"ל למקום מנוחתו כרצונו הטהור.

הלויה

בבוקר התקיימה הלוי' בביהמ"ד תו"ד, וחיש מהר נתמלא הביהמ"ד והרחוב מול הישיבה. גדולי הרבנים וראשי ישיבה הספידוהו תמרורים, ומטעם הישיבה הספידו המשגיח הרה"ג מוה"ר יצחק יעקב סעקולע שליט"א (תלמיד בית מדרש עליון וכהיום מנהל הישיבה), שהזכיר בתוך דבריו גודל מסירותו של אאמו"ר ז"ל לסדר את הבחורים בשיעור הראוי לכל אחד ואחד לקראת זמן החדש. הגאון רבי שניאור קוטלר זצ"ל (ראש ישיבת בית מדרש גבוה לייקוואד, ומודע לאאמו"ר ז"ל עוד משנות נעוריו בקלעצק) הזכיר את גאונותו והתמדתו בתורה. הגאון רבי שרגא משה קלמאנאוויץ זצ"ל (מראשוני תלמידי בית מדרש עליון וראש ישיבת מיר - פלעטבוש) הזכיר את האסיפה שהי' צריך להיות באותו היום, אשר אאמו"ר ז"ל הי' צריך לעמוד בראשה. הגאון רבי משה צבי ארי' ביק זצ"ל (למד יחד עם אאמו"ר ז"ל בימי נעוריו בישיבת רבנו יצחק אלחנן, כשהיתה הישיבה במורד העיר, הוא זצ"ל שלח את בניו ללמוד בבית מדרש עליון, וידידות שררה ביניהם כל הימים), הספידו בלב מלא רגש. ש"ב הגאון רבי גדלי' פעלדער זצ"ל רב בטאראטנא הספידו מצד קירבה משפחתית [כפי שנזכר בריש הספר] וכן מצד היותו מקושר לחסידות סאדיגורא. כן הספידו תלמידו

הנערץ הגאון רבי שמעלקא טויבנפעלד זצ"ל. תלמידו שהי' אדוק בו, הגאון רבי משה דוד שטיינווארצל זצ"ל, אף הוא הספידו תמרורים.

היו עוד תלמידים חשובים שהיו ראויים לומר דברי הספד, אך השעה היתה דחוקה, בשביל שרצו להגיע לשדה התעופה בעוד מועד כדי להגיע לארה"ק למחרתו ביום שלישי, באופן שתהא הקבורה מבעוד יום. כשהגיע הארון לשדה התעופה, הספידו אחיו הצעיר הגה"צ רבי יעקב זצ"ל. חתנו הרה"ג רבי משה זילברברג שליט"א ותלמידו הרה"ג מוה"ר יהושע געלדצהעלר שליט"א ליוו את הארון בדרכו לארה"ק.

כשהגיעה הלוי' לאה"ק, נסעו לירושלים עיה"ק ת"ו להרחוב שלפני הכולל "דעת משה" (סאדיגורא). מן התמונות של אותו מעמד נראה שנתאספו שם מאות אנשים רובם בני תורה אשר הרבה מהם למדו בבית מדרש עליון או בתו"ד, וכן ידידים וקרובי משפחה, ועוד.

שם הספידוהו גדולי ראשי הישיבות. הגאון רבי פנחס שיינבערג שליט"א ראש ישיבת "תורה אור" בירושלים (שנתגדל באמעריקא והכיר את אאמו"ר ז"ל מאז ומקדם) הספידו ראשון. כן הספידו ראש ישיבת שפת אמת בירושלים - הגה"צ רבי פנחס מנחם אלטר זצ"ל (שלאחר פטירת אחיו בעל "לב שמחה" זצ"ל נעשה הוא לאדמו"ר מגור), ודיבר אודות אחריותו לעבודת הכלל, ושלפעמים צריכים לסגור את הגמרא לצורך הכלל. כן הספידו הרב מנחם פרוש מטעם אגודת ישראל (והוא הוא שהזמין את אאמו"ר ז"ל שיבוא לכהן כראב"ד של האגודה בירושלים כפי שהוזכר לעיל). כמו כן אמר דברי הספד חתנו הרה"ג מוה"ר שלמה ישראל פרישוואסער שליט"א, שהגיע מלונדון ישר לארה"ק והשתתף בהלוי'.

אאמו"ר ז"ל נסתלק בשבוע שקורין בו פרשת חוקת, אשר התחלת הפרשה מדברת מענין עבודת הפרה, ובצדק נוכל להמליץ שאאמו"ר ז"ל הי' לו שייכות מיוחדת לאותה פרשה אשר דרש בעניינה כמה פעמים בשנה [כפי שנכתוב להלן], והרי אמרו חז"ל שכל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה, וכמו"כ י"ל לענין פרה אדומה, ונמצא שהי' לאאמו"ר ז"ל שייכות לעבודה זו ולמקומה בהר הזיתים עוד בחיים חיותו.

כבר הזכרנו שהי' לו לאאמו"ר ז"ל מנהג ללמוד מסכת פרה לקראת שבת פרשת פרה, וכשהחל לדרוש בביהמ"ד הי' מאריך בענין פרשת פרה, וכן בפרשת חוקת, ובפרשת אמור שמדובר מענין טומאת מת. וביומא הילולא קמא של ראש הישיבה הגאון רבי ראובן זצ"ל - כ"ב אדר - שחל בסביבת פרשת פרה - דרש אאמו"ר ז"ל בבית מדרש עליון בענין פרה אדומה, דברים עמוקים מאד, שהיו מיוסדים על דברי החידושי הרי"מ בספר הזכות [וכהיום נדפסו הדברים בספרו אור גדלי' (חלק המועדים) לפ' פרה ועל פ' חוקת, תדרשנו משם].

פעם אמר ביחידות כי לא מצינו בפרקי המשנה רק ב' פרקים שמתחילין באות צ', ושניהם במסכת פרה, ואמר על זה שאפשר יש לענין זה שייכות לדברי המדרש הידוע שהקב"ה יושב ועוסק בפרשת פרה, ואומר "צדיק" אחד עתיד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח

בפרשת פרה תחילה ר' אליעזר אומר וכו', אמר משה לפניו רבש"ע יה"ר שיהי' מחלצני, א"ל חייך שהוא מחלצין הה"ד ושם האחד אליעזר וכו' (עי' מד' תנחומא שכן הגירסא וע"ע במ"ר פ' חוקת) והנה ב' בפרקים מתחילין במילת "צלוחית" שיש בהם אותיות "חלצני". והדברים סתומים כי יותר לא ביאר לנו. ואולי יש לענין זה שייכות למה שנתבאר באור גדלי' (ספר שמות בענין חודש שבט) בענין אות "צ", עיי"ש.

מקום מנוחתו כבוד הוא סמוך למקום מנוחתו של האדמו"ר מבאיאן זצ"ל, אשר אאמו"ר ז"ל ומשפחתו היו מקורבים אליו מאד בחייו. וזכורני שכשהייתי חתן נסע עמי אבחלט"א אאמו"ר ז"ל לבקר את האדמו"ר זצ"ל בביתו, והי' זה בערב יו"כ, ואז דיבר האדמו"ר זצ"ל עם אאמו"ר ז"ל בחיבה ובהערצה, זי"ע ועכי"א. כשנסתלק האדמו"ר זצ"ל לגנזי מרומים, היו קצת מהחסידים שבקשו מאאמו"ר ז"ל שימלא את מקום האדמו"ר ולהנהיג עדת חסידי באיאן. כששאלנו פעם את אאמו"ר ז"ל אם זה אמת, ענה בזה הלשון: "מה אתה סח - האם אתה יודע מה הפשט להיות אדמו"ר!"

[בשעת השבעה גילה אחינו הרה"ג ר' רפאל שליט"א, שבספר שפת אמת שלמד בו אאמו"ר ז"ל לא נמצא שום הג"ה ממנו, רק במקום אחד באותה פרשה שבה נסתלק לגנזי מרומים - פרשת חוקת, נמצא כתוב בצד אחד הקטעים (שנת תרס"ג ד"ה זאת - בסופו) כהאי לישנא: "הפלא ופלא" (ועיי"ש ותראה באמת דברים נפלאים), ויש לציין שתיבות אלו "הפלא ופלא" המה חלק מפסוק בישעי' (כט, יד) "לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה "הפלא ופלא" ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר", וברש"י שם שכל קללות משנה תורה אינן אלא הפלאה אחת - "והפלא ה' את מכותך" (דברים כח), וכאן "שתי הפלאות", כי "קשה סילוקן של חכמי ישראל כפלים" כחורבן בית המקדש עיי"ש ובמס' שבת (דף קל"ח). וכן נפטר אאמו"ר ז"ל בפרשת חוקת ששם נדרש לענין מיתת מרים שנשמכה לפרשת פרה "לומר לך מה פרה אדומה מכפרת, אף מיתת צדיקים מכפרת".]

ליר הגאון בעל מנחת יצחק זצ"ל

יש לציין שהגאון הגדול רבי יצחק יעקב ווייס זצ"ל בעל מנחת יצחק גאב"ד ירושלים ת"ו בעודנו בחיים חיותו, כשחיפש מקום מנוחה בעד עצמו לאחר אריכות ימיו ושנותיו, שאל את מיודעיו על אודות אאמו"ר ז"ל ואודות כל המשפחה, ולאחר כל הדרישות והחקירות קנה מקום סמוך למקום מנוחתו של אאמו"ר ז"ל.

כשנסתלק הגאון הנ"ל ז"ל לגנזי מרומים ומנוחתו כבוד במקום הנ"ל [ונעשה "שכן" לאאמו"ר ז"ל], לא ארכה הזמן ונשתדכו שתי המשפחות, כשבנו של אחינו הרה"ג ר' רפאל שליט"א, נעשה חתנו של בנו של הרה"ג מערלוי שליט"א, אשר בנו הוא חתן הרב ר' בעריש ווייס שליט"א [בן הגאון בעל מנחת יצחק זצ"ל].

הקשר עם האדמו"ר בעל לב שמחה זצ"ל

יומא דהילולא של אאמו"ר ז"ל נקבע לז' תמוז - יום הפטירה. ומעניין שכעבור איזה שנים נסתלק האדמו"ר מגור בעל לב שמחה זצ"ל ביום ז' תמוז, ומקום מנוחתו בהר הזיתים במערה אשר למשפחת אדמו"ר גור, ת.נ.צ.ב.ה. זי"ע ועכ"י. אחרי כן נשתדכו שתי המשפחות, כשבנו של אחינו הרה"ג ר' ישראל שמחה שליט"א נעשה חתנו של הגה"צ רבי יעקב ארי' אלתר שליט"א [כיום האדמו"ר מגור], בנו יחידו של האדמו"ר בעל לב שמחה זצ"ל [והי' אז בעת כהונתו של האדמו"ר מגור בעל פני מנחם זצ"ל].

באמת הי' לאאמו"ר ז"ל קשר מיוחד עם האדמו"ר בעל לב שמחה זצ"ל, והי' מעריץ אותו בעד גודל פקחותו. זכורני כשביקר באמעריקא בשנים קדמוניות בתקופה שגרנו עוד בוויילאמסבורג, הלך אאמו"ר ז"ל להתפלל שחרית בש"ק - לכבוד האורח החשוב - עם חסידי גור, וכשבא הביתה, הי' מלא התפעלות מהתנהגותו של הרב ר' בונם זצ"ל [כפי שנקרא אז בחבה ובהערצה ע"י חסידי גור]. וסיפר אאמו"ר ז"ל שהתאסף בביהמ"ד ציבור גדול, ולא היו די מקומות לישיב בהן, וכשכיבדו להר"ר בונם בהגבהת הס"ת, רצו (לאחר שהתיישב) ליטול הס"ת ממנו, אמנם הוא ז"ל אחז בהס"ת, ואמר "אחזתיו ולא ארפנו", ותפס אאמו"ר ז"ל את מחשבתו, שלא עשה כמנהגו של עולם לכבד אחר באחיזת הס"ת, כי בשעת האחיזה הי' לו שכרו בצדו - מקום לישיב בו...

וכבר הזכרנו שקודם הסתלקותו של אאמו"ר ז"ל הי' לו ספק בענין מה שהזמינו אותו לבוא לארה"ק, ושלח אז לשאול בעצתו של האדמו"ר בעל לב שמחה זצ"ל, ואמר אז אאמו"ר ז"ל, כי "הלא האדמו"ר הוא פקח, ומסתמא יענה שאין המשרה בשבילי" [וכבר כתבנו שתשובת האדמו"ר לא באה עד שנסתלק אאמו"ר ז"ל לגנזי מרומים], תנצב"ה.

אחרית דבר

חבל על דאבדין ולא משתכחין כי בא השמש בצהרים, וכמו השמש שמשפיע אורה וחיות, אף אם הי' שוקע באמצע היום והי' חושך, אך אינו אלא אפיסת האור במקום זה, אבל למעשה הרי הוא מאיר במקום אחר, והנה כי כן לדאבונו אין לנו עוד ההשפעה בעוה"ז, השפעת האור והחיות של אאמו"ר ז"ל, אבל מאיר הוא בעוה"ב, ואף גם בעוה"ז עדיין הוא מאיר בתוכנו ע"י תורתו שהשאיר אחריו, וע"י צאצאיו וצאצאי צאצאיו שליט"א ההולכים בדרכיו להרביץ תורה וחסידות ועוסקים בצדקה וחסד.

וכדאי להביא כאן מה שהדפיס גיסנו הרה"ג ר' יהושע העשיל שליט"א בהקדמה לספר "רמזי דחכמתא" על הגדה של פסח, בשם ה"תולדות אדם", וז"ל: הד"ת שאומר הצדיק אע"פ שנראה שכעת אינו נוגע לשום אדם יוכל להיות שיצטרכו לאדם אלו הדיבורים לזמן מרובה,

ואם לא בדור הזה, יוכל להיות בדור אחר, עכ"ל. ומביא שם מהרה"ק רבי יעקב יצחק מביאלא זצ"ל על דברי המשנה "כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' והוי צנוע", ופי' שהוא מלשון המצניע לזרע (שבת צ:), והכוונה שמצינו שמעשי אבות והליכתם נעשה ממנו תורה, וכל הלומד כראוי אז גם מעשיו יהיו לעתיד "תורה", וזה "והוי צנוע", שהוא ומעשיו מוצנעים לדורות להיות לימוד מהם, עיי"ש.

ובאמת ראינו באמו"ר ז"ל שזכה להרבה מהמעלות שנמנו שם במשנה להלומד תורה לשמה, שנקרא רַע, אהוב וכו' ונותנת לו מלכות וכו', ומגלין לו רזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר וכו', והוי צנוע וכו', ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים.

ואפשר לומר שמה שזכה אמו"ר ז"ל לבחינת מלכות [שזוהי אחת מהמעלות הנזכרות במשנה הנ"ל], היינו משום שהי' נחבא אל הכלים, והסתיר עצמו בנעוריו ללמוד בביתו שנה אחת (כנזכר לעיל בפנים), וכדאיתא בתרגום אונקלוס עה"פ (בראשית מט, כד) ותשב באיתן קשתו ויפזו זרועי ידיו וכו', וז"ל: "על דקיים אורייתא בסתרא ושווי בתוקפי' רוחצני' בכן יתרמא דהב על דרעוהי ואחסין מלכותא", (והוא פירוש על הפסוק דאיירי שם ביוסף הצדיק), ולכאורה ביאור הדברים שיוסף הצדיק למד תורה בהיותו במצרים וחזר על מה שלמד אצל יעקב אביו, ועשה זה בסתר, וכמו שרואים ששלח את העגלות לסימן שפירש ממנו כשלמדו בענין עגלה ערופה, וגם מה שהזכיר התרגום ענין הבטחון מצינו שאמרו חז"ל על יוסף מאמר הכתוב (תהלים מ') "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו", וגילה לנו התרגום ששתי מדות אלו, לימוד התורה בסתר, ומדת הבטחון, הם שזיכו את יוסף בכתר מלכות.

וכן הי' מנהג אמו"ר ז"ל כל ימיו ללמוד בבוקר בסתר בלא רואים, ובמדת הבטחון כבר כתבנו בפנים איך הי' דבוק במדה זו, ואשר על כן הוא הגבר שזכה שנתנה לו התורה מדת מלכות, להיות ממנהיגי ישראל, ולהיות דברי תורתו מתאמרין בבי מדרשא, וכמ"ש בפתח אליהו "מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לי".

אמו"ר ז"ל הי' אומר, כי אף שבאותו דור שהצדיק חי בו עדיין אין מכירים את עמדו בתור אחד ממקבלי המסורה של גדולי התורה שבכל דור ודור, אמנם אחר כך במבט לאחר ולמפרע, רואים בבירור כי כן הוא, וכך הי' מונה והולך בכמה גדולי עולם, ביניהם הגאון בעל הנודע ביהודה, הגאון רבי עקיבא איגר, והגאון בעל חתם סופר, זכר כולם לברכה, שבודאי היו ממקבלי המסורה ומנהיגי הדור.

והנה כי כן, כאשר מביטים אנו בעין בוחנת על דור העבר, מכירים אנו את אמו"ר ז"ל כאחד מהגדולים אשר עיקר תפקידם הי' להשפיע תורה ויהדות במדינת אמעריקא. וכדי להשפיע במדינה קשה כזו, הי' צורך למנהיג כזה שהכיר את האופי ודרכי ההנהגה של המדינה. אמו"ר ז"ל שבא לכאן בהיותו בן י"ב שנה, נתגדל ביחד עם בני המדינה הלז, והכיר היטב את דרכיהם ומנהיגם והילוך מחשבתם, וכדומה.

ברם, הוא ז"ל לא נתגדל ברוח האמעריקאי, ואף לא נמשך אחריו כלל וכלל, כי עוד מנעוריו נתגדל בהשפעת השקפותיהם הטהורות של אבותיו בדרכי החסידות ובאהבה יתירה לתורה הקדושה, והי' בו דעת תקיפה והאיתנות, שלא להמשך אחרי רוחות וזרמים אחרים, רק אדרבה, להיות רק הולך וגדל מתוך התמדה ודביקות בתורה.

ואולי שמשום כך זכה גם להשפיע לכל סביבתו, כי מצד אחד הי' כמו אחד מן החבורה, אולם מצד שני הי' למעלה מהם כאיש מורם מעם, הן בהשקפה, והן במדרגתו בלימוד התורה, ולכן הי' בו כח זה להשפיע לכל סביבותיו.

ובאמת גדלה מדה זו עמו, שבכל המצבים אשר נקלע בהם, הי' ניכר בו אשר הוא למעלה הרבה מכל סביבתו. אך עם כל זה הי' גם כחבר לכל, אהוב לכל, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, וידוע מה שאמרו בזה צדיקים הקודמים, כי הכוונה לנגיעה כל שהוא, כי איך נגיע לשיא עבודתם של אבות הקדושים, אלא שתובעים מאתנו שתהי' עבודתנו לפי מדרגתנו המשך והשתלשלות מעבודת הראשונים, ומקוים אנו כי בהצטייר כבואה דבבואה מדיוקנו של אאמו"ר זצ"ל, שתהי' בזה התעוררות לנו לאחוז בקצה דרכיו, ויתקיים בזה מה שכתוב (ישעי' ג, י) "אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו".

ונסיים בנקודה אחת חשובה שהי' אאמו"ר זצ"ל אומר שרואים את ההשגחה על מקום המקדש שנמסר ליד הירדנים, כי אילו הי' גם מקום המקדש ביד הציונים, מי יודע מה שהיו עושים שם, וד"ל.

ונזכה ונראה בשוב ה' את שיבת ציון בביאת המשיח במהרה בימינו ובבנין בית המקדש ובתחיית המתים ולא נוסיף לדאבה עוד, כן יהי רצון.

